RUGĂCIUNEA ÎN COMUN CU ERETICII

ABORDARE A PRACTICII CANONICE A BISERICII

PR. ANASTASIE GOȚÓPULOS

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GOȚÓPULOS ANASTASIE
Rugăciunea în comun cu ereticii: abordare a practicii canonice a Bisericii/ preot Anastasie Goțópulos; trad.: Ciprian Staicu. – București: Predania, 2013.
ISBN 978-606-8195-29-2

I. Staicu, Ciprian-Ioan (trad.)
248

NU SE CUVINE A NE RUGA ÎMPREUNĂ CU ERETICII SAU CU SCHISMATICII.

Thesalonic, 2009
Editura Θεοδρομία

Această carte este dedicată jertfei
în Hristos a Noilor Mucenici Români
din secolul al XX-lea, cu nădejdea că
în curând îi vom cinsti
„din Temnițe spre Sinaxare.”

PREFAȚĂ LA EDIȚIA ÎNTÂI

În epoca abrogării oricărui fel de interdicții şi a comunicării nestingherite dintre oameni şi culturi, porunca patristică şi canonică a Bisericii: „nu este îngăduit să te rogi cu ereticii sau cu schismaticii" apare ca ceva rupt de realitate, ca o provocare pentru omul contemporan.

Şi provocarea stă în fiecare cuvânt:

„Nu este îngăduit": Cine mai îndrăzneşte să hotărască ce „este îngăduit" şi ce „nu este îngăduit" omului de azi, omului autonom?

„Erezie": De ce ar fi rea? Nu poate fi şi erezia o altă față valabilă a adevărului evanghelic, paralelă şi echivalentă ca valoare cu Biserica istorică?

„Rugăciunea în comun": Într-adevăr, ce este rugăciunea?

Şi, în ultimă analiză: Lumea are probleme grave! Cu aşa ceva ne ocupăm noi acum?

Provocarea cu care se confruntă Tradiția canonică nu se referă doar la cei care se află „în afara" Ortodoxiei, care, fireşte, nu au premisele de înțelegere a învățăturii patristice. De multe ori însă Tradiția noastră canonică este privită ca rigidă mult mai mult de către cei „din interiorul" Bisericii, atunci când simt că unele dintre poruncile ei nu servesc scopurilor lor, nu slujesc intereselor lor.

De această provocare îndrăznim să ne ocupăm în acest scurt studiu. Precizăm că lucrarea de față se limitează strict la tema rugăciunii

în comun cu ereticii şi nu se extinde şi asupra altor probleme care se referă la poziția Bisericii Ortodoxe față de eretici şi schismatici (primirea eterodocşilor în Ortodoxie, acceptarea „tainelor" ereticilor etc). De asemenea, nu se referă şi nici nu comentează desfăşurarea şi evoluția dialogurilor intercreştine pe care le poartă Biserica Ortodoxă cu eterodocşii şi în ce măsură a fost atins până acum scopul mărturiei ortodoxe către „cei de aproape şi cei de departe."

Închin neînsemnata mea ofrandă cu nădejdea şi cu rugăciunea ca Dumnezeu, Care l-a folosit pe asinul cel lipsit de înțelegere spre a-şi trimite vestea către Valaam, să îndrepte nereuşitele prin harul Lui, să plinească lipsurile şi să pună în valoare şi această smerită strădanie spre slava Sfântului Său Nume. Câştigul din această lucrare va fi maxim, dacă va însemna un mic început pentru o mai temeinică studiere şi preocupare cu Tradiția noastră, dacă va contribui, chiar şi numai în parte, la problematizarea sănătoasă şi neliniştea de-Dumnezeu-iubitoare, departe de fanatisme şi de exagerări, cu respect şi dragoste față de personalitatea şi slujirea fiecărui mădular al Bisericii noastre Ortodoxe.

Desigur, ca să folosesc cuvintele Sfântului Dionisie al Alexandriei (canonul al IV-lea), „iar eu, nu ca învățător, ci cu toată simplitatea, precum se cuvine când vorbim întreolaltă, ți-am arătat gândul meu în chip nepărtinitor. Pe care tu, preaînțelepte fiule al meu, să-l judeci şi să-mi scrii în privința a ceea ce ți s'ar părea drept şi mai bun. Îți urez să fii sănătos, iubite fiule, în pace liturghisind Domnului."

Protopresviter Anastasie K. Goțópulos
Paroh al bisericii Sfântului Nicolae din Patras
00306945377621, agotsopo@gmail.com
Patras, Decembrie 2008

CUVÂNT ÎNAINTE LA EDIȚIA A DOUA

În ultimele decenii, problema rugăciunii în comun cu ereticii a neliniştit serios poporul ortodox, căci s'au înmulțit încălcările acelor Sfinte Canoane care condamnă rugăciunile în comun cu o limpezime de netăgăduit. De-a lungul multor secole, în practica Bisericii s'a respectat şi s'a păstrat sfânta rânduiala canonică. Nici chiar Patriarhia Constantinopolului, care acum are inițiativa rugăciunilor în comun şi prin aceasta dă un rău exemplu, nu a îndrăznit să susțină oficial abrogarea Sfintelor Canoane, deşi voci izolate ale unor influenți reprezentanți ai ei consideră anacronică aplicarea canoanelor.

Din păcate, ascensiunea Ecumenismului sincretist, fără piedici serioase din partea Bisericii, şi tocirea sistematică a sensibilității ortodoxe în ultimele decenii din pricina tăcerii şi indolenței celor împuterniciți să apere şi să păzească predaniile Sfinților Apostoli şi ale Sfinților Părinți, i-a încurajat pe ecumenişti să organizeze „săptămâni de rugăciune în comun” cu participarea clericilor şi a profesorilor Facultăților de Theologie, să ia parte fără nici o teamă la slujbele eterodoşilor, unii trecând chiar şi peste „linia roşie” socotită drept cea din urmă limită de îngăduință, şi anume împărtăşirea la aşa-zisa „Dumnezeiasca Euharistie,” lipsită de har, a eterodocşilor; prin aceasta, cei care s'au împărtăşit la asemenea pseudo-euharistii „devenind azimiți.”[1] De pildă, Patriarhul Athenagora, încă pe când era Arhiepiscop al Americii, recomanda preoților să îi împărtăşească pe eterodocşi, după cum el însuşi a dezvăluit într'o cuvântare către preoții ortodocşi din Germania, după mărturia părintelui Gheorghios Metallinós. La fel a făcut şi Patriarhul Ecumenic Bartholomeu cu ani în urmă la Ravena, când i-a împărtăşit pe eterodocşi. Încă şi în Biserica Greciei, tradițională în trecut, un preot, profesor al

1 gr. ἀζυμῖται, „mâncători de azimă sau ostie papistaşă.” *(n.tr.)*

Facultății de Drept, protopresviterul Kóstas Béis, s'a lăudat în scris că a luat parte la o „Dumnezeiscă Liturghie" ecumenistă în Sýros, şi s'a împărtăşit cu ostia papală, fără ca ulterior să fie mustrat de episcopul lui şi fără ca Sfântul Sinod al Bisericii Greciei să se ocupe în vreun fel de cel care a disprețuit Sfintele Canoane „cu capul descoperit şi cu limba necugetată."

Culmea tuturor acestor încălcări ale rânduielii canonice la cel mai înalt nivel o constituie toate acele evenimentele nelegiuite, antipatristice şi fără precedent care s'au petrecut în timpul vizitei Papei Benedict al XVI-lea la Fanar cu ocazia sărbătoririi Tronului Patriarhal, pe data de 30 Noiembrie 2006. S'au cutremurat atunci cerul şi pământul la vederea ereziarhului Papă „stând în locul cel sfânt," /Matei 24, 15/ aducându-i-se imnele şi binecuvântările care se cuvin Mântuitorului – „Binecuvântat este cel ce vine întru numele Domnului" –, îmbrățişat de Patriarh ca Preasfințit Episcop al Romei, purtând omofor arhieresc şi rostind „Tatăl nostru," şi multe altele, pe care le pomeneşte şi le evaluează părintele Anastasie în cartea pe care o ținem în mână. Am apostrofat atunci, prin articolele noastre, această încălcare şi sfidare a Sfintelor Canoane, precum şi întreruperea succesiunii apostolice şi abaterea de la calea Sfinților Părinți. Însă urmarea luării noastre de poziție a fost înştiințarea scrisă din partea Fanarului că nu mai facem parte dintre clericii Patriarhiei Ecumenice şi că trebuie să îi informăm la care dintre Mitropoliile din Biserica Greciei să trimită certificatul nostru de eliberare din funcție, ceea ce am şi făcut, înscriindu-mă între clericii Sfintei Mitropolii a Thessalonicului, cu binecuvântarea şi consimțământul Înalt Preasfințitului Mitropolit Anthim.

Este vădită, aşadar, încercarea de a fi reduse la tăcere vocile ortodoxe şi de a fi slăbite rezistențele, aşa încât să ajungem la unirea „Bisericilor" şi la intercomuniunea treptată, de jos în sus, de la bază,

prin familiarizarea poporului cu rugăciunile şi liturghisirile în comun. Nu este însă posibil să aibă loc unirea câtă vreme Papa cel atoteretic nu se leapădă de rătăcile şi ereziile lui şi nu se întoarce cu pocăință în sânul Bisericii celei Una, Sfinte, Soborniceşti şi Apostolice, făcând cu putință astfel mântuirea milioanelor de membri ai aşa-zisei Bisericii Catolice.[2]

Prin harul lui Dumnezeu, conştiința de sine ortodoxă se întăreşte: „cuvântul lui Dumnezeu nu se leagă." /II Timotei 2, 9/ O mulțime de studii, articole şi cărți asupra temei rugăciunii în comun cu ereticii înfățişează limpede poziția ortodoxă şi condamnă pe cei care nesocotesc Sfintele Canoane. Puțini sânt, de fapt, susținătorii rugăciunii în comun, înregimentați în politica ecumenistă, având o argumentație şubredă şi gata să se dărâme.

Dintre toate scrierile ortodoxe pe această temă, cea mai bună dintre toate, cartea perfectă, este cea pe care o ținem în mână, a părintelui Anastasie Goțópulos, un preot binecuvântat şi înzestrat, care nu aparține doar Sfintei Mitropolii a Patrelor, ci întregii Ortodoxii. Ca profesor universitar, obişnuit de zeci de ani să evaluez

---

2 Termenul gr. *katholikos*, etimonul lui „catolic" din limbile moderne, provine de la Aristotel şi desemnează ceea ce este complet, întreg, „numele comun în contrast cu numele fiecăruia;" s'a tradus în limba română prin „universal," iar în limbajul strict theologic ortodox prin „sobornicesc." Titulatura completă a Bisericii Ortodoxe este *Orthódoxi Katholikì Ekklisía* – „Biserica Ortodoxă Sobornicească." „Când spunem că Biserica este *katholikì*, înțelegem acest lucru sub trei aspecte: 1. există în toată lumea, 2. deține întregul adevăr despre Dumnezeu, om şi mântuirea omului şi 3. viața pe care o are Biserica este comună tuturor creştinilor, tuturor membrilor ei." (ÎPS Ierothei Vlahos, *Cugetul Bisericii Ortodoxe*) Termenul a fost preluat de Biserica Romei, ajungând definitoriu pentru ea: *Katholikì Ekklisía* – „Biserica Catolică." Din acest motiv, în limba greacă se evită adesea titulatura de „Biserică Catolică" (care este, în realitate, proprie *Bisericii Ortodoxe Soborniceşti*) şi se foloseşte, pentru mai multă precizie, *Papikì Ekklisía* pentru Biserica Romei (care în română s'ar traduce prin „Biserica Papistaşă"), iar pentru „catolici" se foloseşte denumirea de „papistaşi." *(n.tr.)*

şi să pun note textelor şi studiilor, am simţit o mare bucurie când am luat în mâini ediţia întâi a cărţii. Din două motive: în primul rând pentru caracterul exhaustiv al prezentării temei, cât şi pentru cunoaşterea izvoarelor şi a bibliografiei corespunzătoare. Ar putea foarte bine să fie susţinută ca lucrare de doctorat în Dreptul Canonic. Impresionează prin vastitatea cunoştinţelor din domeniul literaturii canonice. Al doilea şi cel mai important motiv este faptul că părintele Anastasie, cu multă bunăcuviinţă, se confruntă curajos cu adversarii lui, chiar dacă aceştia sânt clerici de rang înalt sau profesori ai săi de la Facultatea de Theologie din Athena, unde a absolvit, sau profesori de la Facultatea de Theologie din Thessalonic. Nu se mărgineşte la expunerea învăţăturii Sfintelor Canoane, ci îi şi pune la punct cu mult succes pe oponenţii lui printr-o argumentare imbatabilă. Printre aceştia se numără şi câţiva dintre cei mai titraţi în domeniul Dogmaticii şi al Dreptului canonic. În cazul lor este valabil cuvântul: „Zicându-se pre sine a fi înţelepţi, au nebunit." /Romani 1, 22/

De aceea am primit cu drag, „din tot sufletul şi din toată inima," propunerea părintelui Anastasie de a include cartea sa, unică prin exhaustivitate şi argumentaţie, între publicaţiile editurii „Theodromia" a Societăţii de Studii Ortodoxe, ca a doua ediţie, îmbunătăţită şi adăugită.

Într-adevăr, în afară de îmbunătăţirile şi modificările de tehnoredactare care nu au atins deloc conţinutul perfect, prezenta ediţie, a doua, este completată cu o anexă, care cuprinde: a) un comentariu la articolul profesorului Vlásios Fidás despre rugăciunea în comun şi b) corespondenţa părintelui Anastasie cu marele protopresviter Gheorghios Ţéţis, care s'a întemeiat pe articolul profesorului Vlásios Fidás pentru a sprijini şi el rugăciunile în comun ecumeniste.

Încheiem „Cuvântul înainte" al acestei a doua ediţii cu bucuria de

a oferi poporului ortodox o importantă carte patristică, care abordează atotcuprinzător tema rugăciunii în comun şi cu mulțumirea că Dumnezeu ridică dintre cei mai tineri înzestrați apărători şi mărturisitori ai credinței ortodoxe în fața mai-marilor, după lume, ai panereziei Ecumenismului.

Protopresviter Theódoros Zísis
Thessalonic, Noiembrie 2009

INTRODUCERE

După învățătura Bisericii noastre, încă din vremea Sfinților Apostoli, erezia a fost socotită ca având urmări dezastruoase asupra omului. Îl îndepărtează de Dumnezeu şi îl duce la pieire. De aceea şi Domnul Însuşi şi Apostolii sânt foarte aspri față de „ereziile pierzării."[1]

Părinții Bisericii îi previn pe credincioşi asupra acestei mari primejdii şi, urmând povețelor Sfinților Apostoli,[2] îi îndeamnă mai cu seamă pe cei neînvățați în credință să nu aibă nici o legătură cu ereticii, pentru că altfel este neîndoielnică primejdia pentru mântuirea lor.[3]

Din păcate însă, mulți, fără a avea o legătură adevărată cu duhul Părinților şi cu viața Bisericii noastre, văd în spatele acestor interdicții doar ură şi vrăjmăşie din partea Bisericii față de eretici. Arhiepiscopul Evghenie (Vúlgaris) al Slavinei şi Hersonului, în sinteza învățăturii ortodoxe pe care a întocmit-o, ne povățuieşte: „Îndepărtează-te de necredință, de erezie şi de schismă, nu de necredincios, de eretic şi de schismatic, nu te îndepărta de om. Să te scârbeşti de învățătura lui, nu de firea lui omenească. Pentru că aceea (învățătura) este străină şi amestecată, ea este vrednică de scârbă şi de ură. Iar aceasta (firea omului) îți este familiară şi apropiată, şi de aceea este vrednică de milă şi de simpatie, iar de multe ori de sprijin şi ocrotire."[4] „Interdicțiile privitoare la feluritele moduri de comunicare cu ereticii proveneau de fapt din dragostea Bisericii. Astfel, Biserica se străduia, pe de o parte, să-şi apere mădularele

---

1 Matei 7, 15; Fapte 20, 29; II Cor. 11, 13; II Petru 2, 1; I Ioan 4, 1; II Ioan 7.

2 Tit 3, 10; II Ioan 10-11.

3 Γ. Καψάνη, *Ἡ ποιμαντική Διακονία κατά τούς Ἱερούς Κανόνας*, Ἀθήνα, 2003, pp. 155-165.

4 Εὐγενίου Βουλγάρεως, *Σχεδίασμα περί τῆς Ἀνεξιθρησκείας [Proiect despre toleranța religioasă]*, Ἁγίου Νεκταρίου Κεφαλά (ed.), Αθήναι, 2000[2], pp. 21-22.

sănătoase de boala ucigătoare-de-suflete a rău-credincioşilor, iar pe de altă parte, să îi problematizeze pe eretici prin atitudinea ei şi să îi facă să înțeleagă că se află pe un drum greşit. Adică oprirea de la comuniunea cu ei avea în acelaşi timp un caracter pedagogic."[5]

Cercetând învățătura patristică despre legăturile cu ereticii vedem că Sfinții Părinți sânt foarte aspri şi categorici în interzicerea comunicării cu ereticii sau cu schismaticii[6] în ce priveşte participarea liturgică şi rugăciunea comună. Referirile Părinților în acest sens sânt numeroase.[7] În scurtul nostru studiu nu ne vom referi detaliat la mărturiile patristice, ci mai ales la Tradiția canonică a Bisericii cu privire la rugăciunea în comun cu ereticii.

Va trebui să ne devină clar faptul că, atunci când vorbim de eretici, nu ne este îngăduit să îi abordăm pe toți la fel; este nevoie de discernământ. De altfel, sântem datori să ştim că Tradiția ortodoxă face diferență între conducătorii ereziilor, ereziarhii, şi adepții lor neştiutori: „pe de o parte, există cei care s'au remarcat ca promotori şi susținători ai ereziei, iar pe de alta, sânt cei care se află pe planul al doilea (nu sânt promotori), fie s'au clătinat în credință din cauza

---

5 Ἀνωνύμου, *Οἱ ἀγώνες τῶν μοναχών ὑπέρ τῆς Ὀρθοδοξίας [Luptele monahilor pentru Ortodoxie]*, ed. I. M. Ὁσ. Γρηγορίου, Ἁγ. Ὄρος, 2003, pp. 361-362.

6 „Se numesc schismatici cei care se deosebesc de Biserica Sobornicească, nu prin dogme ale credinței, ci prin anumite chestiuni bisericeşti şi uşor de tămăduit" – Sfântul Nicodim Aghioritul, Comentariu la Canonul I al Sfântului Vasile cel Mare, în *Pidalion* (ediția în limba greacă), p. 588. Însă, granițele dintre schismă şi erezie nu erau uşor de distins, [de aceea] „schisma este confundată cu erezia, [noțiunea de «schismă»] fiind folosită de multe ori în locul celeilalte [a ereziei]." (Ἰ. Ζηζιούλα, *Ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καί τῷ Ἐπισκόπῳ κατά τούς τρεῖς πρώτους αἰῶνας [Unitatea Bisericii în Dumnezeiasca Liturghie şi în Episcop în primele trei secole]*, Athena, 1990², p. 121).

7 Ἀνωνύμου, *Οἱ ἀγώνες τῶν μοναχών ὑπέρ τῆς Ὀρθοδοξίας [Luptele monahilor pentru Ortodoxie]*, ed. I. M. Ὁσ. Γρηγορίου, Ἁγ. Ὄρος, 2003, pp. 361-376, Γιάγκου, *Συμπροσευχή [Rugăciunea comună]*, p. 143, Σημάτη, *Πατερική στάση [Atitudine patristică]*, pp. 22-25.

fricii, fie au fost înrobiți din pricina datoriilor băneşti, fie au fost seduşi prin linguşiri sau au fot înşelați din cauza neştiinței lor... Celui care învață erezia, însă, cum să îi acordăm această îndreptățire, când el, de fapt, trebuie să îndrepte şi greşelile celorlalți, dacă, desigur, nu este el însuşi mincinos?" /Sfântul Grigorie Theologul, *Cuvântul 24 despre Marele Atanasie, Episcopul Alexandriei*/ Iată şi poziția atribuită Sfântului Athanasie cel Mare cu privire la această temă: „Întrebarea a 116-a: Oare toți ereticii merg spre pieire sau nu? Răspuns: Există erezie şi erezie, după cum există păcat şi păcat… şi în erezia aceasta există păcate multe şi felurite. Este diferit păcatul episcopului care înşeală poporul, de păcatul clericului [neştiutor] care poate să îşi însuşească credința ortodoxă. Şi, din nou, altul e păcatul celui care nu poate şi altul al celui care blesteamă adevărul şi se luptă împotriva noastră [a drept-credincioşilor]. Şi alta este răspunderea celui care, cu toate că ştie, păcătuieşte, şi alta a celui care se află în neştiință... Toate acestea le ştie întocmai Cel Care va judeca întreaga lume cu dreptate. /Sfântul Athanasie cel Mare, *Către arhontele Antioh, despre foarte multe chestiuni grabnice*/[8]

8 Σημάτη, *Πατερική στάση [Atitudine patristică]*, pp. 38-39.

RUGĂCIUNEA ÎN COMUN ÎN TRADIȚIA CANONICĂ ŞI ÎN PRACTICA ACTUALĂ

1. CE ESTE ŞI CE NU ESTE RUGĂCIUNEA ÎN COMUN

Potrivit dicționarului lui Ioannis Stamatákos, în literatura greacă antică, „συνεύχομαι" înseamnă „urez (mă rog) în comun cu cineva, îmi unesc urările (rugăciunile) mele cu ale lui."[9] Iar după al lui G. Lampe,[10] în scrierile patristice, „συμπροσεύχομαι" înseamnă „a se ruga împreună, a se ruga cu," câtă vreme „συνεύχομαι" înseamnă: a) „a se ruga cu, a se ruga împreună;" b) „a dori (ura) cuiva să îi fie bine."

În continuare, am putea spune că avem de-a face cu rugăciune în comun atunci când:

1. Există coincidență de loc şi de timp în rugăciune[11] (condiție necesară, dar nu suficientă).

2. Există voință comună pentru acelaşi scop, pentru săvârşirea rugăciunii[12] (condiție suficientă şi necesară).

3. Participăm la săvârşirea rugăciunii prin folosirea unui program liturgic comun (de exemplu, când e comun conținutul rugăciunilor

---

9 Ιω. Σταματάκου, *Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης*, Αθήναι, 1972, p. 950.

10 G.W.H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, 1961, pp. 1290, 1325-1326.

11 Desigur, doar prezența simultană în acelaşi loc, fără a fi îndeplinite şi alte premise, nu este suficientă pentru a se săvârşi rugăciune în comun: de exemplu, profetul Ilie şi preoții lui Baal pe muntele Carmel, /III Regi 18, 36/ profetul Ioná în corabie spre Tarsos, /Iona 1, 5/ Sfântul Apostol Pavel în închisoare, în prezența altor deținuți, /Fapte 16, 25/ delegația rusă în biserica Sfintei Sofia din Constantinopol, înainte de încreştinarea ruşilor.

12 Canonul 64 Apostolic (*„[Dacă vreun cleric sau laic] ar intra [în sinagoga (adunarea Iudeilor sau a ereticilor)] spre a se ruga [să se şi caterisească şi să se şi afurisească]"*) şi canonul 9 al Sinodului de la Laodiceea (*„[Celor ce sânt ai Bisericii nu le este îngăduit să meargă la cimitire ori la cele ce se zic locuri muceniceşti ale oricăror eretici,] pentru rugăciune ori pentru vindecare."*).

şi al imnelor, răspunsul la chemările celui care slujeşte, îmbrăcarea veşmintelor liturgice de către clerici)[13] (condiţie suficientă, dar nu şi necesară).

În concluzie: avem de-a face cu împreună-rugăciune atunci când, prin întreaga noastră atitudine (cuvinte, fapte, comportament), urmărim să dăm celorlalţi impresia că dorim să participăm şi noi la cultul lor.

Aşadar, conform celor de mai sus, nu are loc rugăciune în comun când este vorba de vizitarea sau urmărirea vreunei slujbe religioase doar din motive ştiinţifice, turistice, protocolare sau sociale.[14]

2. SFINTELE CANOANE, DESPRE RUGĂCIUNEA ÎN COMUN CU ERETICII

Sfintele Canoane ale Bisericii, de autoritate universal-ecumenică,[15]

---

13 Canonul 45 Apostolic: *„[iar dacă le-a permis] să săvârşească ceva ca şi clerici [(să săvârşească cele sfinte) să se afurisească]."*

14 Ἐ. Θεοδωροπούλου, „Ἀπάντησις εἰς ἐπικρίσεις" [„Răspunsuri la condamnări"], în: Ἐ. Θεοδωροπούλου, *Τά δύο ἄκρα [„Οἰκουμενισμός" καί „Ζηλωτισμός"] [Cele două extreme. „Ecumenismul" şi „Zelotismul"], (republicarea unor articole şi scrisori),* Athena, 1986, p. 187.

15 Pentru că Sinoadele Ecumenice sânt cel mai înalt organ de administrare a Bisericii, de aceea şi hotărârile lor au autoritate universală-ecumenică în viaţa istorică a acesteia. Prin urmare, şi canoanele pe care le-au alcătuit sau le-au aprobat Sinoadele Ecumenice nu sânt simple păreri ale unor Sfinţi izolaţi, ci hotărâri ale întregii Biserici: „Părutu-s'a Duhului Sfânt şi nouă" repetă, împreună cu Sfinţii Apostoli, Părinţii Sinoadelor. De aceea şi noi toţi – clerici şi laici – sântem datori să le acordăm respectul desăvârşit. De altfel, consecinţele derogării şi desconsiderării Sfintelor Canoane sânt foarte grave pentru viaţa duhovnicească personală şi pentru slujirea fiecărui creştin, dar şi pentru Biserică în întregul ei. Istoria bisericească adevereşte epilogul Canoanelor Apostolice, unde se spune: „Episcopilor, cu privire la canoane, acestea s'au rânduit vouă de către noi. Iar voi, dacă veţi rămâne întru ele, vă veţi mântui şi pace veţi avea, iar, dacă nu vă veţi supune, veţi fi munciţi, şi luptă unii cu alţii necurmată veţi avea!" (*Πηδάλιον*, pp. 19-20). Sfântul Theodor Studitul spune despre cei care dispreţuiesc

care se referă la interzicerea rugăciunii în comun cu ereticii sânt următoarele:

1. *Canonul 10 al Sfinților Apostoli:* „Dacă cineva s'ar ruga, chiar şi în casă, cu cel afurisit (oprit de la Împărtăşanie), acela să se excomunice."

2. *Canonul 11 al Sfinților Apostoli:* „Dacă cineva, cleric fiind, s'ar ruga împreună cu un cleric caterisit, să se caterisească şi el."

3. *Canonul 45 al Sfinților Apostoli:* „Episcopul sau presviterul sau diaconul, dacă numai s'a rugat împreună cu ereticii, să fie afurisit; iar dacă le-a permis acestora a săvârşi ceva ca clerici (să săvârşească cele sfinte), să se caterisească."

4. *Canonul 64 al Sfinților Apostoli:* „Dacă vreun cleric sau mirean va intra în adunarea Iudeilor sau a ereticilor spre a se ruga, să se caterisească şi să se afurisească."

5. *Canonul 71 al Sfinților Apostoli:* „Dacă vreun creştin ar aduce

---

Sfintele Canoane: „Cel care crede că are credința adevărată, dar nu acceptă Sfintele Canoane nu este ortodox întreg, ci ortodox pe jumătate." (PG 99, 989A) Sinodul al VI-lea Ecumenic atrage atenția: „A socotit Sfântul Sinodul şi aceasta, ca fiind un lucru bun şi de mare însemnătate, ca şi de acum înainte să rămână sigure şi statornice, spre vindecarea sufletelor şi tămăduirea patimilor, [cele optzeci şi cinci de canoane] care au fost primite şi întărite de sfinții şi fericiții Părinți cei mai-nainte de noi... Şi nimănui să-i fie îngăduit a strica canoanele cele mai înainte arătate sau a le strica, sau a primi în afară de cele arătate alte canoane, mincinos intitulate canoane de unii care le-au alcătuit şi care au încercat să precupețească adevărul. Iar dacă cineva se va prinde înnoind vreun Canon din cele zise sau apucându-se l-ar răsturna, să fie învinuit, primindu-şi osânda precum rânduieşte un asemenea canon împotriva căruia a greşit şi prin aceasta se vindecă de ceea ce a greşit" (Canonul al II-lea), în vreme ce la Sinodul al VII-lea Ecumenic, Biserica a proclamat: „Celor care au dobândit vrednicia preoțească, rânduielile canonice le sânt mărturii şi îndreptări, pe care cu bucurie primindu-le... că de unul şi acelaşi Sfânt Duh luminându-se, au hotărât cele folositoare, şi pe cei pe care ei îi supun anathemei, şi noi îi dăm anathemei, iar pe cei ce îi caterisesc, şi noi îi caterisim, iar pe cei ce îi supun afurisirii, şi noi îi afurisim; iar pe cei ce îi dau certării, şi noi aşişderea îi dăm." (Canonul I)

untdelemn sau ar aprinde lumânări la altarul păgânilor sau în sinagoga Iudeilor, la sărbătorile lor, să se excomunice.”

6. Canonul 6 al Sinodului de la Laodiceea: „Să nu fie îngăduit ereticilor să intre în casa lui Dumnezeu, dacă stăruie în eres.”

7. Canonul 9 al Sinodului de la Laodiceea: „Celor ce sânt ai Bisericii nu le este îngăduit să meargă la cimitirele ori la cele ce se zic locuri muceniceşti ale oricăror eretici, pentru rugăciune ori pentru vindecare, şi unii ca aceştia, de vor fi credincioşi, să fie afurisiți (neîmpărtăşiți) până la o vreme, iar pocăindu-se şi mărturisind ei că au greşit, să fie primiți.”

8. Canonul 32 al Sinodului de la Laodiceea: „Nu se cuvine a primi binecuvântările ereticilor, care mai mult sânt necuvântări, decât binecuvântări.”

9. Canonul 33 al Sinodului de la Laodiceea: „Nu se cuvine a se ruga împreună cu ereticii sau cu schismaticii.”

10. Canonul 34 al Sinodului de la Laodiceea: „Nici un creştin nu se cade a părăsi pe martirii lui Hristos şi a se duce la martirii mincinoşi ai ereticilor sau la ai celor mai-înainte-pomeniți care s’au făcut eretici, căci aceştia sânt străini de Dumnezeu. Deci, cei ce se vor duce la ei să fie anathema.”

11. Canonul 37 al Sinodului de la Laodiceea: „Nu se cade a primi de la Iudei sau de la eretici darurile trimise de sărbători, nici a serba împreună cu ei.”

12. Canonul 9 al lui Timotei al Alexandriei: „Întrebare: Este dator clericul a se ruga, fiind de față arieni sau alți eretici? Sau cu nimic nu-l vatămă, când face rugăciunea, adică aduce jertfă? Răspuns: La Dumnezeiasca Aducere diaconul strigă mai înainte de sărutare: «Cei care nu vă împărtăşiți ieşiți.» Deci nu li se cuvine a fi de față, fără numai dacă făgăduiesc a se pocăi şi a fugi de eres.”

La canoanele de mai sus ar trebui adăugate şi următoarele:

13. Canonul 2 al Sinodului din Antiohia: „Toți cei ce intră în Biserică şi ascultă Sfintele Scripturi, dar nu participă la rugăciune împreună cu poporul sau se feresc de împărtăşirea cu Dumnezeiasca Euharistie dintr'o oarecare neorânduială; aceştia să se lepede din Biserică şi doar după ce s'au mărturisit, au arătat roduri de pocăință şi au cerut să fie reprimiți, atunci să ia iertare. Şi să nu fie îngăduit a se împărtăşi cu cei afurisiți, nici a se primi într'o biserică, cei care în altă biserică nu se adună împreună. Iar, de se va arăta vreunul din episcopi sau din presviteri sau din diaconi că este în comuniune bisericească cu unul care a fost afurisit, şi respectivul cleric să fie afurisit, ca unul ce dispreţuieşte canonul Bisericii privitor la aceasta."

14. Canonul 1 al Sinodului IV Ecumenic (confirmă Canoanele Sinoadelor Locale din Laodiceea şi din Antiohia şi ale Sfântului Timotei al Alexandriei).

15. Canonul 2 al Sinodului 6 Ecumenic (confirmă Canoanele Apostolice, Canoanele Sinoadelor Locale din Laodiceea şi din Antiohia şi ale Sfântului Timotei al Alexandriei).

16. Canonul 1 al Sinodului VII Ecumenic (confirmă Canoanele Apostolice, Canoanele Sinoadelor locale din Laodiceea şi din Antiohia şi ale Sfântului Timotei al Alexandriei).

Din simpla înşiruire a canoanelor reies următoarele:

1. Pentru Sfinţii Părinţi are o mare însemnătate, din punct de vedere duhovnicesc, subiectul comunicării cu ereticii în rugăciune şi în cultul divin. Lucru vădit prin numărul mare de canoane care tratează acest subiect.

2. Subiectul împreună-rugăciunii cu ereticii a preocupat Biserica de-a lungul timpului. De aceea şi canoanele prohibitive cu privire la aceasta acoperă temporal întreaga perioadă în care a fost redactat Dreptul Canonic al Bisericii.

3. Este clar că încălcările acestor dispoziţii canonice erau dese.

Însă Biserica rămâne credincioasă reglementărilor canonice, revine şi reformulează aceleaşi interdicții.

4. Reglementările canonice sânt clare, absolute şi categorice în interzicerea participării la rugăciune comună şi la cult cu ereticii sau cu schismaticii.

3. „ÎNDREPTĂȚIRILE PENTRU PĂCATE" ŞI RUGĂCIUNILE ÎN COMUN

Desigur, în ciuda interzicerii clare şi categorice a rugăciunii în comun cu ereticii sau cu schismaticii, anumiți ortodocşi – din diverse motive – participă la manifestări liturgice comune cu ereticii (în epoca noastră, mai ales cu romano-catolicii şi protestanții). Însă, cum de trec ei peste rânduiala canonică neschimbată a Bisericii care interzice această atitudine?

Îndreptățirile invocate – având conținut „theologic" – sânt în principal următoarele:

1. Romano-catolicii nu sânt eretici, ci schismatici, aşadar nu este interzis să avem cult comun cu ei![16]

2. Când canoanele se referă la rugăciunea în comun, au în vedere

---

16 K. Scouteris, „Common prayer," *The Ecumenical Review*, 54 (2002), p. 7, Β. Φειδά, „Τό ζήτημα τῆς συμπροσευχῆς μετά τῶν ἑτεροδόξων κατά τούς ἱερούς Κανόνες" [„Chestiunea rugăciunii în comun cu eterodocşii potrivit Sfintelor Canoane"], *Ἐπίσκεψις*, 699/30.4.2009, pp. 11-33. Π. Ἀνδριόπουλου, „Ἡ Πάτρα, οἱ Καθολικοί καί ὁ π. Κύριλλος" [„Patra, catolicii şi părintele Chiril"], în: ziarul *Ἐθνικός Κήρυξ Πατρῶν* (16.4.07) şi pe internet: www.alopsis.gr/alopsis/andriop.htm. Răspunsul meu la acest articol: „Ομόφωνη η γνώμη των Αγίων: Ο Παπισμοσ ειναι αιρεση! Παρατηρήσεις σε άρθρο του θεολόγου κ. Παν. Ανδριόπουλου" [„Opinia unanimă a Sfinților: Papismul e erezie! Observații la articolul theologului Panaghiotis Andriopoulos"] a fost publicat pe internet: www.alopsis.gr/modules.php?name=News&file=article& sid=592 και www.oodegr.com/oode/papismos/airesi1.htm şi în ziarul *Αλλαγη Πατρων* (3.05.2007), în ziarul *Ημερα Πατρων* (22, 24.05.2007), în revista *Παρακαταθηκη*, nr. 53, Martie-Aprilie, 2007, pp. 4-7 şi în nr. 54, mai-Iunie, 2007, pp. 8-11.

doar participarea la „Potirul comun" sau participarea clericilor (ortodocşi sau eretici) la Dumnezeiasca Euharistie, adică e interzisă doar împreună-slujirea.[17] Celelalte rugăciuni în comun nu sânt interzise!

3. Cu discernământ pastoral, păstorii responsabili sânt îndreptățiți să folosească „iconomia bisericească" şi să se roage împreună cu ereticii.

4. Canoanele care interzic rugăciunea în comun cu ereticii, dat fiind faptul că nu se mai folosesc, au încetat să mai fie valabile şi de aceea Biserica este datoare să le şteargă oficial dintre Canoanele Bisericii.[18]

---

17 B. Φειδά, „Τό ζήτημα τῆς συμπροσευχῆς μετά τῶν ἑτεροδόξων κατά τούς ἱερούς Κανόνες" [„Chestiunea rugăciunii în comun cu eterodocşii potrivit Sfintelor Canoane"], *Ἐπίσκεψις*, 699/30.4.2009, pp. 11-33. Θ. Ζήση, „Για την συμπροσευχή Πατριάρχου και Πάπα ποία Σύνοδος θα επιβάλει την κανονικότητα;" [„În privința rugăciunii în comun a Patriarhului şi a Papei, care Sinod va impune canonicitatea?"], *Θεοδρομία*, 6,2 (2004) p. 174. De asemenea, „cu toate că anumite canoane ale Bisericii Ortodoxe interzic rugăciunea în comun cu ereticii ... Tradiția ortodoxă canonică, în ansamblul ei, e caracterizată mai degrabă de discernământ şi de iubire de oameni. Singura rugăciune în comun care este interzisă categoric este cea euharistică." (Π. Βασιλειάδη, „Πρόλογος," în: *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός διάλογος [Theologie ortodoxă şi dialog ecumenic]*, Π. Βασιλειάδη (red.), editura Ἀποστολική Διακονία (Αθήνα, 2005), p. 15, Γιάγκου, *Συμπροσευχή [Rugăciunea în comun]*, p. 152, vezi şi Θ. Ζήση, „Ανησυχητικές εξελίξεις. Νέα ανοίγματα στο Βατικανό και τους Προτεστάντες. Φανάρι και Αθήνα αντίπαλοι και συνοδοιπόροι" [„Evoluții neliniştitoare. Noi deschideri față de Vatican şi de protestanți"], *Θεοδρομία*, 5,2 (2003) pp. 302-303). De asemenea, „După 2000 de ani de istorie bisericească, o dată în plus sensul termenilor conduce la conflicte. Rugăciunea în comun, pentru responsabilii ortodocşi, înseamnă Dumnezeiasca Euharistie comună, ceea ce nu există, iar fanaticilor credinței şi un «bună ziua» la dialog li se pare eretic," Αντωνιάδου Μαρία, „Dialogul eretic," în: *To BHMA*, 17.3.2002, p. A25, (codul articolului: B13517A251, pe internet: http://www.tovima.gr/print_article.php?e=B&f=13517&m=A25&aa=1).

18 „Nu mai pot fi aplicate astăzi şi se impune modificarea dispozițiilor care reglementează relațiile creştinilor ortodocşi cu eterodocşii şi cu cei de altă religie.

PAPISMUL ESTE EREZIE

1. ÎNVĂȚĂTURA SFINȚILOR ESTE UNANIMĂ

În legătură cu prima „îndreptățire," trebuie să atragem atenția că Biserica noastră Ortodoxă, aşa cum se exprimă şi prin învățătură unanimă a Părinților (*consensus patrum*), a canoniştilor şi theologilor de vază şi mai ales prin hotărârile Sinoadelor Locale (cu participarea tuturor Patriarhilor Răsăritului) din epoca Schismei şi până astăzi, încuviințează fără nici o rezervă că papismul este erezie! Următorul citat este semnificativ: să nu uităm că „este întru totul cu neputință să cunoască cineva adevărul sau să se apropie de theologie, dacă nu îi urmează pe Sfinți."[19]

Sfântul Fotie cel Mare, Patriarhul Constantinopolului (secolul al IX-lea) spunea: „Cine nu îşi va astupa urechile la auzul acestei prea mari hule (*Filioque*), care se împotriveşte Evangheliei, se împotrivește Sfintelor Sinoade, îi tăgăduieşte pe Sfinții şi Fericiții Părinți. [...] Această hulă şi acest glas împotrivitor lui Dumnezeu se întrarmează împotriva tuturor prorocilor, apostolilor, ierarhilor şi mucenicilor laolaltă şi chiar împotriva cuvintelor Domnului, [...] pe aceşti înşelători şi luptători împotriva lui Dumnezeu i-am osândit

---

Nu este posibil ca Biserica să aibă dispoziții care să interzică intrarea eterodocşilor în biserici şi rugăciunea în comun, din moment ce prin reprezentanții ei Biserica se roagă în comun cu aceştia pentru unirea finală în credință, în iubire, în nădejde. Mai multă iubire trebuie «să irige» multe dintre poruncile canonice, «pentru înviorare». Se impune modificarea anumitor rânduieli canonice spre mai multă iubire de oameni şi mai mult realism." (Βαρθολομαίου, „Περί τήν κωδικοποίησιν τῶν Ἱ. Κανόνων και τῶν κανονικῶν διατάξεων ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ" [„Despre codificarea Sfintelor Canoane şi a dispozițiilor canonice în Biserica Ortodoxă"], *Ἀναλέκτα Βλατάδων*, 6, Θεσσαλονίκη 1970, p. 73).

19 Ἰωσήφ Βρυένιος, în Ἀνωνύμου, *Οἱ ἀγῶνες τῶν μοναχῶν ὑπέρ τῆς Ὀρθοδοξίας [Luptele monahilor pentru Ortodoxie]*, ed. Ἱ.Μ.Ὀσ. Γρηγορίου, Ἅγ. Ὅρος, 2003, p. 291.

prin vot sinodal şi dumnezeiesc."[20] „Şi nu am hotărât întemeindu-ne pe propriile noastre judecăţi. Am adus la lumină şi am înfăţişat din nou în faţa tuturor osândire de către Sinoadele de până acum şi de către aşezămintele apostolice. [...] Astfel, şi pe aceştia, de vreme ce stăruie în înşelarea lor cea în multe chipuri, i-am înlăturat din orice comunitate creştină, [...] singură blasfemia împotriva Duhului Sfânt este îndeajuns ca să îi supună la mii de anatheme, [...] să tăiem din trupul Bisericii cangrena hulei, [...] să dezrădăcinăm vlăstarele vicleşugului."[21]

Sfântul Gherman cel Nou, Patriarhul Constantinopolului (secolul al XIII-lea) recomanda să fie oprită comuniunea bisericească cu acei ortodocşi care se împărtăşeau cu latinii eretici.[22]

Sfântul Grigorie Palama (secolul al XIV-lea): „Pe Latini nici îngerii nu îi pot schimba, oferindu-le leacul care să-i vindece de mincinoasa lor slăvire" [gr. *pseudo-doxia*, construit după modelul cuvântului *ortho-doxia*, „dreapta-slăvire, dreapta-credinţă," n.tr.].[23]

Sfântul Marcu Evghenicul (1440): „Prin urmare, ca pe nişte eretici i-am părăsit pe aceştia şi de aceea ne-am despărţit de ei, [...] eretici sânt, astfel, ca pe nişte eretici i-am tăiat de la noi, [...] deci, cum dintr'o dată ni se prezintă ca ortodocşi aceştia care deja de atâţia ani şi de către atâţia Părinţi şi învăţători au fost socotiţi drept eretici? [...] să fugim de ei precum fuge cineva de un şarpe, [...] de vânzătorii şi

20 Se referă la Sinodul din anul 879, Sinodul al VIII-lea Ecumenic, la care au participat şi reprezentanţii Papei de la Roma.

21 Ἀνωνύμου, *Ὁ πειρασμός τῆς Ρώμης [Ispita Romei]*, ed. Ἱ. Μ. Κουτλουμουσίου, pp. 25-39.

22 Ἀνωνύμου, *Οἱ ἀγῶνες τῶν μοναχῶν ὑπέρ τῆς Ὀρθοδοξίας [Luptele monahilor pentru Ortodoxie]*, editura Ἱ.Μ.Ὁσ. Γρηγορίου, Ἅγ. Ὅρος, 2003, p. 362.

23 Γρηγορίου Παλαμά, *Περί εκπορεύσεως του Αγ. Πνεύματος [Despre purcederea Sfântului Duh]*, Λόγος Β', ΕΠΕ [Colecţia Părinţii Greci ai Bisericii], Γρηγορίου Παλαμά, *Ἔργα*, vol. 1 p. 184.

negustorii de Hristos."[24] „Din nici o altă pricină nu ne-am despărțit de latini, decât numai pentru că sânt nu doar schismatici, ci şi eretici."[25]

Sfântul Simeon, Arhiepiscopul Thessalonicului (secolul XV): în lucrarea sa „Împotriva tuturor ereziilor" îi caracterizează pe apuseni drept erezie care „a apărut în Biserică după Sinodul al VII-lea Ecumenic."[26]

Sfântul Nicodim Aghioritul (secolul al XVIII-lea): „Latinii sânt eretici."[27]

Sfântul Cosma Etolianul (1779): „Papa este un Antihrist (Învățătura a VIII-a), pe Papă să îl blestemați, pentru că el va fi cauza." (prorocie)

Sfântul Nectarie, Episcopul Pentapolisului (1920): „Papa, spunând că e cap al Bisericii, l-a exilat pe Hristos din Biserica Apuseană. [...] Acest ifos al papei, această manie a lui de a conduce, a născut atâtea erezii."[28]

2. THEOLOGI, CANONIŞTI ŞI CLERICI ILUŞTRI

Theodor Valsamón (secolul al XII-lea): Biserica Apuseană „s'a rupt de obiceiurile şi de dogmele Bisericii Sobornicești şi a ajuns străină de ortodocşi, […] tineți-vă departe de dogmele şi obiceiurile latinilor."[29]

---

24 Ἰω. Καρμίρη, *Τά Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας [Monumentele dogmatice şi simbolice ale Bisericii Ortodoxe Sobornicești]*, Athena, 1952, pp. 353-362.

25 Şedința a XXV'a a Sinodului de la Ferrara-Florența, *Πηδάλιον*, p. 55.

26 Συμεών Θεσσαλονίκης, „Κατά πασών των αιρέσεων" [Împotriva tuturor ereziilor] capitolul IX, în: *Συμεών, Αρχιεπ. Θεσσαλονίκης, Τα άπαντα, Ακριβής ανατύπωσις εκ της εν έτει 1882 γενομένης τετάρτης εκδόσεως* [*Opere complete*, Retipărire exactă a ediției a IV-a din anul 1882], editura Β. Ρηγόπουλου, (Θεσσαλονίκη), pp. 32-40.

27 Comentarii la Canonul 47 al Sfinților Apostoli, *Πηδάλιον*, p. 55.

28 Αγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ιστορική περί των αιτιων του σχίσματος [Studiu istoric despre cauzele schismei]*, volumul 1, Athena, 2002^2, p. 84.

29 PG 138, 968. Vezi şi interpretarea Sfântului Marcu Evghenicul în Ἰω. Καρμίρη, *Τά*

Iosif, Patriarhul Constantinopolului (1430): „Nu au, aşadar, latinii cuvânt de apărare întemeiat raţional în ce priveşte înşelarea în care se află. Ei îşi devin loruşi înşelare şi pierzanie. Şi nu doar pe Duhul Sfânt Îl hulesc, ci lucrează şi toată necuviinţa, […] să nu avem legături cu ei, […] ca nu cumva şi noi să ne alăturăm diavolului. […] Cum, deci, va fi cu putinţă unirea, de vreme ce există zecile de mii de dogme care ne despart?"[30]

Iosif Vriénnios (1431): „Această învăţătură (*Filioque*) a născut toate adunările nedrepte. Ea a făcut să intre toate ereziile [...] (*Filioque*) stă împotrivă Predaniei tuturor Sfinţilor şi este o răsturnare a credinţei ortodoxe."[31]

Ghenadie Scolarios, Patriarhul Constantinopolului (secolul al XV-lea): „Dacă vă veţi uni cu latinii, şi de Dumnezeu vă veţi despărţi, şi faimă proastă veţi câştiga pe vecie."[32]

Silvestru Sirópulos, mare ecleziarh la Constantinopol (secolul al XV-lea): „Diferenţa latinilor (faţă de noi) este erezie şi la fel o considerau şi cei dinaintea noastră."[33]

Sfântul Iustin Popovici, profesor de Dogmatică (1979): „În istoria neamului omenesc au existat trei mari căderi: a lui Adam, a lui Iuda, a Papei. […] Papismul prin morala lui este în mare măsură

Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα [Monumentele dogmatice şi simbolice ale Bisericii Ortodoxe Sobornicești], p. 358.

30 Ἀ. Δημητρακοπούλου, *Ἡ Ἱστορία τοῦ Σχίσματος [Istoria Schismei]*, ed. Τήνος, 1996, pp. 89, 161.

31 Cuvântul 8 şi 20 despre Sfânta Treime, în *N. Ιωαννίδη, Ο Ιωσήφ Βρυέννιος, Βίος-έργο-διδασκαλία [Iosif Vriénnios, Viaţa-opera-învăţătura]*, Athena, 1985, pp. 189-190. Vriénnios subliniază repetat că latinii sânt eretici (vezi N. Ιωαννίδη, *Ο Ιωσήφ Βρυέννιος, Βίος-έργο-διδασκαλία [Vriénnios, Studiu despre unirea ciprioţilor*] în *N. Ιωαννίδη, Ο Ιωσήφ Βρυέννιος, Βίος-έργο-διδασκαλία*, p. 190, nota 11).

32 Ἀ. Δημητρακοπούλου, *Ἡ Ἱστορία τοῦ Σχίσματος [Istoria Schismei]*, ed. Τήνος, 1996, p. 196.

33 *Πηδάλιον*, p. 55.

arianism, […] dogma despre infailibilitatea Papei nu este doar erezie, ci panerezie. Pentru că nici o erezie nu s'a îndreptat atât de radical şi atât de total împotriva Dumnezeu-Omului Hristos şi împotriva Bisericii Lui, cum a făcut-o papismul prin infailibilitatea Papei-Omul. Nu există îndoială. Dogma aceasta este erezia ereziilor, o răvrătire fără precedent împotriva Dumnezeu-Omului Hristos."[34]

„Romano-catolicismul este erezie felurită, [...] deja Sfântul Sava, în epoca lui, cu şapte secole şi jumătate înainte de noi, nu caracteriza el oare romano-catolicismul drept «erezie latină»? Şi de atunci câte dogme noi nu a mai născocit Papa şi le-a dogmatizat «ca [unul ce se consideră] infailibil»!"[35]

Părintele Filotei Zervakos (1980): „Latinii, împotrivindu-se Sfântului Duh [...] au adăugat, întunecați fiind de cel viclean, pe *Filioque* («şi de la Fiul»). Apoi închinătorii Papei, papolatrii, au căzut în zeci de mii de abateri de la credință şi de erezii, [...] mă rog ca harul lui Dumnezeu să te păzească de lupi, de eretici."[36]

Părintele Ioannis Romanidis, profesor de dogmatică (2001): „Filioque este erezie indiferent [dacă ar fi posibil să fie dedus ca învățătură] din părerea sau exprimarea izolată a vreunui scriitor [bisericesc] grec, deşi [o asemenea exprimare] nu există la nici un [scriitor] grec."[37]

---

34 I. Πόποβιτς, *Ἄνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος [Iustin Popovici, Omul şi Dumnezeul-Om]*, traducere Anastasie Ieftici, ed. Αστήρ (Αθήνα, 1970[5]), pp. 141-162.

35 I. Πόποβιτς, „Ορθοδοξία και «Οικουμενισμός». Μία Ορθόδοξος γνωμάτευσις και μαρτυρία" [„Ortodoxie şi «Ecumenism». O opinie şi o mărturie ortodoxă"], *Κοινωνία*, 18.02.1975, p. 98.

36 Ἀνωνύμου, *Ὁ Γέρων Φιλόθεος Ζερβάκος, (ο Ουρανοδρόμος Οδοιπόρος) [Bătrânul Filotei Zervakos (Drumețul pe calea cerului)]*, vol. II, ed. Ορθόδοξος Κυψέλη, Thessaloniki, 1988, p. 565.

37 I. Ρωμανίδου, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας [Theologia Dogmatică şi Simbolică a Bisericii Ortodoxe Soborniceşti]*, vol. I, Thessaloniki, 1983, p. 343 ş.u

3. CONDAMNAREA SINODALĂ A PAPISMULUI CA EREZIE

Sinodul de la Constantinopol, din anul 879: arată că adăugirea *Filioque* în Simbolul de credință este o înşelare eretică. Se impune să atragem atenția că la acest Sinod au participat reprezentanți ai tuturor Patriarhiilor şi ai Papei de la Roma şi că hotărârile Sinodului au fost acceptate unanim, nu doar de cei care au participat, dar şi de pliroma Bisericii celei Una şi Nedespărțite. Prin urmare, acest Sinod nu este întru nimic mai prejos față de un Sinod Ecumenic. Şi de aceea în conştiința Bisericii noastre este caracterizat drept al VIII-lea Sinod Ecumenic.[38]

Sinodul de la Constantinopol, din anul 1170: „Şi-au pus problema serios să îl reteze cu totul [din trupul Bisericii] pe Papă şi pe toți cei dimpreună cu el, [...] nici pe aceştia nu i-au predat cu totul anathematizării, ca pe celelalte erezii, [...] invocând cuvântul apostolic: «De omul eretic după una şi a doua sfătuire te fereşte. Ştiind că s-a răzvrătit unul ca acesta, şi greşeşte, fiind singur de sine osândit.».” /Tit 3, 10-11/[39]

Sinodul de la Constantinopol, din anul 1450 (ultimul Sinod care a avut loc în Sfânta Biserică a Sfintei Sofia): a condamnat Sinodul unionist de la Ferara-Florența şi învățăturile eretice ale latinilor.[40]

---

38 Potrivit lui N. Mațúkas, „s'ar putea spune că Sinodul din 879-880 de la Constantiopol este ecumenic, nu numai pentru că Sinodul însuşi a avut conştiința că este ecumenic..., dar şi pentru că a fost acceptat de pliroma Bisericii. Prin urmare, ar putea să fie clasificat... ca al VIII-lea Ecumenic... Acest Sinod este socotit Ecumenic de Theodor Valsamón, de Nil al Thesalonicului, de Nil din Rodos, Simeon al Thessalonicului, Marcu al Efesului, Ghenadie Scolarios, Dositei al Ierusalimului şi de Constantin Iconomul.” (N. Ματσούκα, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία [Theologie Dogmatică şi Simbolică]*, vol. III, Θεσσαλονίκη, 2003, p. 296).

39 Μακαρίου Ἀγκύρας, în: Ἀ. Δημητρακοπούλου, *Ἡ Ἱστορία τοῦ Σχίσματος [Istoria Schismei]*, ed. Τήνος, 1996, p. 57.

40 Ἀ. Δημητρακοπούλου, *Ἡ Ἱστορία τοῦ Σχίσματος [Istoria Schismei]*, ed. Τήνος, 1996, p. 194.

Sinodul de la Constantinopol (1722): „Să dați în vileag minciuna, [...] să stați departe de născocirile şi rătăcirile latinilor, care nu au lăsat nici o dogmă sau taină sau tradiție a Bisericii pe care să nu o fi stricat şi falsificat."[41]

Sinodul de la Constantinopol (1838): „Să-i păzim pe fiii adevărați ai Bisericii Răsăritene de hula papismului, [...] de prăpăstiile ereziilor şi de hăurile pierzătoare de suflete ale înşelării papiste, [...] ca să cunoaşteți şi ceea ce ne deosebeşte pe noi ortodocşii de catolici, ca să nu fiți amăgiți de acum înainte prin sofismele şi născocirile acestor eretici pierzători-de-suflete, […] a ereziei lor deşarte şi satanice."[42]

Patriarhii Constantinopolului, Alexandriei, Antiohiei şi Ierusalimului (1848): „Între aceste erezii răspândite, pentru judecăți pe care Dumnezeu le ştie, pe o mare parte a pământului, a fost cândva arianismul, iar astăzi este şi Papistăşia. [...] *Filioque* se numeşte *erezie*, şi cei care cugetă astfel, *eretici*. [...] De aceea, Biserica Una, Sfântă, Sobornicească şi Apostolească, mergând pe urmele Sfinților Părinți, atât răsăriteni, cât şi apuseni, a mărturisit odinioară către părinții noştri, şi iarăşi mărturiseşte astăzi în sinod, că noua părere mai sus arătată, cum că Duhul Sfânt de la Tatăl şi de la Fiul purcede, este în sine erezie, iar cei care o urmează, oricare ar fi ei, eretici sânt, potrivit cu sus-numita hotărâre sobornică a Preasfântului Papă Damasie, iar sinoadele lor eretice, şi orice părtăşie duhovnicească în slujire a ortodocşilor fii ai Bisericii Sobornniceşti cu unii ca aceia neîngăduită, dupa cum întăreşte şi Canonul al şaptelea de la Sinodul al Treilea a toată lumea."[43]

---

41 Ἰω. Καρμίρη, *Τά Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας [Monumentele dogmatice şi simbolice ale Bisericii Ortodoxe Sobornniceşti]*, Athena, 1952, pp. 822-859.

42 Ἰω. Καρμίρη, *Τά Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας [Monumentele dogmatice şi simbolice ale Bisericii Ortodoxe Sobornniceşti]*, Athena, 1952, p. 900.

43 Ἰω. Καρμίρη, *Τά Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς*

Sinodul de la Constantinopol (1895): „Există deosebiri fundamentale referitoare la dogmele credinței predate nouă de Sfinții Părinți şi la forma de organizare canonică de Dumnezeu rânduită a conducerii Bisericilor. [...] Biserica papistaşă [...] nu numai că refuză să se întoarcă la Canoanele şi la hotărârile Sinoadelor Ecumenice, dar la sfârşitul secolului al XIX-lea, mărind prăpastia existentă, a proclamat oficial şi infailibilitatea [Papei]. [...] Biserica Romană actuală este Biserica inovațiilor, a falsificării scrierilor Părinților, a răstălmăcirii Scripturii şi a hotărârilor Sinoadelor Ecumenice. De aceea, pe bună dreptate şi îndreptățit a fost şi este afurisită, de vreme ce stăruie în înşelarea ei."[44]

În importanta lucrare editată de Mănăstirea Grigoriu din Muntele Athos, *Οἱ ἀγῶνες τῶν μοναχῶν ὑπέρ τῆς Ὀρθοδοξίας [Luptele monahilor pentru Ortodoxie]* (Athos, 2003, pp. 205-341), sânt citate punctele de vedere ale unui număr foarte mare de Sfinți şi învățători ai Bisericii noastre (peste 40 de persoane), care au condamnat inovațiile eretice papistaşe. Unii dintre ei şi-au vărsat chiar sângele pentru credința ortodoxă.[45] De asemenea, theologul Panaghiotis Simátis menționează, în afară de Sinoadele Ecumenice, numeroase Sinoade Locale ale Bisericii Ortodoxe de după Schismă, care au condamnat ca eretice învățăturile papismului (din anii 1089, 1233, 1273, 1274, 1282, 1285, 1341, 1351, 1441, 1443, 1484, 1642, 1672, 1722, 1727, 1755, 1838, 1848, 1895, 1948).[46]

Ἐκκλησίας [Monumentele dogmatice şi simbolice ale Bisericii Ortodoxe Soborniceşti], Athena, 1952. Varianta în neogreacă: *Ὁ πειρασμός τῆς Ρώμης [Ispita Romei]*, editat de Sfânta Mănăstire Koutloumousiou, pp. 85-115.

44 Ἰω. Καρμίρη, *Τά Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας [Monumentele dogmatice şi simbolice ale Bisericii Ortodoxe Soborniceşti]*, Athena, 1952, pp. 932-946.

45 Μωυσέως Μοναχού Ἁγιορείτου, *Οἱ Ἅγιοι τοῦ Ἁγίου Ὄρους [Sfinții Muntelui Athos]*, 2008, pp. 217-229.

46 Π. Σημάτη, *Είναι αίρεση ο Παπισμός; Τι λένε οι Οικουμενικές Σύνοδοι καιοι*

Unii, în încercarea lor de a caracteriza papismul drept o simplă Schismă, susțin că nu este erezie, pentru că nu a fost condamnat de un Sinod Ecumenic.[47] Vor să uite condamnarea categorică a Sinodului de la Constantinopol din anul 879! Părerea că doar cele şapte Sinoade Ecumenice (al VII-lea Sinod Ecumenic a avut loc în 787) stabilesc care anume sânt ereziile, este străină de theologia ortodoxă. Canonul 15 al Sinodului I-II vorbeşte despre „oarecare eres osândit de Sfintele Sinoade (un amănunt important: nu doar Sinoadele Ecumenice) sau de Sfinții Părinți," câtă vreme sciitorul bisericesc Vicențiu de Lerini (în secolul al V-lea) este foarte clar: „dacă s'ar ridica vreo problemă theologică asupra căreia nu s'a luat nici o hotărâre sinodală, trebuie să se recurgă la părerile Părinților şi, desigur, la ale celor care în diferite vremuri şi locuri au salvat unitatea credinței şi au fost considerați învățători iluştri. Tot ceea ce ei au susținut în unimea gândirii şi a cugetului trebuie considerat ca învățătură a Bisericii, adevărată şi universală, care nu îngăduie nici o tăgăduire."[48]

În plus, această opinie este foarte primejdioasă şi din punct de vedere eclesiologic. Nu se subînțelege oare de aici că începând cu anul 787 Biserica Ortodoxă a încetat să se mai autodefinească şi să se mai confrunte cu înşelarea, minciuna şi erezia? Această opinie nu conduce oare la dezicerea de sine a eclesiologiei ortodoxe?

Ce s'ar întâmpla dacă am extinde şi asupra altor erezii acest raționament, potrivit căruia, de vreme ce asupra papismului – apărut după secolul al IX-lea – nu s'a pronunțat nici un Sinod Ecumenic,

---

Αγ. Πατέρες [Este papismul erezie? Ce spun Sinoadele Ecumenice şi Sfinții Părinți], ed. Τῆνος, pp. 23-56.

47 Revelator K. Scouteris, „Common prayer," *The Ecumenical Review*, 54 (2002), p. 7, Π. Ανδριόπουλου, „Η Πάτρα, οι Καθολικοί και ο π. Κύριλλος," în: ziarul *Εθνικοσ Κηρυξ Πατρων* 16.4.07 şi pe internet: www.alopsis.gr/alopsis/andriop.htm.

48 PL 50, 675.

înseamnă că nici un păstor ortodox şi responsabil n'ar fi îndreptăţit să-l caraterizeze drept erezie? Mă întreb, în privinţa celor care în chip mincinos îşi spun martorii lui Iehova, în privinţa mormonilor, a penticostalilor, a evangheliştilor ş.a.m.d., s'a pronunţat vreun Sinod Ecumenic? Sau poate nici aceştia nu sânt eretici!?

Cu siguranţă sânt eretici, adică în afara „Bisericii celei Una, Sfinte, Soborniceşti şi Apostoleşti," pentru că:

a) se autodefinesc ca neortodocşi;

b) refuză experienţa şi Tradiţia Bisericii noastre, adică theologia ortodoxă, aşa cum a fost ea consemnată în hotărârile Sinoadelor Ecumenice, Locale, în textele Sfinţilor Părinţi (*consensus patrum*) şi în viaţa liturgică a Bisericii.

Dar nu fac acelaşi lucru şi romano-catolicii? Nu cred ei contrar celor hotărâte de Sinoadele Ecumenice (mai ales de al II-lea Sinod Ecumenic, dar şi de al III-lea, al IV-lea, al VI-lea şi al VII-lea)? Nu cred ei contrar celor pe care le învaţă şi le trăieşte Biserica noastră Ortodoxă? Nu se autodefinesc ei ca neortodocşi, ca unii care nu acceptă credinţa noastră?

De aceea – şi vă rog să fim foarte atenţi asupra acestui punct – nu avem de-a face pur şi simplu cu „o grupare de ortodocşi, care îi consideră eretici pe romano-catolici şi pe protestanţi" sau „cu declaraţiile anumitor scriitori bisericeşti singulari," precum greşit susţin unii.[49] Dimpotrivă, toţi Sfinţii Bisericii noastre care s'au ocupat cu acest subiect, sânt „în unanimitate" de părere că „papismul este erezie!" Nu există nici un Sfânt al Bisericii noastre – da! nici măcar un singur Sfânt – care să susţină că papismul nu este erezie! Faptul că cineva – oricine ar fi el – nu primeşte învăţătura clară şi statornică a Bisericii noastre, părerea unanimă a Sfinţilor noştri că papismul este erezie, este o problemă a alegerii şi responsabilităţii

49 K. Scouteris, „Common prayer," *The Ecumenical Review*, 54 (2002), p. 7

lui personale. Poate că el ştie mai multe decât… Sfinţii, poate că e mai presus de... Sinoade sau poate a primit vreo... revelaţie specială, care îi dă dreptul să se pronunţe *ex cathedra*... în mod „infailibil," dar şi abuziv!

În afară de asta, şi numai schismatici să fie papistaşii, chiar şi atunci rugăciunea în comun cu ei e interzisă, potrivit canoanelor![50]

50 „Schismaticii se află în afara Bisericii şi, prin urmare, nu se poate vorbi de participarea lor la Trupul lui Hristos. De aceea, nici nu se face o diferenţă esenţială din punct de vedere eclesiologic între schismă şi erezie... ambele se află în afara Bisericii. Dat fiind că Biserica este unicul Trup al lui Hristos, cel care se află în afara Bisericii, se află în afara lui Hristos şi a mântuirii." (Ἰ. Ζηζιούλα, *Ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καί τῷ Ἐπισκόπῳ κατά τούς τρεῖς πρώτους αἰῶνας [Unitatea Bisericii în Dumnezeiasca Euharistie şi în Episcop*], Athena, 1990[2], p. 133).

RUGĂCIUNE ÎN COMUN NU ÎNSEAMNĂ DOAR ÎMPREUNĂ-SLUJIRE A LITURGHIEI (COLITURGHISIRE)

Să vedem, însă, mai în amănunt, a doua îndreptățire, potrivit căreia, chipurile!, Sfintele Canoane, când vorbesc despre împreună-rugăciune, se referă doar la împărtăşirea din „Potirul comun" al Dumnezeieştii Euharistii sau la coliturghisire, adică la săvârşirea în comun a unei Liturghii de către clericul ortodox împreună cu ereticul.

1. SENSUL LUI „ΣΥΝΕΎΧΕΣΘΑΙ" ÎN SFÂNTA SCRIPTURĂ ŞI ÎN SFÂNTA TRADIȚIE

Deja ne-am referit la sensul atribuit verbului „συνεύχεσθαι" în literatura antică şi la Sfinții Părinți. Aici vom semnala că în Noul Testament este întâlnit doar verbul „εὔχεσθαι,"[51] prin care în nici un caz nu se subînțelege săvârşirea Dumnezeieştii Liturghii, ci doar rugăciunea sau simpla urare. Asemănătoare sânt şi aparițiile cuvântului în traducerea Septuagintei a Vechiului Testament.

Prin urmare, nu îşi găseşte întemeiere nici în Sfânta Scriptură, nici în scrierile patristice sau în cele antice interpretarea că „συνεύχομαι" sau „συμπροσεύχομαι" înseamnă doar participarea la săvârşirea Dumnezeieştii Euharistii, nu la orice simplă rugăciune comună.

De asemenea, studiind cu atenție textele Sfintelor Canoane, rezultă foarte limpede că Sfinții Părinți opresc nu numai participarea la o Euharistie comună, dar şi simpla rugăciune împreună cu ereticii:

- Impunând afurisirea celui care „măcar în casă de s'ar ruga" împreună cu cel neîmpărtăşit (eretic sau afurisit), Canonul 10 al Sfinților Apostoli se referă, desigur, la simpla rugăciune în comun şi nu la săvârşirea Dumnezeieştii Liturghii, pentru că săvârşirea Dum-

51 Fapte 26: 29; Romani 9: 3; II Corinteni 13: 7, 9; Iacob 5: 16; III Ioan 2.

nezeieştii Liturghii în casă este interzisă categoric, potrivit Canonului 58 al Sinodului Local din Laodiceea.[52] Aşadar, prin „măcar în casă de s'ar ruga" se înțelege orice simplă împreună-rugăciune. Cel care nesocoteşte acest canon „să fie afurisit!"

- Canonul 45 al Sfinților Apostoli este clar şi diferențiază categoric simpla rugăciune în comun cu ereticii de săvârşirea oricărui act liturgic, implicit şi de a Dumnezeieştii Euharistii: „Episcopul sau preotul sau diaconul care se va ruga împreună cu ereticii, să fie afurisit. Iar de au îngăduit cuiva, să săvârşească ceva ca şi cleric, să se caterisească." De alfel, despre „Dumnezeiasca Euharistie" a ereticilor vorbeşte următorul canon, Canonul 46 al Sfinților Apostoli, care porunceşte categoric să fie caterisit orice cleric care o va primi, „căci ce fel de împărtăşire are Hristos cu Veliar? Sau ce parte are credinciosul cu necredinciosul?"

- Când Canonul 65 al Sfinților Apostoli interzice intrarea în adunarea evreiască sau în cea eretică cu scopul rugăciunii („προσεύξασθαι"), nu înțelege, desigur, participarea la Dumnezeiasca Euharistie comună şi la „Potirul comun," pentru că în sinagoga evreiască niciodată nu se săvârşeşte Dumnezeiasca Euharistie, nici nu poate exista „Potir comun!" Desigur, se referă la simpla rugăciune, pe care o interzice.

- Doar Sfântul Timotei al Alexandriei, în Canonul al 9-lea, identifică „rugăciunea" (εὐχή) cu Dumnezeiasca Euharistie. Dar şi aici, pentru că limitează sensul „rugăciunii" (εὐχή) doar la Dumnezeiasca Liturghie şi nu la oricare altă rugăciune, simte nevoia să precizeze acest lucru, notând: „când face el rugăciunea, adică Proscomidia." În orice caz trebuie să scoatem în evidență faptul că acest canon, care se referă la rugăciunea euharistică, nu are în vedere coli-

52 „Nu se cade prin case a se face Proscomidie de către episcopi ori de preoți. Clericii care vor face aceasta, să se caterisească."

turghisirea, ci simpla prezență a ereticilor la Dumnezeiasca Liturghie, pe care o interzice categoric, căci „nu li se cuvine a fi de față."

În afara textelor Sfintelor Canoane, pe care doar le-am pomenit mai sus, de asemenea, şi toți canoniştii vestiți recunosc, pe temeiul Sfintelor Canoane, că este interzisă oricărui cleric sau laic ortodox nu numai participarea comună la rugăciune în timpul săvârşirii Dumnezeieştii Euharistii, ci şi oricare altă rugăciune simplă.

Theodor Valsamón (Patriarhul Antiohiei şi „comentator foarte vestit al Sfintelor Canoane")[53] scrie:

- „Se cuvine să înțelegi că rugăciune în comun este şi o simplă comuniune liturgică sau doar faptul de a asista la rugăciunea ereticului. De cei care fac acestea [iau parte la simpla comuniune liturgică şi asistă la rugăciunea ereticului] sântem datori să ne scârbim ca de nişte nelegiuți şi să nu îi socotim casnici (în credință)."[54]

- „Canonul este limpede. Nu este îngăduit ereticilor care stăruie în erezie să se roage în biserică împreună cu ortodocşii."[55]

- „Când auzi canonul că spune: sânt afurisiți episcopii şi ceilalți clerici care se roagă împreună cu cei afurisiți, să nu răspunzi că n'au nici o vină mirenii care fac acelaşi lucru lucrând împotriva canonului (care interzice rugăciunea în comun). Pentru că şi ei vor fi afurisiți, potrivit Canonului 10 al Sfinților Apostoli, care nu face osebire între clerici şi laici."[56]

- „Eretic este cel care rătăceşte fie şi cu puțin de la credința ortodoxă. Aşadar, pentru că toți cei care sânt enumerați în prezenta întrebare

---

53 Împotriva lui Constantin Iconomul în Μεταλληνού, *„Ομολογώ εν Βάπτισμα," [„Mărturisesc un Botez"]*, Athena, 1996, p. 80.

54 Tâlcuirea Canonului 45 Apostolic, PG 137, 129B, vezi şi Interpretarea Canonului 64 Apostolic , PG 137, 165A.

55 Tâlcuirea Canonului 6 de la Laodiceea, PG 137, 1349B.

56 Tâlcuirea Canonului 2 al Sinodului de la Antiohia, PG 137, 1281B.

(latini, armeni, monoteliți, nestorieni) s'au înstrăinat de Biserica Ortodoxă nu datorită unei pricini mărunte şi neînsemnate, ci printr-o rătăcire foarte primejdioasă care nu poate fi depăşită, de aceea nu trebuie să fie în comuniune bisericească cu noi, nici ca naşi de fii duhovniceşti. Pentru că această năşire se face prin sfinte rugăciuni şi multe sfințiri (din Taina Botezului şi a Mirungerii). Astfel încât să nu fim condamnați şi noi la afurisire, potrivit canonului care spune: cel care are părtăşie cu cel afurisit, este şi el afurisit."[57]

- Întrebarea a 15-a a Prea Fericitului Patriarh Marcu al Alexandriei: „Poate cineva să slujească sau doar să se roage în comun fără primejdie cu ereticii iacobiți şi cu nestorienii în biserica lor sau a noastră? Sau să participe la o masă comună cu aceştia? Sau să îi facă naşi la Sfântul Botez? Sau să slujească parastase ale celor adormiți? Sau să le dea acestora Dumnezeiasca Împărtăşanie? Greutățile care există în acest loc conduc la săvârşirea multor asemenea acte şi întreb ce trebuie să fac."

Răspunsul lui Theodor Valsamón: „De aceea, aşadar [aminteşte aici canoanele care interzic rugăciunea împreună cu ereticii], şi noi hotărâm să fie supuşi nu doar caterisirii şi afurisirii clericii şi mirenii care se roagă împreună cu ereticii în biserica ortodocşilor sau a ereticilor sau oriunde altundeva, slujind ca şi clerici împreună cu ereticii sau chiar mâncând împreună cu ei, dar şi mai mult să fie pedepsiți, potrivit înțelesului canoanelor pomenite mai înainte, pentru că, din pricina greutăților care există în anumite regiuni şi a numărului mare de eretici, nu stricăm deplinătatea credinței."[58]

- „Aşadar, dacă nu este îngăduit catehumenilor să fie prezenți când se săvârşeşte Dumnezeiasca Euharistie, cum deci va fi îngăduit

57 Tâlcuirea a 35-a Prea Fericitului Patriarh Marcu al Alexandriei şi răspunsul lui Theodor Valsamón, în *Р-П, Σύνταγμα*, vol. IV, p. 476.

58 *Р-П, Σύνταγμα [Constituție...]*, vol. IV, pp. 459-460.

ereticilor, în afara cazului când făgăduiesc că se vor pocăi şi că vor părăsi erezia. Nici atunci, cred, nu este îngăduit să fie prezenți mai ales în naos, ci afară, alături de catehumeni. Dacă însă nu făgăduiesc că vor părăsi erezia, nu vor sta nici măcar alături de catehumeni, ci vor fi alungați."[59]

Ioannis Zonarás

- „De eretici şi de slujbele lor trebuie să ne scârbim. Şi, mai degrabă, ei trebuie mustrați şi preveniți de către episcopi şi preoți."[60]

- „Canonul consideră că e mare păcat să meargă creştinul la adunarea Iudeilor sau a ereticilor pentru rugăciune. Căci, ce părtăşie poate să existe între Hristos şi Veliar? Sau ce legătură poate să aibă credinciosul cu necredinciosul, după cuvântul marelui Apostol? Pentru că adunarea ereticilor, fiind potrivnică credinței ortodocşilor, nu se cuvine a fi cinstită de ortodocşi, ci îndepărtată. Aşadar, pentru că păcătuiesc foarte greu cei care se duc pentru rugăciune la astfel de adunări, unii afirmă că, potrivit acestui canon, trebuie impusă o dublă pedeapsă."[61]

- „Cel care se roagă cu cel afurisit sau cu cel caterisit se află sub pedeapsă canonică, pe temeiul canoanelor menționate înainte, [...] chiar dacă respectivul nu este de acord cu părerile acelora, pentru simplul fapt că se face pricină de sminteală pentru mulți, pentru că există asupra lui bănuiala că cinsteşte ritualurile iudaice şi se crede că se întinează prin comuniunea liturgică cu aceştia."[62]

- „Cei care cad în erezii şi stăruie în acestea sânt izgoniți din

59 Tâlcuirea Canonului 9 al Sfântului Timotei al Alexandriei, în *Р-П, Σύνταγμα [Constituție...]*, vol. IV, p. 336.

60 Tâlcuirea Canonului 46 Apostolic, PG 137, 129C.

61 Tâlcuirea Canonului 64 Apostolic, PG 137, 165BC.

62 Tâlcuirea Canonului 70 Apostolic, PG 137, 181BC.

Biserică, ca unii ce s'au înstrăinat de Biserică. Deci, cum să li se îngăduie să intre în casa lui Dumnezeu?"[63]

Alexie Aristinós

- „Cel care a intrat în adunarea Iudeilor sau a ereticilor şi s'a rugat cu ei."[64]

- „Nu este îngăduit ereticilor să intre în altar. Nu le este îngăduit să intre în casa lui Dumnezeu."[65]

- „Nu există nici o părtăşie între lumină şi întuneric. De aceea nici creştinul să nu prăznuiască împreună cu ereticii sau cu Iudeii."[66]

- „Cu ereticii sau cu schismaticii să nu te rogi împreună. Este afurisit cel ce se roagă împreună cu aceştia."[67]

Matei Vlástaris

- „Canonul 33 (al Sinodului de la Laodiceea) – Nu se cuvine a se ruga împreună cu ereticii sau cu schismaticii."[68]

- „Canonul 2 al Sinodului de la Antiohia ne porunceşte tuturor să ne îndepărtăm de comuniunea cu cei afurisiți şi nici în casă, nici în biserică să nu ne rugăm cu ei."[69]

Sfântul Nicodim Aghioritul

„Prezentul Canon (al 45-lea Apostolic) stabileşte că episcopul sau preotul sau diaconul care va vrea doar să se roage împreună cu ereticii, nu să coliturghisească cu aceştia, să fie afurisit. Pentru că

---

63 Tâlcuirea Canonului 6 al Sinodului de la Laodiceea, PG 137, 1349B.

64 Tâlcuirea Canonului 64 Apostolic, PG 137, 168A.

65 Tâlcuirea Canonului 6 de la Laodiceea, PG 137, 1349B.

66 Tâlcuirea Canonului 39 de la Laodiceea, PG 137, 1393B.

67 Tâlcuirea Canonului 33 de la Laodiceea, PG 137, 1381C.

68 *Σύνταγμα κατά στοιχεῖον Α*, în: *Ρ-Π, Σύνταγμα [Constituție...]*, vol. VI, p. 73.

69 *Σύνταγμα κατά στοιχεῖον Κ*, în: *Ρ-Π, Σύνταγμα [Constituție...]*, vol. VI, p. 334.

acela care se roagă cu cei afurisiți (de vreme ce sânt eretici), trebuie afurisit şi el împreună cu ei, potrivit Canonului 10 Apostolic. Iar dacă le-a îngăduit acestor eretici să săvârşească vreo slujba ca şi clerici, să se caterisească, pentru că orice cleric care va coliturghisi cu cei caterisiți (de vreme ce sânt eretici, potrivit Canoanelor 2 şi 4 ale Sinodului III Ecumenic) va fi caterisit şi el, după cuvântul Canonului 11 Apostolic."[70]

Sfântul Fotie cel Mare, Patriarhul Constantinopolului

Nomocanon, titlul 3, capitolul 15 şi titlul 12, capitolele 1-18.[71]

Sfântul Nichifor Mărturisitorul, Patriarhul Constantinopolului

„Cu nici un chip nu trebuie să intrăm în astfel de biserici (care aparțin ereticilor) pentru pricinile arătate mai sus (pentru rugăciune sau cântare), [...] pentru că de îndată ce a intrat (în biserică) erezia, a plecat îngerul păzitor, potrivit cuvintelor Sfântului Vasilie cel Mare, o astfel de biserică a devenit casă obişnuită. Şi spune: nu voi intra în adunarea celor ce viclenesc şi, după cuvântul Apostolului Pavel, ce legătură există între Biserica lui Dumnezeu şi capiştea idolilor?"[72]

Gherman al II-lea, Patriarhul Constantinopolului (+1240)

„Şi le poruncesc tuturor laicilor, câți sânteți fii adevărați ai Bisericii Soborniceşti, să fugiți departe de preoții căzuți în supunerea latină şi

---

70 Tâlcuirea Canonului 45 Apostolic, Πηδάλιον, pp. 50-51.

71 *Ρ-Π, Σύνταγμα [Constituție...]*, vol. I, pp. 118, 261-274.

72 *Răspunsul al treilea*, în: *Ρ-Π, Σύνταγμα [Constituție...]*, vol. IV, p. 431δ. Vezi şi Theodor Studitul: „Biserica pângărită de eretici nu mai este biserică sfântă a lui Dumnezeu, ci o casă comună, precum zice Sfântul Vasilie cel Mare, pentru că jertfa săvârsită în ea nu este primită de Dumnezeu." (PG 99, 1320B) Cuvântul Sfântului Vasilie cel Mare privitor la această problemă pe care o pomenesc şi Sfântul Nichifor şi Sfântul Theodor apare în PG 32, 899B.

nici în biserica lor să vă adunați şi nici cea mai simplă binecuvântare să nu primiți din mâinile lor. Căci este mai bine să vă rugați lui Dumnezeu fiecare în casele voastre, decât să vă adunați în biserică cu filolatinii (cu ortodocşii care îi acceptă pe latini)."[73]

Chiril al V-lea, Patriarhul Constantinopolului (+1749)

„Şi vă poruncim părinteşte şi duhovniceşte [...] de acum înainte să nu îndrăznească cineva dintre voi să ia parte împreună cu vreunul din adunarea papistaşilor, sau cu preoții papistaşi, sau cu vreunul din ceilalți apuseni, la Sfintele Taine ale Bisericii noastre şi la celelalte slujbe bisericeşti, rugăciuni şi ierurgii, ci să vă feriți să aveți vreodată părtăşie cu ei la vreuna din sfintele slujbe şi ierurgii. Dacă, după mustrarea noastră patriarhală şi sinodală, după acest îndemn şi după povața părintească şi duhovnicească, va îndrăzni careva dintre voi să fie neascultător şi împotrivitor şi dacă cineva dintre preoți va îndrăzni şi va fi văzut că se roagă împreună cu latinii sau că primeşte jertfa lor sau face pomeniri pentru ei [...] acel preot să fie supus caterisirii definitive."[74]

Patriarhii Constantinopolului, Alexandriei, Antiohiei şi Ierusalimului (1848)

„Se hotărăşte din nou astăzi sinodal [...] că (papismul) este erezie, iar cei care o urmează, oricare ar fi ei, eretici sânt, [...] iar sinoadele lor eretice, şi orice părtăşie duhovnicească în slujire a ortodocşilor fii ai Bisericii Soborniceşti cu unii ca aceia este neîngăduită, dupa cum întăreşte şi Canonul al şaptelea de la Sinodul al III-lea a toată lumea."[75]

---

73 PG 140, 620A.

74 Σ. Μπιλάλη, *Ὀρθοδοξία καί Παπισμός [Ortodoxia şi papismul]*, Athena, 1969, vol. II, p. 367.

75 Καρμίρη, *Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα… [Monumentele dogmatice şi simbolice*

Părintele Iustin Popovici

„Sfântul Canon al Sfinților Apostoli nu stabileşte o anume rugăciune sau slujbă care este interzisă, ci interzice orice rugăciune împreună cu ereticii, chiar şi pe cea mai simplă. În rugăciunile comune ecumeniste, oare, nu se petrec lucruri mai îndrăznețe şi mai mari decât acestea?... Oare, la asemenea întâlniri, nu se întâmplă [...] să binecuvinteze episcopii şi preoții romano-catolici, pastorii protestanți şi chiar şi femeile?!"[76]

Athenagora, Patriarhul Constantinopolului

„Se cuvine clericilor ortodocşi reprezentanți să se comporte cât mai rezervat la adunările liturgice cu eterodocşii care fac obiectul Sfintelor Canoane, căci prin aceste adunări liturgice se toceşte sensibilitatea mărturisitoare a ortodocşilor, drept care să încerce să liturghisească, pe cât este cu putință, doar slujbe şi rânduieli ortodoxe, pentru a arăta astfel strălucirea şi măreția cultului ortodox înaintea ochilor eterodocşilor."[77]

Patriarhul Athenagora spune cu o claritate remarcabilă:

- Clericii care participă la dialog să fie, pe cât posibil, mai reținuți la întâlnirile liturgice comune cu eterodocşii!
- Adunările liturgice comune sânt contrare Sfintelor Canoane!
- Adunările liturgice comune tocesc sensibilitatea mărturisitoare a ortodocşilor !
- Să se săvârşească slujbe ortodoxe neamestecate.

---

ale Bisericii Ortodoxe Soborniceşti], pp. 905-925.

76 I. Πόποβιτς, „*Ορθοδοξία και «Οικουμενισμός». Μία Ορθόδοξος γνωμάτευσις και μαρτυρία*" [„Ortodoxie şi «Ecumenism». O opinie şi o mărturie ortodoxă"], în *Κοινωνία*, 18,2 (1975), p. 98

77 „Εγκύκλιος προς τους Προκαθημένους των Ορθοδόξων Εκκλησιών" [„Enciclică către întâi-stătătorii Bisericilor Ortodoxe"] (31 Ianuarie 1952), în: Καρμίρη, *Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία...*, pp. 962-963.

- Să fie prezentată eterodocşilor strălucirea şi măreția cultului nostru.

2. REFUZUL RUGĂCIUNII ÎN COMUN NU ÎNSEAMNĂ URĂ ŞI ANTIPATIE

Am ales să închei această prezentare pilduitoare a citatelor şi tâlcuirilor la Sfintele Canoane cu părerea mai sus pomenită a unuia dintre pionierii Mişcării Ecumenice, a Patriarhului Athenagora, care ar putea fi caracterizat oricum altcumva, numai ca fanatic sau zelotist nu, ca să ne fie clar şi prin această mărturie, că aplicarea rigorii, canonice în acest caz, adică refuzul rugăciunii în comun cu ereticii:

- Nu înseamnă ură şi antipatie față de persoanele ereticilor.[78]
- Nu înseamnă refuzul iubirii dovedite prin fapte şi prin ajutorul[79]

78 „Nu scriu acestea dorind să îi rănesc pe eretici, nici bucurându-mă de asuprirea lor, să nu fie!, ci mai mult bucurându-mă şi veselindu-mă de întoarcerea lor (în Biserică).” (Sfântul Maxim Mărturisitorul, în Σημάτη, *Πατερική στάση [Atitudine patristică]*, p. 165) „Nu trebuie să facem rău sau să urâm pe vreun om, fie el necucernic sau eretic sau Ellin (idolatru) sau cu totul păcătos, când, odată cu trecerea timpului, nu avem nici o vătămare din partea lui. Pentru că prin aceasta Îl imităm pe Dumnezeu... şi pentru că a ne durea pentru eretici şi a le face acestora bine este îndreptarea lor deplină.” (Nikon din Muntele Negru, PG 106, 1368) „Să urăşti, aşadar, nu pe acela, ci dogma, nu pe om, ci fapta vicleană, părerea stricată. Căci omul este lucrarea lui Dumnezeu, iar înşelarea este lucrarea diavolului. Nu există amestec între cele ale lui Dumnezeu şi cele ale diavolului.” (Sfântul Ioan Gură de Aur, *Tâlcuirea Epistolei I către Corinteni*, Omilia a 33-a, PG 61, 282) „Deci, îi vom dispreţui sau îi vom blestema? Desigur, nu. Vom încerca, însă, cu toate puterile noastre să nu ne întinăm prin comuniunea bisericească cu ei, [...] însă nu trebuie să îi socotim vrăjmaşii noştri sau să îi urâm –, chiar dacă aceştia întotdeauna sânt furioşi împotriva noastră –, pentru că mai demult au fost fraţii noştri [...] să ne milostivim de ei, aşadar, să îi iubim şi să nu încetăm niciodată să ne rugăm pentru ei.” (Ιωβ Ιασίτης, în Ανωνύμου, *Οἱ ἀγῶνες τῶν μοναχῶν ὑπέρ τῆς Ὀρθοδοξίας [Luptele monahilor pentru Ortodoxie]*, ed. Ἱ.Μ.Ὁσ. Γρηγορίου, Ἅγ. Ὄρος, 2003, p. 230).

79 D. Stăniloae, *Γιά ἕνα ὀρθόδοξο Οἰκουμενισμό. Εὐχαριστία-Πίστη-Ἐκκλησία (Τό πρόβλημα τῆς Intercommunion) [Pentru un ecumenism ortodox. Euharistie-Credinţă-*

față de oricine, indiferent de concepțiile lui religioase. Este grăitor faptul că în toate mănăstirile din Muntele Athos,[80] unde se aplică rigoarea când e vorba de rugăciunea în comun cu ereticii, monahii nu se poartă într'un fel cu pelerinii ortodocşi şi altfel cu cei eterodocşi, absolut aceeaşi este ospitalitatea.[81] Totuşi, eterodocşilor nu li se îngăduie rugăciunea în comun nici în sfânta biserică, nici la masa comună. La urma urmei, nu ne vom numi creştini, dacă nu vom iubi pe „celălalt," oricine ar fi el – chiar şi vrăjmaş al nostru şi vrăjmaş al lui Hristos[82] să fie.

Biserică (Problema intercomuniunii)], trad. E. Μαίνας, Editura Ἄθως, Πειραιεύς, 1976, pp. 101-102.

80 „Ne plângem adesea că monahii Sfântului Munte se împotrivesc ecumenismului şi îi condamnăm bucuros că sacrifică dragostea de dragul adevărului. Însă, încă de la prima noastră călătorie – pe când eram încă romano-catolici şi intenția de a deveni ortodocşi ne era cu totul străină – ne-a fost foarte uşor să ne dăm seama cât de bine ştiu monahii Sfântului Munte să îmbine o dragoste foarte rafinată şi cu multă atenție față de persoane, indiferent de convingerile lor şi indiferent de apartenența lor confesională, cu atitudinea fără compromisuri în chestiunile dogmatice. De altfel, pentru ei, respectul desăvârşit pentru adevăr este una dintre primele îndatoriri pe care o impune dragostea față de celălalt." (Deseille, *Ἡ πορεία μου πρός την Ὀρθοδοξία [Drumul meu spre Ortodoxie]*, traducere de Σ. Κούτσας, Editura Ἀκρίτας, p. 52.).

81 Vezi atitudinea Avvilor Arsenie, Pimen şi Lot, în *Γεροντικόν [Pateric]*, ed. Ἀστήρ, Athena, 1972, pp. 62, 92.

82 Vezi tâlcuirea Canonului 33 Apostolic. De asemenea, „diferențele dogmatice, pentru că se referă numai la capitolul credinței, lasă liber şi neatins capitolul dragostei, dogma nu luptă împotriva dragostei. Dragostea este prin dogmă, pentru că ea toate le suferă, toate le rabdă. Iubirea creştină este neschimbătoare, în vreme ce credința şchioapă a eterodocşilor poate să denatureze sentimentul dragostei față de aceştia, [...] iubirea nu trebuie niciodată sacrificată de dragul unei diferențe dogmatice față de cineva." (Αγίου Νεκταρίου, Μητρ. Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς [Curs de pastorală]*, Thessalonic, 1974, p. 192.). Sfântul Ioan Gură de Aur spune: „pentru că, dacă trebuie să îi urâm pe vrăjmaşii lui Dumnezeu, va trebui să îi urâm nu numai pe cei neevlavioşi, dar şi pe păcătoşi. Şi astfel vom fi mai răi ca fiarele, dezgustați de toți şi vom înnebuni." (Sfântul Ioan Gură de Aur, *Tâlcuirea Epistolei I către Corinteni*, Omilia a 33-a, PG 61, 283).

- Nu înseamnă narcisism şi aroganţă, adică prin atitudinea aceasta nu ne socotim noi mai buni decât „ceilalţi.” O astfel de concepţie este străină de învăţătura ortodoxă, morala şi conştiinţa bisericească.

- Nu înseamnă întreruperea dialogului theologic cu ereticii. Când Biserica socoteşte că sânt asigurate toate premisele pentru a da mărturia ei şi a chema la pocăinţă şi la întoarcere, se impune să participe la dialoguri theologice, fără însă să existe vreo abatere de la rânduiala ei canonică prin rugăciuni în comun.[83] Va trebui să ne devină foarte clar că rugăciunile în comun nu trebuie să fie o parte a procesului de dialog intercreştin.

- Nu înseamnă întreruperea colaborării în abordarea problemelor sociale şi politice comune. Evghenie Vulgaris este foarte limpede: „Oprirea de la acestea se referă doar la cele duhovniceşti. Iar pe celelalte le tratăm cu îngăduinţă şi cu iubire de oameni, cu toată libertatea exterioară, respectându-le toate drepturile şi îndatoririle omeneşti, [...] fugi doar de comuniunea duhovnicească cu aceştia, chiar dacă viaţa civilă te obligă să păstrezi familiaritatea lumească şi comunicarea cu ei.”[84]

Aşadar, aceasta este atitudinea Bisericii potrivit acriviei canonice în problema rugăciunii în comun cu ereticii. Oare avem dreptul, dacă vrem să trăim o viaţă creştină consecventă, să dispreţuim Tradiţia şi viaţa multiseculară a Bisericii noastre?

---

83 I. Πόποβιτς, „Ορθοδοξία και «Οικουμενισμός». Μία Ορθόδοξος γνωμάτευσις και μαρτυρία” [„Ortodoxie şi «Ecumenism». O opinie şi o mărturie ortodoxă”], *Κοινωνία*, 18, 2 (1975), p. 100, şi Κοτσώνη, *Intercommunio*, pp. 268-271.

84 Ευγενίου Βουλγάρεως, *Σχεδίασμα περί της Ανεξιθρησκείας [Proiect despre toleranţa religioasă]*, Αγ. Νεκταρίου Κεφαλά (ed.), Athena, 2000[2], p. 21.

RUGĂCIUNE ÎN COMUN DUPĂ ICONOMIE?[85]

În paragrafele anterioare am văzut că, potrivit practicii canonice riguroase (*κατ'ἀκρίβεια*) a Bisericii noastre, rugăciunea în comun cu ereticii sau schismaticii este cu desăvârşire oprită, iar pedepsele canonice pe care le stabilesc Sfintele Canoane pentru cei care se roagă împreună cu ereticii sânt foarte grave: caterisire pentru clerici şi afurisire, adică tăiere din Trupul Bisericii, pentru laici. în acest sens Patriarhul Dositei al Ierusalimului subliniază, sintetizând Tradiția pastorală de veacuri a Bisericii noastre: „Chestiunile bisericeşti sânt privite în două feluri, potrivit acriviei canonice (*κατά ἀκρίβεια*) şi potrivit iconomiei (*κατά οἰκονομίαν*), iar când nu pot fi rezolvate în virtutea acriviei canonice (*κατά ἀκρίβεια*), se apelează la iconomie (*κατά οἰκονομίαν*)."[86]

Se pune astfel întrebarea: nu cumva, uneori, acest „după iconomie" (*κατά οἰκονομίαν*) îngăduie rugăciunea în comun, fără ca prin aceasta să avem de-a face cu o încălcare a Sfintelor Canoane şi fără să fie iminente consecințele canonice?

85 Despre sensul termenului „iconomie" (*οἰκονομία*) vezi S. N. Troianos, „Der Begriff der Oikonomia im byzanti nischen Recht," în: *A 17-a întâlnire theologică anuală a Universității Sfântul Tihon*, vol. 1, Moscova, 2007, p. 141. „Sfintele Canoane folosesc rareori termenul «οἰκονομία» (iconomie) şi preferă termenii «φιλανθρωπία» (iubire de oameni) şi «ἐπιείκεια» (îngăduință) (canoanele: 5, 11, 12 ale Sinodului I Ecumenic de la Niceea, şi 30 al Sinodului IV Ecumenic de la Calcedon). Termenul «οἰκονομία» are în canoanele 29, 30, 36, 82 ale Sinodului V-VI sensul de îngăduință şi de aranjare (reglementare). În altă parte, termenul de «οἰκονομία» (iconomie) (Canonul 2 de la Sinodul II Ecumenic) trebuie interpretat prin termenul «χειροτονία» [hirotonie]," Καθηγητῶν, *Ὑπόμνημα*, p. 14, nota 20.
86 Δοσιθέου Ἱεροσωλύμων, „Τῷ Βελιγραδίου Μιχαήλ," în: Δελικάνη, *Ἔγγραφα*, III, p. 684.

1. ICONOMIA BISERICEASCĂ ŞI PREMISELE APLICĂRII EI

După cuvântul profesorului de Drept Canonic Ieronim (Koţonis), devenit ulterior Arhiepiscop al Athenei, „avem de-a face cu iconomie [canonică] atunci când, datorită nevoilor unor membri ai Bisericii sau ale întregii Biserici sau pentru folosul mai mare al acestora, cu discernământ şi sub anumite premise este îngăduită abaterea temporară sau permanentă de la acrivia [canonică], rămânând însă neatinse credinţa şi integritatea dogmatică."[87]

Cu alte cuvinte, iconomia e o rânduială a Dreptului Canonic care „nu urmăreşte abrogarea rânduielii canonice şi a Tradiţiei Bisericii în general, ci, în ultimă analiză, întărirea acesteia."[88] Aşadar, iconomia nu înseamnă o desconsiderare şi o contestare a rânduielii canonice, nici o încălcare a Sfintelor Canoane sau un act abuziv,[89] ci un „rod al slujirii pastorale şi vindecătoare a Bisericii."[90] Desigur, folosirea ei nu se limitează la Dreptul Canonic, ci este mai largă – aplicându-se încă din epoca apostolică –, acoperind întregul spectru al vieţii bisericeşti (slujire, administraţie, pastoraţie).[91] Ea se aplică doar problemelor „în care credinţa nu este atinsă"[92] şi, potrivit lui Evloghie al Alexandriei, „când dogma credinţei nu este vătămată cu nimic. Nu este permisă îngăduinţa în ce priveşte învăţăturile

---

87 Κοτσώνη, *Οικονομία*, p. 209.

88 Καθηγητών, *Υπόμνημα*, p. iii.

89 Π. Μπούμη, „Η Εκκλησιαστική «Οικονομία» κατά το Κανονικόν Δίκαιον" [„«Iconomia» bisericească potrivit Dreptului Canonic"], *Εκκλησία*, 48 (1971), p. 353.

90 Μεταλληνού, *„Ομολογώ εν Βάπτισμα,"* p. 44.

91 După cuvântul Patriarhului Calinic al II-lea al Constantinopolului: „Sfânta judecată a Bisericii obişnuieşte în multe să aplice pogorământul după iconomie, dar în lucrurile mici, ca să nu provoace pagubă şi primejdie distrugătoare în cele mai mari şi mai importante" în: M. Γεδεών, *Κανονικαί Διατάξεις [Dispoziţii canonice]*, B', (Κωνσταντινούπολις, 1888), p. 396.

92 Chiril al IV-lea al Constantinopolului, *Către patriarhul Antiohiei* în: Δελικάνη, *Έγγραφα*, vol. II, p. 178.

credinței ortodoxe (în dogme). […] Căci, doar rămânând dogma neatinsă şi neîntinată se poate recurge la iconomie în cele care nu țin de dogmă."[93]

Iconomia bisericească izvorăşte din duhul iubirii şi al milei lui Dumnezeu pentru om şi se întemeiază pe Întruparea dumnezeiască şi pe toată lucrarea mântuitoare a Domnului nostru Iisus Hristos.[94] Sfântul Nicolae Misticul, Patriarhul Constantinopolului, lămureşte ce este iconomia, spunând: „Iconomia este urmarea iubirii de oameni a lui Dumnezeu, smulgând din gura fiarei care răcneşte împotriva noastră pe cel ce urmează să fie înghițit de gura ei nimicitoare."[95]

Cu toată larga întrebuințare a iconomiei, nu există canoane care să stabilească modul ei de aplicare,[96] ci numai un cadru înlăuntrul căruia este dator să acționeze cel care o aplică.[97] Acest lucru

---

93 PG 103, 953-956. Mai amănunțit vezi la Κοτσώνη, *Οικονομία*, pp. 168, 172 şi la Αλιβιζάτου, *Οικονομία*, pp. 12, 58; Καθηγητών, *Υπόμνημα*, pp. 19-24; Φούγιας, *Οικονομία*, pp. 57-59; Bartholomeos, *Oikonomia*, pp. 42-43; S. Troianos, „Der Begriff der Oikonomia im byzantinischen Recht (unter Beruecksictigung der gegenwaertigen griechischen Kanonistik)," în: *A 17-a întâlnire theologică anuală a Universității Sfântului Tihon*, vol. 1 (limba rusă), (Moscova, 2007), pp. 145-146.

94 Διορθόδοξη Επιτροπή, *Οικονομία*, p. 136.

95 „Către Papa întru toate Preasfințit al conducătoarei Rome," PG 111, 213.

96 Αλιβιζάτου, *Οικονομία*, p. 43, Π. Μπούμη, *Κανονικόν Δίκαιον [Drept Canonic]* (Αθήνα, 1989) Α', pp. 65-66, Idem, „Οικονομία," în: *Θρησκευτικά και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, vol. 9, coloana 679, Idem, *Νομοκανονικαί απαντήσεις σε ερωτήματα Εξωτερικής Ιεραποστολής [Răspunsuri de drept canonic la întrebările Misiunii Apostolice externe]*, (Αθήνα, 1999), pp. 31-32, Α. Χριστοφιλοπούλου, *Ελληνικόν Εκκλησιαστικόν Δίκαιον [Drept Bisericesc Grecesc]* (Αθήναι, 1952), vol. 1, p. 105, Δ. Πετρακάκου, *Νομοκανονικαί ενασχολήσεις [Preocupări de Drept Canonic]* (Αθήναι, 1943), pp. 63-71, S. Troianos, „Der Begriff der Oikonomia im byzantinischen Recht (unter Beruecksictigung der gegenwaertigen griechischen Kanonistik)," în: *A 17-a întâlnire theologică anuală a Universității Sfântului Tihon*, (limba rusă), (Moscova, 2007), vol. 1, p. 141.

97 „De douăzeci de secole, Biserica nu a stabilit niciodată oficial şi sinodal sau printr-un text special, canonic sau de alt fel, exact şi amănunțit, cele legate de iconomie" (Bartholomeos Arhontis, actualul Patriarh Ecumenic, *Oikonomia*, p. 13). Prima

presupune şi primejdia foarte mare ca cineva să alunece foarte uşor în samavolnicie şi încălcare a rânduielii bisericeşti, din neatenție sau oportunism, având consecințe foarte primejdioase pentru viața bisericească. Despre aceasta scrie profesorul Amilkas Alivizatos: „nu rareori [iconomia] conduce la neorânduială care provoacă Bisericii mari vătămări, pe care nimeni nu poate să le pună la îndoială, iar adesea această neorânduială pricinuieşte sminteală şi astfel tulbură comunitatea creştină."[98]

Pe scurt, putem să spunem că, pentru a se aplica iconomia, între altele:

a) trebuie să existe o nevoie arzătoare, astfel încât prin aplicarea iconomiei să se evite o gravă vătămare duhovnicească[99] sau să se

---

Conferință Panortodoxă (Rodos 1961) a inclus subiectul iconomiei bisericeşti pe ordinea de zi (primul subiect de la capitolul 7 – *Subiecte theologice*). A patra Conferință Panortodoxă (Chambesy, 1968) a dedicat studiul ei Bisericii din România şi Comisia Interortodoxă pregătitoare a Sfântului şi Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe (în 16-18 Iulie 1971) a ajuns la concluziile exprimate în referatul „Η Οικονομία εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία" (în: Comisia Interortodoxă pregătitoare a Sfântului şi Marelui Sinod din 17-28 Iulie 1971, „Η Οικονομία εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία," Secretariatul pentru Pregătirea Sfântului şi Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe (ed.), ed. Ορθόδοξον Κέντρον του Οικουμενικού Πατριαρχείου, (Chambesy, 1973), pp. 115-149), referat aspru criticat, fapt pentru care tema a fost retrasă (Bartholomeos, *Oikonomia*, pp. 39-41). O critică foarte atentă a textului Comisiei Pregătitoare au realizat profesorii N. Brațiótos, P. Trembélas, K. Muratídis, A. Theodóru şi N. Brațiótis prin *Memoriul* din 5 Iunie 1972 adresat Sfântului Sinod al Bisericii Greciei (care a circulat şi ca lucrare separată). Celor de mai sus le-a răspuns Methodios Fúghias, Mitropolitul de Pisidia, printr-o serie de articole publicate în revista *Ἐκκλησιαστικός Φάρος [Farul bisericesc]*, şi republicate şi în Φούγιας, *Οικονομία*. A urmat şi un schimb de scrisori cu Prof. Panaghiotis Trembélas, în *Ορθόδοξος Τύπος* (15.02.1974, 1.04.1974).

98 Αλιβιζάτου, *Οικονομία*, p. 57, vezi şi M. Φαράντου, *Το θέμα του διαλόγου της Ορθοδόξου Εκκλησίας μετά των ετεροδόξων και ιδία μετά των Παλαιοκαθολικών [Tema dialogului Bisericii Ortodoxe cu eterodocşii şi cu vechii catolici]*, (reeditare după revista *Γρηγόριος ο Παλαμάς*), nr. 54-55 (1971-1972), Θεσσαλονίκη, 1971, p. 13.

99 K. Μουρατίδου, *Η ουσία και το πολίτευμα της Εκκλησίας κατά την διδασκαλίαν*

urmărească folosul [duhovnicesc] pentru unii membrii [ai Bisericii] sau pentru Biserica întreagă, folos care altfel nu ar putea fi atins, pentru că „Biserica, atunci când foloseşte iconomia, urmăreşte folosul duhovnicesc major, care poate să rezulte din întrebuințarea ei [a iconomiei].”[100] Patriarhul Chiril al IV-lea al Antiohiei remarcă: „îndrumătorii duhovniceşti folosesc uneori în caz de mare trebuință, iconomia şi pogorământul, în cele în care credința nu este atinsă, ca să preîntâmpine rele mai mari şi ruinarea sufletească ce ar urma altfel să se abată asupra creştinilor. Şi, iarăşi, acest lucru să se facă în urma unei judecăți riguroase şi [să se folosească] iconomia şi pogorământul doar atât cât sânt necesare şi îndreptățite, ca nu cumva prin iconomie şi pogorământ să aibă loc o destrămare şi o răsturnare a rânduielilor canonice scrise şi a tradițiilor şi a obiceiurilor bisericeşti păstrate şi astfel să devină apoi piedică şi pagubă.”[101]

b) Cei care acționează după iconomie sânt datori să o facă

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Συμβολή εις τα θεμελιώδη προβλήματα του Κανονικού Δικαίου [Ființa şi regimul Bisericii după învățătura Sfântului Ioan Gură de Aur. Contribuție la problemele fundamentale ale Dreptului Canonic] (Αθήναι, 1977), p. 171, Κοτσώνη, *Οικονομία*, p. 64, N. Μίλας, *Το Εκκλησιαστικόν Δίκαιον της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας*, trad. M. Αποστολοπούλου, Athena, 1906, pp. 98-100. Potrivit lui Δημ. Χωματιανό „iconomia să nu se aplice din lenevie şi dispreţuire (a celor sfinte), ci doar din necesitate.” (Κοτσώνη, *Οικονομία*, p. 102) De asemenea, multe canoane amintesc de folosirea la nevoie a iconomiei [semnificative în acest sens: Canonul 69 al Sfinților Apostoli, Canonul 2 al Sinodului I Ecumenic („deoarece multe s’au făcut împotriva canonului bisericesc, fie din nevoie, fie în alt chip, la stăruința oamenilor”), Canonul 12 din Neocezareea].

100 Αλιβιζάτου, *Οικονομία*, p. 62, vezi Καρμίρη, *Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία*, pp. 972-973. În referatul Comisiei Interortodoxe de Pregătire a Sfântului şi Marelui Sinod se subliniază că în Ortodoxie iconomia se aplică „în măsura... în care trebuie şi când trebuie şi de câte ori trebuie,” Διορθόδοξη Επιτροπή, *Οικονομία*, p. 143.

101 Κυρίλλου Δ' Κωνσταντινουπόλεως, „Τω Αντιοχείας, εν Δελικάνη,” *Έγγραφα*, vol. II, p. 178.

„având conştiința faptului că iconomia constituie o deviere de la «acrivie».”[102] Asta înseamnă că folosirea iconomiei nu creează o rânduială îndătinată canonic care ar tăgădui lucrarea după acrivie.[103] Prin iconomie, puterea Sfintelor Canoane nu e nesocotită, ci mai degrabă este întărită: „cel care întrebuințează iconomia bisericească, o face păstrând nemicşorat respectul față de rânduiala bisericească îndătinată. [...] Astfel se lămurește încercarea celor care cu adevărat lucrează după iconomie, precum ei înşişi subliniază, căci măsurile luate prin iconomie nu știrbesc întru nimic puterea Sfintelor Canoane şi a rânduielilor patristice.”[104]

Când iconomia este dăruită printr-un document scris, se obişnuieşte să se amintească în acel document cum ar fi trebuit să se acționeze după acrivie şi care este învățătura Bisericii, precum şi motivele care cer încălcarea acriviei canonice.[105] Ca o consecință a celor de mai sus, cel care lucrează după iconomie e dator să înțeleagă şi să acorde respectul cuvenit credincioşilor care vor să urmeze acrivia. Cei care urmează acrivia nu înseamnă că vor fi înfierați prin caracterizări defăimătoare din acest motiv, ci dimpotrivă, după

---

102 Κοτσώνη, *Intercommunio*, pp. 160-161.

103 Potrivit lui Valsamón, „nu este nevoie ca cele făptuite după iconomie să fie introduse ca fiind ceva folositor, să fie luate de exemplu şi să fie ținute drept rânduială canonică pe viitor,” în: *Ρ-Π*, *Σύνταγμα*, vol. II, p. 214.

104 Κοτσώνη, *Οικονομία*, p. 105. Potrivit lui Konstantinos Ikonómos, „şi iconomia are aceiaşi termeni şi măsuri ale lucrurilor şi aceleaşi timpuri, pe care Biserica le ține neschimbat de-a lungul istoriei, fără împotrivire şi în întregime, niciodată iconomisind călcare de lege şi niciodată pogorămintele acestea care se fac din când în când şi îngăduințele, ca excepție de la rânduiala principală, nu pot fi socotite ca echivalente ale rigorii dumnezeieştilor legi de la care s'a făcut derogarea,” în: Μεταλληνού, *„Ομολογώ εν Βάπτισμα,”* p. 115 (nota 326).

105 Π. Μπούμη, *Κανονικόν Δίκαιον*, Α' (Αθήνα, 1989), p. 68, Idem, „Η εκκλησιαστική «Οικονομία» κατά το Κανονικόν Δίκαιον” [„«Iconomia» bisericească potrivit Dreptului Canonic”], *Εκκλησία*, 48 (1971), p. 355.

cuvântul Patriarhului Ecumenic Bartholomeu,[106] „Biserica, «fiind mamă adevărată îi laudă mult pe cei care vor să trăiască după o astfel de rigoare»," aşa cum învață Sfântul Chiril al Alexandriei.[107]

Atunci când nu sânt îndeplinite condițiile sus-pomenite şi „vrând cineva să schimbe ceva din cele pe care le-au spus Părinții purtători-de-Dumnezeu, nu avem de-a face cu o iconomie care se cuvine a se face, ci cu o încălcare şi o trădare a dogmei, cu o lipsă de evlavie față de rânduielile lui Dumnezeu," spune hotărât Sfântul Evloghie al Alexandriei.[108]

c) Pentru ca încălcarea acriviei să fie socotită iconomie bisericească, va trebui să „fie dată cu mare prudență şi înțelepciune,"[109] aşa încât să nu creeze mai multe probleme în Trupul Bisericii decât cele pe care urmăreşte să le vindece.[110]

d) În cele din urmă, este întru totul de trebuință ca însăşi conştiința Bisericii să primească încălcarea acriviei ca pe un act care se petrece din iconomie. Căci judecătorul ultim pe pământ al tuturor hotărârilor aşezămintelor bisericeşti e *conştiința comună a Bisericii*[111] – a clerului şi a poporului dimpreună. După Sfântul

---

106 Bartholomeos, *Oikonomia*, p. 47.

107 *Epistola a 56-a*, PG 77, 320.

108 *Ρ-Π, Σύνταγμα*, vol. IV, p. 398.

109 Π. Μπούμης, *Κανονικόν Δίκαιον*, Α' (Αθήνα, 1989), p. 62.

110 Este necesară „nu doar cercetarea amănunțită a intențiilor celui care primeşte măsura «după iconomie»…, ci şi evaluarea rezultatelor, pe care această măsură le poate provoca în întregul vieții bisericeşti. Dacă, adică,… fapta aceasta nu provoacă o destrămare şi o răsturnare a bunei rânduieli bisericeşti, atunci cu adevărat este «iconomie»."(Κοτσώνη, *Οικονομία*, pp. 104-105), vezi Π. Μπούμη, „Η εκκλησιαστική «Οικονομία» κατά το Κανονικόν Δίκαιον" [„«Iconomia» bisericească potrivit Dreptului Canonic"], *Εκκλησία*, 48 (1971), p. 354.

111 Βαρθολομαίου, *Κωδικοποίηση*, p. 98, Δ. Μπαλάνου, „Το πρόβλημα της συγκλήσεως Οικουμενικής Συνόδου" [„Problema convocării unui Sinod Ecumenic"], în: *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών [Anuar*

Vasilie cel Mare, „iconomiile legate de Biserică se folosesc, pe de o parte, de către cei cărora li s'a încredințat păzirea canoanelor şi, pe de altă parte, sânt adeverite de poporul credincios."[112] Nu trebuie să ne scape ceea ce întăreşte Patriarhul Bartholomeu, şi anume faptul că această conştiință a Bisericii „este mai presus şi decât aceea a unui Sinod Ecumenic,"[113] drept care conştiința Bisericii a şi socotit ca tâlhăreşti şi fără valabilitate chiar şi Sinoade care îndeplineau toate criteriile [exterioare ale] unui Sinod Ecumenic şi se întruniseră ca Ecumenice (vezi Sinodul de la Ferrara-Florența). „Mai presus de autoritatea dată de legi şi de Sfintele Canoane este autoritatea morală a întregii plirome a Bisericii, care e fără greşeală… Hotărârile care poruncesc să făptuim «după iconomie» (*κατά οἰκονομίαν*) anumite lucrări ale Bisericii se cuvine să aibă încuviințarea conştiinței Bisericii Soborniceşti, călăuzite de Sfântul Duh, care pe pământ este judecătorul cel mai înalt al iconomiei bisericeşti."[114] Cuvintele Patriarhului Ecumenic Dimitrie sintetizează Tradiția bisericească: „Judecata ultimă asupra tuturor celor aduse în discuție şi a celor care până la urmă se dovedesc o reuşită este de competența Bisericilor, ca aşezăminte conducătoare şi decizionale ale insuflării dumnezeieşti, dar şi a poporului credincios al lui Dumnezeu. Acesta, prin judecata fără greş a credinței lui şi prin mărturia conştiinței lui primeşte cele hotărâte după voia lui Dumnezeu şi le respinge pe cele care nu sânt făcute după bunăvoirea lui Dumnezeu."[115]

Ştiințific al Facultății de Theologie a Universității din Athena], 3 (1936/37), p. 135.

112 PG 32, 860.

113 Βαρθολομαίου, *Κωδικοποίηση*, p. 98, vezi şi Ανωνύμου, *Ο Παναγιώτης Ν. Τρεμπέλας επί της Οικουμενικής Κινήσεως και των Θεολογικών Διαλόγων [Panaghiotis Trembélas despre Mişcarea Ecumenică şi Dialogurile Theologice]*, ed. Ο Σωτήρ (Αθήναι, 2007[3]), p. 45.

114 Κοτσώνη, *Οικονομία*, pp. 113, 130.

115 Alocuțiune către delegația Bisericii Romei (Fanar, 30.11.1984), *Ἐπίσκεψις*, 326

Este grăitoare în acest sens întâmplarea petrecută în timpul patriarhatului lui Gherman al II-lea al Constantinopolului (1222-1240), când Sinodul Patriarhal a vrut să se arate îngăduitor şi să permită ierarhiei cipriote ca „după iconomie" (*κατά οἰκονομίαν*) să se supună anumitor cerințe ale cuceritorilor latini. De îndată ce hotărârea s'a făcut cunoscută, o mulțime înfuriată de clerici, monahi şi laici a năvălit în sala de şedință a Sinodului şi, după ce au spus cu tărie că ei socotesc această supunere față de latini drept o tăgăduire a credinței, au cerut patriarhului retragerea hotărârii. Sinodul Patriarhal, prețuind conştiința poporului credincios, a retras hotărârea luată după iconomie![116]

Deci, este foarte limpede că, atunci când nu sânt îndeplinite cerințele de mai sus, avem de-a face cu o iconomie „falsă,"[117] „absurdă,"[118] „rea şi prefăcută," „fiind conştienți de faptul că nicidecum nu este o cale a iconomiei, ci este o fărădelege şi o încălcare a dumnezeieştilor canoane," după cuvântul Cuviosului Theodor Studitul.[119]

(1984). Vezi de asemenea: „la urma urmei, Trupul Bisericii Ortodoxe are dreptul canonic statornic să judece şi să hotărască primirea sau respingerea oricăror hotărâri care se află în afara hotarelor Tradiției ortodoxe." (Δ. Παπανδρέου, Μητρ. Ελβετίας, „Ποιμαντική των διαλόγων" [„Pastorala dialogurilor"], *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ. [Anuarul ştiințific al Facultății de Theologie a Universității Aristoteliene din Thesalonic]*, 28 (1985), p. 424).

116 Κοτσώνη, *Intercommunio*, p. 75.

117 Ειρ. Τσαγρή, „Νομική φύσις της Εκκλησιαστικής Οικονομίας" [„Natura juridică a Iconomiei Bisericeşti"], *Εφημερίς των Ελλήνων Νομικών [Ziarul Juriştilor Greci]*, 39 (1972), p. 878.

118 Nicolae Misticul, Patriarhul Constantinopolului, *Către Papa cel întru toate Preasfințit al conducătoarei Rome*, PG 111, 212.

119 Θεοκτίστω Μαγίστρω, PG 99, 984, mai amănunțit Αλιβιζάτου, *Οικονομία*, p. 40

2. RUGĂCIUNEA ÎN COMUN CU ERETICII ŞI ICONOMIA BISERICEASCĂ

Am arătat mai sus că iconomia nu se mărginește la viața lăuntrică a Bisericii, ci, după cum arată Patriarhul Ecumenic Bartholomeu, „iconomia canonică nu este doar o chestiune care ține de Dreptul Canonic, ci are şi o dimensiune theologică şi, desigur, bisericească, ce nu poate fi trecută cu nici un chip cu vederea. În cadrele acestei dimensiuni bisericeşti a iconomiei se urmăreşte aplicarea ei în relațiile Bisericii Ortodoxe cu creştinii aflați în afara Bisericii."[120]

În lucrarea noastră nu putem cerceta atotcuprinzător problematica iconomiei bisericeşti în relațiile intercreştine (de pildă, în chestiuni precum: recunoaşterea „tainelor,"[121] intercomuniunea, reunirea într'o singură Biserică, reformularea dogmelor), ci ne vom limita la întrebarea dacă este îngăduită sau nu rugăciunea în comun cu eterodocşii.

Cercetând textele pe această temă ale Sfinților Părinți ai Bisericii şi ale canoniştilor de seamă, înțelegem cu uşurință că ei sânt foarte bucuroşi să aplice pe mai multe planuri iconomia, atunci când vreun eretic îşi reneagă rătăcirea şi vrea să se întoarcă în Biserică.[122]

---

120 B. Αρχοντώνη, „Η οικονομία εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία" [„Iconomia în Biserica Ortodoxă"], *Επίσκεψις*, 50 (1972), p. 14, vezi „Η Οικονομία εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία" [„Iconomia în Biserica Ortodoxă"], în: Διορθόδοξη Επιτροπή, *Οικονομία*, p. 136, Φούγιας, *Οικονομία*, p. 38 și Bartholomeos, *Oikonomia*, pp. 40-41.

121 Potrivit părintelui Gheorghi Florovski, nu există domeniu de aplicare a iconomiei; vezi Γ. Φλωρόφσκυ, *Το Σώμα του ζώντος Χριστού, Μία Ορθόδοξη ερμηνεία της Εκκλησίας [Trupul lui Hristos celui viu. O erminie ortodoxă a Bisericii]*, trad. I. Παπαδοπούλου, ed. Αρμός, Θεσσαλονίκη, 1972, pp. 129-148.

122 „De dragul iconomiei, nu trebuie să fim foarte riguroşi cu cei care se pocăiesc, căci e nevoie de multă iconomie în acest lucru." Sfântul Chiril al Alexandriei, *Epistola a 37-a către diaconul Maxim din Antiohia* (PG 77, 321), în vreme ce, conform Canonului 5 al Sinodului de la Ancira, „episcopii să aibă stăpânire, cercetând chipul întoarcerii, a se milostivi sau mai mult timp a adăuga." Mai pe larg vezi la Π. Τρεμπέλα, *Δογματική*

Dimpotrivă, sânt foarte rezervați, ba chiar cu totul împotriva folosirii iconomiei pentru rugăciunea în comun cu ereticii.

Mult mai exigenți şi mai categorici sânt în privința interzicerii intrării ortodocşilor într'o biserică a ereticilor pentru rugăciune în comun, indiferent de situație şi nevoie, câtă vreme unii Părinți sânt cumva îngăduitori şi după iconomie acceptă ca ereticii să fie prezenți la slujbele ortodoxe, când vin cu respect şi cu dispoziție sufletească de a cunoaşte Ortodoxia. Oricum, niciodată şi în nici o situație nu este îngăduită participarea ereticilor la actul liturgic (nici ca liturghisitori, nici ca predicatori). Atitudinea îngăduitoare „după iconomie" a păstorilor ortodocşi are o perspectivă strict pastorală: „propunându-ne iconomia pentru a nu pierde, ci pentru a câştiga cu pace şi puțin câte puțin pe frații pentru care Mântuitorul şi Stăpânul nostru comun, al ortodocşilor şi al neortodocşilor, Şi-a vărsat sângele."[123]

Să vedem mai în amănunt câteva situații:

a) Oare „neajunsurile locului" îngăduie după iconomie împreună-rugăciunea cu ereticii?

Nu! spune Theodor Valsamon, Patriarhul Antiohiei şi „cel mai vestit tâlcuitor al sfintelor canoane."[124] La întrebarea Patriarhului Marcu al Alexandriei, dacă, din pricina „neajunsurilor locului," adică din pricina lipsei bisericilor ortodoxe şi a mulțimii bisericilor ereticilor, se poate „sluji sau ruga fără primejdie împreună cu ereticii

---

της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας [Dogmatica Bisericii Ortodoxe Universale], vol. III, Athena, 1961, p. 48 ş.u.; Μεταλληνού, *„Ομολογώ εν Βάπτισμα,"* p. 113, D. Staniloae, *Για ένα ορθόδοξο Οικουμενισμό, Ευχαριστία-Πίστη-Εκκλησία (Το πρόβλημα της intercommunion)*, trad. Ε. Μάϊνας, Editura Άθως, Πειραιεύς, 1976, pp. 31-32, Διορθόδοξη Επιτροπή, *Οικονομία*, pp. 138 κεξ, Φούγιας, *Οικονομία*, p. 58.

123 Δημητρίου Χωματιανού, în *Ρ-Π, Σύνταγμα*, vol. V, p. 436.

124 Potrivit lui Κ. Οικονόμο, în: Μεταλληνού, *„Ομολογώ εν Βάπτισμα,"* p. 80.

în biserica lor sau în a noastră," Valsamon, după ce face referire la Canoanele 64 al Sfinților Apostoli şi 6, 33 şi 34 ale Sinodului de la Laodiceea, arată: „Au fost dați anathemei cei care plecau la aceştia [la eretici]. De aceea şi noi hotărâm nu numai ca afurisirea şi caterisirea să fie aruncate asupra laicilor şi clericilor care se roagă împreună cu ereticii în biserica ortodocşilor sau a ereticilor sau oriunde altundeva în mod liturgic..., dar încă şi mai mult să fie osândiți, după dumnezeieştile canoane pomenite pe scurt [mai sus]" şi încheie: „aşadar, neajunsurile locului şi mulțimea ereticilor nu au schimbat deplinătatea credinței ortodoxe."[125]

b) *Când nu există biserică ortodoxă este îngăduită după iconomie împreună-rugăciunea cu ereticii?*

Nu! răspunde Sfântul Nichifor Mărturisitorul, Patriarhul Constantinopolului, propunând o soluție la problema lipsei bisericilor ortodoxe: îngăduie, dacă este nevoie, să fie folosită o biserică sfințită de eretici, însă va trebui ca aceasta să fie considerată o „casă obișnuită: în bisericile care aparțin ereticilor, îngăduim la nevoie să se intre şi să se cânte ca într'o casă obişnuită, aşezând în mijloc o cruce. Iar în altar nici să se intre, nici să se tămâieze, nici să se săvârşească vreo rugăciune, nici să se aprindă vreo candelă sau o lumânare."[126] Reiese limpede că nici el nu îngăduie rugăciunea în

125 *Ρ-Π, Σύνταγμα*, vol. IV, pp. 459-460.

126 *Ρ-Π, Σύνταγμα*, vol. IV, p. 431α. Sfântul Nichifor motivează părerea că biserica ereticilor este o „casă comună," zicând: „Cu nici un chip nu trebuie să intrăm în astfel de biserici (care aparțin ereticilor) [...]. Pentru că de îndată ce a intrat erezia (în biserică), a plecat îngerul păzitor, după cuvântul Sfântului Vasilie cel Mare, şi apoi o astfel de biserică devine o casă obișnuită. Şi spune: nu voi intra în adunarea oamenilor care lucrează cu viclenie." (*Ρ-Π, Σύνταγμα*, Δ', p. 431δ) Sfântul Athanasie cel Mare, răspunzând la aceeaşi întrebare spune în acest sens despre intrarea într'o biserică a ereticilor, când nu există în apropiere o biserica ortodoxă: „Dacă este primejdie mare

comun cu ereticii, ci doar folosirea bisericii lor ca un simplu spațiu pentru săvârşirea slujbei ortodoxe. Această practică se întrebuințează şi astăzi în diaspora, unde sânt folosite lăcaşuri de slujire eterodoxe, însă folosindu-se un Sfânt Antimis pentru săvârşirea Dumnezeieştii Liturghii ortodoxe, aşa cum s'ar fi folosit antimisul „la nevoie, într'o casă obişnuită."

c) *Oare „nevoia arzătoare" permite după iconomie împreună-rugăciunea cu ereticii?*

Nu! afirmă Nichifor Grigoras (în secolul al XIV-lea). La întrebarea ucenicului lui, Agathanghel, „dacă este îngăduit [...] într'o situație de nevoie grabnică să ne rugăm împreună cu unii eterodocşi," răspunde categoric: „mai bine sub cerul liber, în pustiu şi în munți să dăruim liturghisire adevărată şi nemincinoasă lui Dumnezeu, decât, având comuniune cu ereticii rău-credincioşi, să mergem în bisericile lor cele mărețe şi cu aur împodobite!"[127]

d) *Sfântul Ioan Scărarul* îi povățuieşte pe creştinii „tari şi înflăcărați şi statornici în credință" care sânt chemați de ereticii care îi prețuiesc şi îi cinstesc, să păstreze după iconomie legătura cu aceştia, chiar să şi mănânce împreună cu ei cu scopul mai înalt de a-i câştiga.[128] Totuşi, nu pomeneşte nimic despre întrebuințarea iconomiei în privința rugăciunii în comun cu ereticii.

şi grea a săvârşi adulter cu o femeie fiind căsătorit cu alta, chiar dacă s'ar întâmpla ca bărbatul să fie în călătorie, cu cât mai mare este primejdia de a trăda adevărata credință prin împreună-comuniunea cu ereticii?" (M. Αθανασίου, *Προς Αντίοχον άρχοντα, περί πλείστων και αναγκαίων ζητημάτων [Către arhontele Antioh, despre foarte multe chestiuni urgente]*, Întrebarea 112, PG 28, 665D).

127 Κοτσώνη, *Intercommunio*, pp. 89-90.

128 *Cuvântul 31 – Către păstor*, paragraful 65.

e) *În care situații este permisă, după iconomie, prezența ortodocşilor în bisericile ereticilor şi participarea la cultul lor?*

1. După cum am menționat deja, este oprită intrarea în bisericile ereticilor „pentru a se ruga" sau „pentru rugăciuni sau vindecări." /Canonul 65 al Sfinților Apostoli şi 9 al Sinodului de la Laodiceea/ Prin urmare, după iconomie, dar şi după acrivie este îngăduită „urmărirea cultului eterodocşilor de către membrii simpli ai Bisericii Ortodoxe, care ar putea fi interpretată ca un simplu act de amabilitate"[129] sau din motive strict protocolare sau sociale.

2. Sfântul Nichifor Mărturisitorul pomenește că este îngăduită intrarea în „cimitirele sfinților," cu alte cuvinte la locurile lor de mucenicie, chiar dacă sânt ale ereticilor, pentru închinarea la Sfintele Moaşte ale mucenicilor, şi nu pentru rugăciunea împreună cu ereticii: „numai la nevoie, numai spre a săruta moaştele sfântului, şi se iese îndată."[130]

3. Părintele duhovnic Grigorie (membru al soliei ortodoxe la Sinodul de la Ferrara-Florența) spune în acest sens: „eu nici nu voi intra în vreo biserică a latinilor, nu mă voi închina sfinților de acolo, despre care nu ştiu nimic: doar pe Hristos Îl cunosc, îmi fac cruce şi mă închin. Deci, crucea pe care este El o fac, mă închin la ea şi la nimic altceva din câte am văzut acolo."[131]

f) *În care situații, după iconomie, este îngăduită prezența ereticilor la slujirea noastră ortodoxă?*

Repetăm că, spre deosebire de rânduielile ce privesc participarea

---

129 Κοτσώνη, *Intercommunio*, p. 255.

130 *Răspunsul 5, Ρ- Π, Σύνταγμα*, vol. V, p. 431ε.

131 Θ. Ζήση, „Για τη συμπροσευχή Πατριάρχου και Πάπα ποια σύνοδος θα επιβάλει την κανονικότητα;" [„În legătură cu rugăciunea comună a Patriarhului şi a Papei, care Sinod va impune canonicitatea?"], *Θεοδρομία*, 6,2 (2004) p. 175.

ortodocşilor la cultul ereticilor față de care Tradiția canonică a Bisericii noastre este categoric împotrivă, în privința intrării, după iconomie, a ereticilor în bisericile ortodoxe, e mai îngăduitoare:

1. Practica după acrivie, precum s'a arătat mai înainte, cere participarea la slujbele Bisericii noastre numai a membrilor ei, iar nu a nebotezaților sau a ereticilor. Practica după iconomie însă permite să participe la cultul ortodox eretici sau chiar necreştini – chiar şi la Dumnezeiasca Liturghie – când există din partea lor dispoziția sufletească de a cunoaşte viața liturgică a Bisericii noastre. Cea mai însemnată întâmplare în acest sens este participarea la Dumnezeiasca Liturghie în biserica Sfânta Sofia din Constantinopol a soliei ruşilor idolatri, care a avut drept urmare încreştinarea întregului popor Rus, după cum ne spune cronica rusă.

2. De asemenea, Sfântul Ioan Gură de Aur îi cheamă pe eretici în biserică, unde le vorbea cu nădejdea întoarcerii lor la adevărul Bisericii: „Cheamă-l pe eretic aici, la mine. Fie va veni, fie nu va veni. Dacă va fi de față, va învăța din predica noastră. Dacă nu va fi de față, să învețe din cele auzite de voi."[132] Este limpede că nu îi cheamă ca să se roage împreună cu credincioşii, nici ca să predice ereticul credincioşilor...

3. Extinzând propunerea mai sus pomenită a Sfântului Nichifor Mărturisitorul despre intrarea în bisericile ereticilor pentru închinarea la Sfintele Moaşte care s'ar afla acolo, putem să spunem că este îngăduită şi intrarea eterodocşilor în bisericile ortodoxe pentru închinarea la Sfintele Moaşte pe care ei le respectă şi le cinstesc. O eventuală interzicere a intrării şi închinării la sfintele moaşte ar fi departe de duhul adevărat bisericesc. Şi desigur, când eterodocşii „înapoiază" Bisericii noastre Sfinte Moaşte, ospitalitatea şi mulțumirea față de ei cer după iconomie prezența lor

132 *Ομιλία εις τον ιερομάρτυρα Φωκά*, PG 50, 702.

la manifestările bisericeşti legate de această ocazie, desigur fără participarea liturgică a eterodocşilor la cultul nostru ortodox.

4. Patriarhii Ghenadie Scolarios,[133] Dositei al Ierusalimului[134] şi Arhiepiscopul Ohridei, Dimitrie Homatianos,[135] referindu-se la aceia dintre eretici care intră cu respect să urmărească cultul nostru ortodox şi cer binecuvântarea noastră, propun să nu îi alungăm, ci dimpotrivă să le dăm chiar şi anafură[136] şi aghiasmă. Este grăitor faptul că Ghenadie, deşi le îngăduie ortodocşilor să îi binecuvânteze pe eretici, îi opreşte însă să ceară binecuvântarea şi aghiasma ereticilor! „Nu cereți nici agiasmă de la ei, pentru că sânt eterodocşi separați [de Biserică]." Arhiepiscopul Dimitrie al Ohridei, simțind nevoia să-şi motiveze propunerea, îşi vădeşte şi intenția: „căci această obişnuiță are puterea ca treptat să îi atragă [pe eterodocşi] în întregime spre sfintele noastre obiceiuri şi dogme."[137]

Unii amintesc părerile de mai sus ale Patriarhilor Ghenadie al Constantinopolului şi Dositei al Ierusalimului, încercând să

---

133 PG 160, 537-540, vezi şi Π. Ροδοπούλου, „Η κατά τον Γεννάδιον Σχολάριον πράξις της Εκκλησίας εις τας μετά των ετεροδόξων λατρευτικάς επαφάς" [„Practica Bisericii în relațiile liturgice cu eterodocşii, potrivit lui Ghenadie Scolarios"], *Γρηγόριος ο Παλαμάς*, 49 (1966), pp. 177-180, şi I. Φουντούλη, *Η οικονομία σε λειτουργικά θέματα κατά τον Πατριάρχη Γεννάδιο Σχολάριο, Ποιμαντικές ανάγκες της Τουρκοκρατίας, Χριστιανική Θεσσαλονίκη, Οθωμανική Περίοδος 1430-1912 [Iconomia în probleme liturgice după Patriarhul Ghenadie Scolarios. Necesități pastorale în timpul stăpânirii turceşti. Thessalonicul creştin. Perioada Otomană 1430-1912]*, Editura Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης του Δήμου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 1993, pp. 192-193, vezi şi Καλλινίκου, Μητρ. Προϊλάβου (Γ. Δεληγιάννη), „Πώς δει δέχεσθαι τους εξ αιρέσεων προσερχομένους" [„Cum trebuie să primim pe cei veniți din erezii"], *Θεολογία*, 9 (1931), pp. 242-243

134 „τω Βελιγραδίου Μιχαήλ," în: Δελικάνη, *Έγγραφα*, vol. III, p. 684.

135 Mai pe larg despre Homatianós, vezi mai jos.

136 Amintim de cercetarea harului lui Dumnezeu pe care a avut-o Sfântul Nou-Mucenic Ahmet prin primirea anafurei, în: *Συναξαριστής Νεομαρτύρων*, p. 509

137 *Ρ-Π, Σύνταγμα*, vol. V, p. 435.

găsească chiar şi un sprijin, cât de mic, în Tradiția Bisericii noastre care să „justifice” practica actuală a rugăciunii în comun cu ereziarhii, căpeteniile ereticilor. O cercetare atentă însă a acestor texte nu oferă o astfel de posibilitate: patriarhii de mai sus vorbesc numai despre simpla prezență a ereticilor – nu a fruntaşilor eretici – la slujbele ortodoxe. Desigur, Ghenadie se referă la pelerinii veniți la un loc de închinăciune. Nicăieri nu subînțelege că ereticii şi, desigur, începătorii ereziilor, ar putea să participe activ la cultul Bisericii noastre, îmbrăcați în veşminte [liturgice] sau predicând! Nicăieri nu subînțelege că e îngăduit ca ortodocşii să participe la cultul ereticilor! Nicăieri nu subînțelege vreo împreună-lucrare a ortodocşilor şi ereticilor pentru redactarea... „vreunei rugăciuni comune interconfesionale!” Şi, mai ales: menționează fără înconjur că nu este îngăduit ca ortodocşii să ceară binecuvântarea ereticilor! De asemenea, părerea că Ghenadie „consideră drept rugăciune în comun numai comuniunea euharistică”[138] nu poate fi întemeiată pe textele lui.

5. O altă situație în care este permis ca ereticii să participe, după iconomie, la o slujbă ortodoxă este săvârşirea, după iconomie, a slujbei de înmormântare a unui eterodox de către un preot ortodox, atunci când nu există păstori ai confesiunii celui adormit,[139] precum şi la săvârşirea Tainei Nunții, când unul dintre soți

---

138 Γιάγκου, *Συμπροσευχή*, p. 152.

139 Vezi enciclica Sfântului Sinod cu numărul 1621/343 din 15.03.1891 în Σ. Γιαννοπούλου, *Συλλογή των Εγκυκλίων της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος από τον 1833 μέχρι σήμερον [Culegere de enciclice ale Sfântului Sinod al Bisericii Greciei din 1833 până astăzi]*, Athena, 1901, pp. 574-575. Pentru slujba respectivă vezi *Μικρόν Ευχολόγιον ή Αγιασματάριον [Micul Molitvelnic sau Aghiazmatar]*, ed. Αποστολική Διακονία (Αθήναι, 1999[14]), p. 276. Mai pe larg despre evoluția practicii bisericeşti în ce priveşte înmormântarea eterodocşilor vezi Κοτσώνη, *Intercommunio*, pp. 242-247.

se întâmplă să fie eterodox (cununie mixtă),[140] prilejuri în care în parohii se observă din ce în ce mai des participarea eterodocşilor la cultul ortodox.

Desigur, astăzi, prin schimbarea condiţiilor sociale, vedem tot mai des în parohii participarea eterodocşilor la cultul ortodox. Recomandările pururea-pomenitului părinte Epifanie Theodoropulos constituie cea mai indicată abordare pe care o poate avea un păstor responsabil: „Poate că ar fi indicat să existe pe uşa bisericii un mic anunţ în care să scrie: «În timpul săvârşirii cultului nu este permisă intrarea eterodocşilor.» Însă, dacă totuşi un eretic vrea să intre, desigur, nu vom întrerupe cultul, nici nu vom chema poliţia. Vom continua slujba şi, după încheierea acesteia, ne vom apropia de eterodox şi cu politeţe îi vom spune ce prevăd în cazul de faţă Sfintele Canoane ale Bisericii Ortodoxe şi vom arăta că este dator să le respecte. Noi niciodată nu vom intra într'o biserică eterodoxă în timpul slujbei, respectând cu desăvârşită rigoare Sfintele Canoane. Însă intrarea eterodocşilor în bisericile noastre, arătând noi puţină flexibilitate, în duhul iconomiei bisericeşti, nu vatămă."[141]

3. EXCEPŢII DE LA TRADIŢIA CANONICĂ

O excepţie de la atitudinea unanimă a scriitorilor bisericeşti în legătură cu interzicerea după acrivie sau după iconomie a rugăciunii în comun cu ereticii o constituie canoniştii de la sfârşitul seco-

---

140 Καρμίρη, *Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία*, p. 1003. Decizia celei de-a II-a Consfătuiri Panortodoxe Presinodale (3-12.9.1982), în: Δαμασκηνού, Μητρ. Ελβετίας, *Προς την Αγίαν και Μεγάλην Σύνοδον, προβλήματα και προοπτικαί [Către Sfântul şi Marele Sinod, probleme şi perspective]*, Athena, 1990, p. 37

141 Ε. Θεοδωροπούλου, „Ορθόδοξος λατρεία και ετερόδοξοι" [„Cultul ortodox şi eterodocşii"], în: Ε. Θεοδωροπούλου, *Άρθρα-Μελέται-Επιστολαί [Articole-Studii-Scrisori]*, vol. I, Athena, 1986^2, p. 215.

lului al XII-lea: Arhiepiscopul Ohridei, Dimitrie Homatianos sau Homatinos, şi Ioannis Kitrus. Mai concret:

Potrivit lui Dimitrie Homatianos:[142]

a) Este acceptată hirotonia unui cleric ortodox de către un episcop eretic: „hirotoniile ereticilor [adică, un episcop eretic să hirotonească pe cineva] sânt acceptate de ortodocşi, potrivit Tradiției patristice, când cei hirotoniți de eretici fie sânt ortodocşi, fie urmează să devină ortodocşi."[143]

b) Nu este nici o problemă dacă clericii ortodocşi sau laicii se roagă în biserici ale latinilor şi se închină Sfinților lor; „în care (în bisericile latine) când intră ai noştri, clerici şi laici, adresează rugăciuni lui Dumnezeu şi se închină Sfinților care sânt cinstiți de aceştia. Şi nu există nici o opreliște să facă aceasta pentru faptul că sânt biserici care aparțin latinilor."[144]

c) Părerea că nu este îngăduită acordarea Dumnezieştii Împărtăşa-

---

142 *Ρ-Π, Σύνταγμα*, vol. V, pp. 430-436, PG 119, 948-960, *Περί του Δημητρίου Χωματιανού*, vezi. L. Stiernon, „Δημήτριος Χωματιανός," în: *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, vol. 4, pp. 1064-1066, N. Τωμαδάκη, „Δημ. Χωματιανός, Αρχιεπίσκοπος Αχρίδος, Συμβολή εις τον βίον" [„Dimitrios Homatianós, Arhiepiscopul Ohridei. Contribuție biografică"], *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*, 27 (1957), pp. 57-62, Idem, *Βυζαντινή Γραμματολογία (1204-1453) [Literatură Bizantină (1204-1453)], Φραγκοκρατία και Παλαιολόγειοι χρόνοι [Stăpânirea Francă şi perioada Paleologilor]* (Εν Αθήναις, 1957), pp. 74-79, Α. Χριστοφιλοπούλου, „Δημήτριος Χωματιανός," *Θεολογία*, 20 (1949), p. 742, Π. Μάτση, *Νομικά ζητήματα εκ των έργων του Δημητρίου Χωματιανού [Probleme juridice în opera lui Dimitrie Homatinos]*, (Αθήναι, 1961), (şi pe internet: http://thesis.ekt.gr/content/index.jsp?id=5461&lang=el), Ε.-Κ. Κατερέλος, *Η κανονική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου επί των επαρχιών του Δεσποτάτου της Ηπείρου κατά την περίοδο 1204-1235 [Jurisdicția canonică a Patriarhiei Ecumenice asupra eparhiilor Despotatului Epirului în perioada 1204-1235]*, Thessalonic, 1994, pp. 47-52, 90-92.

143 *Ρ-Π, Σύνταγμα*, vol. V, pp. 433-434.

144 *Ρ-Π, Σύνταγμα*, vol. V, p. 435.

nii latinilor (părere pe care o susține Valsamon) nu este acceptată de Homatianos, „pentru că este foarte aspră şi nerespectuoasă şi nu este potrivit a blama rânduielile şi obiceiurile latine."[145]

d) Nu se propune Potirul comun, pentru că „este cu neputință pentru amândouă părțile încălcarea tradițiilor proprii."[146] Adică, pentru Homatianos este pur şi simplu o problemă de tradiții şi nimic mai mult…

Justificarea atitudinii lui Homatianos

1. Homatianos este înfățişat ca unul care acceptă că singura deosebire serioasă a latinilor față de ortodocşi este „inovația din Simbolul credinței." Celelalte deosebiri țin de „obiceiuri care s'au întărit în Bisericile Apusene. Nici una nu poate să ne despartă."[147]

2. Aşadar, este limpede că, deşi este foarte aspru în privința rătăcirii lui *Filioque*, nu îi socoteşte eretici pe latini,[148] pentru că „mulți dintre cei învățați […] spun că acestea nu au fost osândite sinodal. Şi nici ei nu au fost scoşi din comuniune ca unii care ar fi eretici. Ci mănâncă împreună cu noi şi se roagă cu noi." Pentru Homatianos există doar câteva deosebiri mărunte care țin de datină, pe care unii le justifică prin „caracterul barbar al poporului [latin]"[149] sau „ştiind caracterul aspru şi înfumurat al poporului, stricat de multe obiceiuri barbare."[150]

3. Aceste opinii ale lui Homatianos alcătuiesc temelia theologică

---

145 *Ρ-Π, Σύνταγμα*, vol. V, p. 435.
146 *Ρ-Π, Σύνταγμα*, vol. V, p. 433.
147 *Ρ-Π, Σύνταγμα*, vol. V, p. 433.
148 Despre revocarea acestei greşite recunoaşteri vezi p. 45-87 şi Anexa.
149 Precizarea dacă se referă la latini sau la bulgari nu aparține lucrării de față (Κοτσώνη, *Intercommunio*, pp. 265-266, Δ. Ξαναλάτου, „Θεοφύλακτος ο Βουλγαρίας και η δράσις αυτού εν Αχρίδι" [„Theofilact al Bulgariei şi activitatea lui în Ohrida"], *Θεολογία*, 16 (1938), pp. 232-236 και Αλιβιζάτου, *Οικονομία*, p. 86).
150 *Ρ-Π, Σύνταγμα*, vol. V, p. 431.

a poziției lui îngăduitoare şi blânde față de latini.[151] Însă este grăitor faptul că nu le dovedeşte prin Tradiția canonică şi bisericească în general, ci aminteşte părerile unora pe care, desigur, nu îi numeşte, doar pe Theofilact al Bulgariei îl pomeneşte.[152] De bună seamă, nicăieri nu are nici cea mai mică îndoială în a spune că rătăcirile de la credință ale latinilor reprezintă erezii: „unii au lucrat în această privință cu mai multă iubire de oameni," „la care ai noştri se duc," „mulți dintre cei învățați." El însuşi primeşte părerile unor învățați şi pe baza lor îşi întemeiază raționamentul, dar cu toate acestea se vede că nu e pe deplin împăcat. De aceea, de multe ori întrebuințează „iconomia bisericească" şi consideră necesar să îşi motiveze părerea prin argumentul suplimentar, care de fapt este contradictoriu, că:

a) din moment ce latinii nu sânt eretici şi obiceiurile lor sânt primite, pentru care motiv episcopul, care este chemat şi merge la ei, „ar fi de condamnat, pentru că este însărcinat să facă aceasta şi întrebuințează iconomia recomandată (iubirea de oameni, îngăduința) care se potriveşte iconomilor de suflete?"

b) din moment ce latinii nu sânt eretici, ce sens are ultima frază cu care încheie răspunsurile respective: „propunem iconomia, astfel încât să nu îi silim, ci să îi câştigăm treptat pe frați?" Este limpede că, amintind iconomia pentru a îndreptăți comuniunea liturgică împreună cu latinii, de fapt recunoaşte că latinii sânt, dacă nu eretici, măcar schismatici, pentru că altfel nu ar exista nici o

---

151 L. Stiernon, „Δημήτριος Χωματιανός," în: *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, vol. 4, coloana 1065.

152 Theofilact al Bulgariei e ferm împotriva oricărei concesii dogmatice, chiar şi a celei mai mici, față de latini, însă este foarte îngăduitor față de obiceriurile şi tradițiile lor: „aşadar, nici pentru azimă, nici pentru posturi nu ne vom împotrivi învârtoşării conştiinței poporului," spune în acest sens. (*Ρ-Π*, *Σύνταγμα*, vol. V, p. 432). De bună seamă, nicăieri nu păstrează nici cea mai mică îndoială că rătăcirile în credință ale latinilor sânt erezie.

problemă canonică datorită căreia să fie necesară vindecarea prin iconomie!

4. În plus, vrednică de amintit este şi observația lui Homatianos că „unii dintre latini nu se deosebesc cu nimic de obiceiurile noastre, nici de cele dogmatice, nici de cele bisericeşti şi sânt, oarecum, şovăitori."[153] De asemenea, el bagă de seamă faptul că latinii care vin la Dumnezeiasca Liturghie a ortodocşilor şi cer „să se împărtăşească din prescura noastră dospită dovedesc că, dacă n'ar fi disprețuit azima lor şi ar fi avut mare dragoste de ea, nu ar fi venit la Dumnezeieştile Taine pe care le săvârşim noi."[154] De bună seamă, după Homatianos, în epoca lui (sfârşitul secolului al XII-lea) nu exista încă o ruptură deplină a comuniunii dintre Răsărit şi Apus şi în conştiința latinilor nu se consolidase erezia şi deplina lor tăiere de la Trupul Bisericii Soborniceşti,[155] sau cel puțin existau câteva speranțe întemeiate de reunire a celor despărțite. Deci, în aceste cazuri de „şovăitori" şi de persoane care „disprețuiau azima," Homatianos propune, după iconomie, împărțirea anafurei şi participarea arhiereului ortodox la adunările latinilor. Totuşi, simte nevoia să-şi motiveze propunerea spunând că „această obişnuință are putere ca treptat să îi atragă pe latini cu totul la sfintele noastre obiceiuri şi dogme."[156] Iar scopul acestei purtări după iconomie, pe care o recomandă şi pe care o urmau „mulți învățați," este să îi câştige pe cei în care nu s'a întărit rătăcirea şi erezia şi care erau „şovăitori" şi aveau intenții bune față

---

153 *Р-П, Σύνταγμα*, vol. V, p. 434

154 *Р-П, Σύνταγμα*, vol. V, pp. 435-436.

155 „Schisma nu s'a încheiat în timpul lui Cerularie. [...] Deosebirea principiilor a dus încetul cu încetul la despărțirea celor două Biserici, pe care a dus'o la capăt cucerirea Constantinopolului de către cruciați." (Αγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ιστορική περί των αιτίων του Σχίσματος [Studiu istoric despre cauzele Schismei]*, vol. II, Athena, 2000², pp. 84, 97).

156 *Р-П, Σύνταγμα*, vol. V, p. 435.

de Biserica Ortodoxă: „alegem iconomia nu cu scopul de a-i forța, ci de a-i câştiga cu pace şi treptat pe frații noştri, pentru care Stăpânul şi Domnul nostru comun, al nostru şi al lor, Şi-a vărsat sângele."[157]

Recapitulând cele referitoare la atitudinea lui Dimitrie Homatianos, Arhiepiscopul Ohridei, putem să spunem că este foarte îngăduitor şi blând față de latini, pe de o parte, datorită îngăduinței lui mai generale „în aplicarea dreptului [canonic], prin interpretările cumva mai îndrăznețe pe care le dă Sfintelor Canoane"[158] şi, pe de alta, datorită perioadei istorice concrete în care trăia, când abaterea dogmatică şi ruptura bisericească a Bisericii Latine de cea Răsăriteană Ortodoxă nu era deplină şi desăvârşită.[159] Ținta lui era ca în această perioadă critică să evite o ruptură şi mai gravă şi să atragă pe cei care încă nu se rupseseră cu totul de Biserica Sobornicească. Acest îndemn pastoral l-a condus şi la păreri extreme şi neîntemeiate theologic, care niciodată nu au căpătat putere canonică în Biserică şi nici nu au avut cea mai mică întrebuințare în viața Bisericii (în cele legate de Dumnezeiasca Împărtăşanie,[160] de valabilitatea hirotoniei

157 *Ρ-Π, Σύνταγμα*, vol. V, p. 436.

158 Π. Μάτση, *Νομικά ζητήματα εκ των έργων του Δημητρίου Χωματιανού [Chestiuni juridice din operele lui Dimitrios Homatianós]*, Athena, 1961, p. 10.

159 Constantin Iconómos spune în acest sens, referindu-se la botezul latinilor: „răul era mic şi local. Nici nu fusese primit şi legiuit oficial de Biserica Apuseană" în: Μεταλληνού, *„Ομολογώ εν Βάπτισμα,"* pp. 81-83 (nota 252), 109-110 (nota 252); vezi şi D. Staniloae, *Για ένα ορθόδοξο Οικουμενισμό, Ευχαριστία-Πίστη-Εκκλησία (Το πρόβλημα της intercommunion) [Despre un Ecumenism ortodox, Euharistie-Credință-Biserică (Problema lui Intercommunion)]*, trad. E. Μάϊνας, ed. Άθως, Πειραιεύς, 1976, pp. 40-41.

160 În amănunt despre tema Dumnezeieştii Euharistii vezi D. Staniloae, *Για ένα ορθόδοξο Οικουμενισμό, Ευχαριστία-Πίστη-Εκκλησία (Το πρόβλημα της intercommunion) [Despre un Ecumenism ortodox, Euharistie-Credință-Biserică (Problema lui Intercommunion]*, trad. E. Μάϊνας, Editura Άθως (Πειραιεύς, 1976); Γ. Γαλίτη, *Intercommunio. Το πρόβλημα της μυστηριακής κοινωνίας μετά των Ετεροδόξων εξ επόψεως Ορθοδόξου, Βιβλική και Εκκλησιολογική Μελέτη [Intercommunio. Problema*

ortodocşilor de către episcopi eretici, de rugăciunea împreună cu ereticii, de întrebarea dacă latinii sânt eretici sau nu, etc.).[161]

Ioannis Kitrus

Ionnis Kitrus,[162] la întrebarea lui Constantin Cavasilas, Arhiepiscop de Dyrrahios, dacă e îngăduit să fie înmormântaţi ortodocşii în biserici latine şi să se cânte slujba înmormântării de către clerici ortodocşi şi latini împreună, răspunde că „nu este necuviincios, nici nu strică credinţa înmormântarea latinilor în biserici ortodoxe şi prohodirea morţilor latini şi romei (ortodocşi) de către preoţi romei şi latini împreună, pentru că, prin simplul fapt că sânt înmormântaţi într'un anume loc, nu sânt lepădaţi de la faţa lui Dumnezeu, iar prohodirea lor de către latini nu este idolatră, ci se întemeiază pe propriile noastre Sfinte Scripturi."[163]

Părerea de mai sus a lui Ioannis Kitrus e considerată ca foarte problematică din punct de vedere canonic, pentru că:

a) Ioannis Kítrus se ocupă mai ales cu întrebarea dacă locul

împărtăşirii liturgice cu eterodocşii din punct de vedere ortodox. Studiu biblic şi eclesiologic], Athena, 1966; A. Θεοδώρου, *Η Intercommunion εξ επόψεως ορθοδόξου Συμβολικής, ήτοι σχέσεις Ορθοδόξων και ετεροδόξων [Intercommunio din punct de vedere al Dogmaticii ortodoxe, adică relaţiile ortodocşilor şi eterodocşilor]*, (Αθήναι, 1971).

161 Vezi Κοτσώνη, *Intercommunio*, pp. 202, 205, Καρμίρη, *Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία*, pp. 1000-1004.

162 PG 119, 960-985. În legătură cu apartenenţa acelor canoane, dacă sânt ale Ioan Kítrus sau ale lui Dimitrie Homatianós vezi A. Χριστοφιλοπούλου, „Δημήτριος Χωματιανός," *Θεολογία*, 20 (1949), p. 742, Π. Μάτση, *Νομικά ζητήματα εκ των έργων του Δημητρίου Χωματιανού [Chestiuni juridice din operele lui Dimitrios Homatianós]*, Athena, 1961, pp. 12-14 (şi pe internet: http://thesis.ekt.gr/content/index.jsp?ID=5461&p=14&lang=el), A. Πάβλωφ, „Περί του τινι προσήκουσιν αι κανονικαί αποκρίσεις ας αποδίδουσιν Ιωάννη τω Κίτρους επισκόπω" [„Despre cui anume îi aparţin răspunsurile canonice care sânt atribuite episcopului Ioan al Kitrelor"], *Anale Bizantine*, 1 (1894) (limba rusă), pp. 493-502 και Βαρθολομαίου, *Κωδικοποίηση*, p. 84.

163 *Ρ-Π, Σύνταγμα*, vol. V, pp. 403-404, PG 119, 961.

înmormântării are importanță pentru calea de după moarte a omului. Răspunde categoric că locul înmormântării nu are nici o însemnătate în acest sens, pentru că şi Sfintele Moaşte ale multor mucenici „au fost aruncate de călăi în locuri pline de murdărie, însă harul dat Sfinților a rămas şi acolo nemicşorat" şi, invers, înmormântarea multor necredincioşi în biserici nu îi scapă de iadul veşnic.

b) În ce priveşte săvârşirea slujbei de înmormântare de către latini pentru morții ortodocşi, el răspunde foarte uşuratic că nu există absolut nici o problemă, pentru că „psalmodia latinilor nu este păgânească, ci este din Dumnezeieştile noastre Scripturi!" Pentru un ilustru comentator al orânduielilor canonice, precum şi din perspectiva rânduielii bisericeşti, este de ajuns doar această condiție? Care eretic foloseşte în cultul lui rugăciuni „eretice?" Nu sânt rugăciunile tuturor ereticilor „din dumnezeieştile noastre Scripturi?"

c) Este important de observat faptul că Ioannis Kítrus, cu toate că este tâlcuitor de canoane, le nesocoteşte cu desăvârşire, nu îl preocupă deloc, nici măcar ca o simplă problematizare, el nici măcar nu menționează că, de fapt, canoanele Bisericii opresc cu desăvârşire împreună-rugăciunea cu ereticii sau cu schismaticii! Vorbeşte despre slujba comună a „Romeilor şi a Latinilor" ca despre ceva care se înțelege de la sine şi este fără vină!

d) La începutul răspunsului lui arată că diferențele dintre noi şi latini se limitează la două puncte: în principal la *Filioque* şi mai puțin la azimă. Toate celelalte „ne sânt comune şi nouă (citirea Scripturii..., şi rugăciunile, şi cântările, şi sfintele biserici, şi închinările înaintea Cinstitei Cruci şi a Sfintelor Icoane)." De bună seamă, nu îi socoteşte pe latini nici eretici, dar nici măcar schismatici! De aceea, nici nu îl preocupă interdicția canonică potrivit căreia „nu se cuvine să te rogi împreună cu ereticii sau cu schismaticii" şi nu o menționează în problematica sa!

e) Remarcăm mai ales că Ioannis Kítrus nu aminteşte practica după iconomie a Bisericii pentru a-şi susține răspunsul, aşa cum face Dimitrie Homatianos al Ohridei, pentru că nu simte că există vreo interdicție categorică pentru rugăciunea în comun cu latinii!

Este de la sine înțeles că opiniile de mai sus ale lui Ioannis Kitrus nu au temei în Tradiția Bisericii noastre şi sânt lipsite de orice îndreptățire canonică. De aceea „nu reiese că această practică ar fi avut o aplicare mai generală, nici nu există în altă parte vreo informație cu privire la aceasta, care să confirme cele de mai sus, în afara informației furnizate chiar de cel care întreabă, conform căreia erau îngropați roméii ortodocşi în Bisericile latine, prohodiți de romei [ortodocşi] şi de latini împreună."[164]

Din păcate, mai târziu, în perioada stăpânirii turceşti şi a celei latine, păstorii ortodocşi au săvârşit mari greşeli. Sânt amintite printre altele: pomenirea şi recunoaşterea episcopilor latini, recunoaşterea primatului papal, coliturghisiri izolate, săvârşirea de Sfinte Taine în comun, acordarea Sfintelor Taine ereticilor, înmormântări de eretici, studii la şcoli ale ereticilor, acordări de permise de spovedanie şi de predică capucinilor papistaşi sau protestanților. Chiar şi mitropoliți sau monahi se spovedeau la latini! Pe la jumătatea secolului al XVII-lea „mănăstirile din Athos îi chemau în mod repetat pe iezuiți să înființeze în Sfântul Munte o şcoală pentru instruirea duhovnicească a monahilor!"[165] Aşa cum arată părintele Vasilie Grigoriatul,

164 Κοτσώνη, *Intercommunio*, pp. 242-247.

165 Βασιλείου Γρηγοριάτου, *„Οι εκκλησιολογικές κακοδοξίες του ζηλωτικού Παλαιοημερολογιτισμού" [„Cacodoxiile bisericeşti ale stilismului zilotist"]*, pe internet: www.oodegr.com/oode/orthod/paleoimerologites/ekklis_lathi1.htm, Idem, *„Αντιπατερική η στάση του ζηλωτικού Παλαιοημερολογιτισμού" [„Poziția antieretică a stilismului zilotist"]*, pe internet: http://www.oodegr.com/oode/orthod/paleoimerologites/antipater1.htm., S. Runciman, *Η Μεγάλη Εκκλησία εν αιχμαλωσία*

„împrejurările [istorice] grele de atunci, dimpreună cu propaganda apuseană agresivă, au slăbit considerabil reacțiile clerului ortodox subjugat, care se afla într'o situație deplorabilă de neştiință de carte şi în întuneric. Întâmplările acelei epoci demonstrează neîndoielnic neştiința şi confuzia anumitor ortodocşi în ce priveşte relațiile lor cu eterodocşii, alterarea conştiinței bisericeşti şi pierderea sensibilității lor ortodoxe."[166]

Desigur, este de neconceput să afirme cineva că devierile de mai sus, în epoci de criză şi decădere a neamului, sânt vrednice de urmat sau pot să constituie o scuză pentru noi, cei de azi! De altfel, după cum remarcă părintele Vasilie Grigoriatul, marii Părinți ai acelor epoci (Pahomie Rusanul, Dositei al Ierusalimului, Evghenie, Hrisant şi Cosma Etolianul, Macarie din Patmos, Athanasie din Paros, Nicodim Aghioritul, Maxim Grecul) au dus o luptă pilduitoare pentru a împărtăşi o anumită lumină duhovnicească poporului ortodox şi a-l apăra de propaganda papistaşă, care se deda la fărădelegi „pentru a-i înşela pe cei mai simpli." Cuviosul Nicodim Aghioritul îi osândea la rândul lui pe „latinofilii" epocii lui ca pe unii ce sânt „apărători neplătiți ai pseudo-botezului latin,"[167] după cum îi numea, şi se

[Marea Biserică în robie], vol. II, trad. N. Παπαρρόδου, ed. Μπεγαρδής, Athena, 1979², pp. 426-441, T. Ware, Eustratios Argenti, *A study of the Greek Church under Turkish rule*, (Oxford, 1964), pp. 16-31, Μεταλληνού, *„Ομολογώ εν Βάπτισμα,"* pp. 98-99, Κοτσώνη, *Intercommunio*, pp. 107-111, Χ. Παπαδοπούλου, „Σχέσεις Ορθοδόξων και Λατίνων *κατά τον ιστ' αιώνα*" [„Relațiile dintre Ortodocşi şi Latini în secolul al XVI-lea"], *Θεολογία*, 3 (1925), pp. 89-112.

166 Βασιλείου Γρηγοριάτου, *„Οι εκκλησιολογικές κακοδοξίες του ζηλωτικού Παλαιοημερολογιτισμού" [„Cacodoxiile bisericeşti ale stilismului zilotist"]*, pe internet: www.oodegr.com/oode/orthod/paleoimerologites/ekklis_lathi1.htm, Idem, *„Αντιπατερική η στάση του ζηλωτικού Παλαιοημερολογιτισμού" [„Poziția antieretică a stilismului zilotist"]*, pe internet: http://www.oodegr.com/oode/orthod/paleoimerologites/antipater1.htm.

167 *Πηδάλιον*, p. 56 (notă la Canonul 46 Apostolic).

mâhnea pentru marea măsluire, corupție şi răstălmăcire de până atunci a Sfintelor Canoane şi pentru „rodul aducător de moarte şi pricinuitor de vătămare sufletească” care reiese din acestea. De altfel, nu trebuie să uităm că părerile izolate sau acțiunile anumitor ortodocşi (fie ei şi clerici) nu sânt un criteriu al Adevărului Bisericii, ci, după cum arată în acest sens părintele Gheorghios Metallinos, „doar acțiunile ortodocşilor autentici, adică ale Sfinților văzători-de-Dumnezeu, constituie o expresie a conştiinței de sine ortodoxe.”[168] Sfântul Theodor Studitul merge mai departe şi spune că „nu s'a dat nici o putere ierarhiei să încalce vreun canon, ci doar să păstreze după rânduială cele aşezate ca dogme şi să-i urmeze pe înaintaşii lor,”[169] pentru a ajunge la concluzia că, chiar şi hotărârile Sinoadelor e posibil să nu exprime Adevărul Bisericii, pentru că „Sinod nu înseamnă doar să se adune ierarhi şi preoți, chiar şi dacă sânt mulți…, ci să se adune în numele Domnului, în pace şi întru păzirea canoanelor,”[170] pentru că „un lucru nu e cu desăvârşire ortodox, ci doar pe jumătate, dacă păstrează adevărata credință, dar nu se referă şi la Dumnezeieştile Canoane.”[171]

În încheiere, putem spune că „nu doar coliturghisirea şi slujirea împreună, ci însăşi intrarea în biserici eterodoxe pentru rugăciune este oprită «după acrivie.» Iar «după iconomie», potrivit rânduielilor canonice pomenite mai sus, este îngăduită intrarea în bisericile eterodoxe «pentru închinarea (la sfintele moaşte)», nu însă şi rugăciunea în comun, şi, cu atât mai mult, nu este îngăduită împreună-slujirea sau împreună-liturghisirea cu clerici eterodocşi.”[172] Dimpotrivă,

168 Μεταλληνού, *„Ομολογώ εν Βάπτισμα,”* p. 99.
169 PG 99, 985C.
170 PG 99, 985.
171 PG 99, 989A.
172 Κοτσώνη, *Intercommunio*, p. 191.

în vreme ce pentru participarea ortodocşilor la cultul ereticilor Tradiția canonică a Bisericii noastre este categoric împotrivă, este totuşi mai îngăduitoare în ceea ce priveşte simpla prezență, după iconomie, a ereticilor la slujirea ortodoxă, însă fără o participare activă din partea lor. Pentru că, la urma urmei, întotdeauna Părinții Bisericii au urmat calea pastorală de îngăduință față de eretici: „prin insuflarea şi prin glasul Duhului lui Dumnezeu, de vreme ce am ales să purtăm tratative cu blândețe şi paşnic cu oamenii pomeniți mai înainte (cu donatiştii), [...] astfel încât [...] poate [...] după ce noi cu linişte i-am adunat pe cei care cred în chip deosebit, le va da Dumnezeu pocăință ca să cunoască adevărul şi să se elibereze cei care au fost înrobiți voinței diavolului prin cursele diavoleşti."[173]

4. ICONOMIE BISERICEASCĂ SAU VICLENIE ŞI ICONOMIE NECINSITĂ?[174]

Din păcate, însă, în ultimile decenii s'au înmulțit foarte mult cazurile de rugăciune în comun cu ereticii, care tind să devină regulă şi să fie considerate o practică de la sine înțeleasă. Şi, negreşit, atunci când sânt nesocotite sistematic Sfintele Canoane şi Tradiția bisericească, este neîndoielnic că sântem conduşi pe căi primejdioase şi neîngăduite: potrivit lui P. Bouteneff, profesor la Facultatea de Theologie Sfântul Vladimir [din New-York], „problemele bisericeşti se agravează atunci când există neclaritate în ce priveşte Sfintele Taine"[175] şi aminteşte de vestitele „liturghii de la Lima."[176] Pe de altă parte,

173 Canonul 75 al Sinodului din Cartagina.

174 Th. Valsamón, *Interpretarea Canonului 15 al Sinodului I Ecumenic*, în *Ρ-Π, Σύνταγμα*, vol. II, p. 146.

175 Bouteneff, *Η πρόκληση της κοινής προσευχής [Provocarea rugăciunii comune]*, p. 132.

176 „Liturghia de la Lima" a fost numită aşa-zisa „euharistie ecumenică" săvârşită în cadrul Adunării Generale a CMB organizată la Vancouver (4.08.1983) de către

nu este exclus că se poate ajunge să fim invitați să participăm ca ortodocşi la „diverse ceremonii liturgice feministe sau homosexuale care au fost instituite recent."[177]

În fața acestei degenerări a rostului slujirii şi în fața împotrivirilor vădite la această tendință, Comisia Centrală a Consiliului Mondial al Bisericilor [CMB], în loc să caute o soluție în bogăția Tradiției patristice, a găsit de cuviință să publice un „Cadru pentru rugăciunea comună la întâlnirile CMB,"[178] ca Anexa 1 la „Textul final al Comisiei speciale pentru participarea ortodocşilor la Consiliul Mondial al Bisericilor" (Geneva, 26.08-3.09.2002).[179] Cu alte cuvinte, CMB a editat

---

Arhiepiscopul de Caduaria, la care s'a adresat invitație deschisă tuturor confesiunilor. Au participat aproximativ 3.500 de persoane, indiferent de proveniența confesională (conform ziarului Newsweek din 22.08.1983). Această „liturghie" s'a repetat la Adunarea Generală de la Cambera (10.02.1991), şi cu participarea a două femei-„pastor." De atunci, datorită criticii dure pe care au primit-o, nu s'au mai repetat (Bouteneff, *Η πρόκληση της κοινής προσευχής [Provocarea rugăciunii comune]*, p. 132). Vezi şi paragraful 38 al Anexei 1 – „Un cadru pentru rugăciunea comună la adunările CMB" a Comisiei Speciale pentru participarea ortodocşilor la CMB apud Π. Βασιλειάδη (ed.), editura Αποστολική Διακονία, (Αθήνα, 2005), pp. 248-249.

177 I. Αλφέγιεφ, „Προοπτικές για την ορθόδοξη συμμετοχή στην οικουμενική κίνηση" [„Perspective pentru participarea ortodoxă la Mişcarea Ecumenică"], în: *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός διάλογος*, Π. Βασιλειάδη (ed.), ed. Αποστολική Διακονία, Athena, 2005, p. 83. Vezi K. Scouteris, „Common prayer," *The Ecumenical Review*, 54 (2002), p. 2, şi paragraful 30 al Anexei I „Un cadru pentru rugăciunea comună la adunările CMB," al Comisiei Speciale pentru participarea ortodocşilor la Consiliul Mondial al Bisericilor, în: *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός διάλογος [Theologie Ortodoxă şi dialog ecumenic]*, Π. Βασιλειάδη (ed.), ed. Αποστολική Διακονία, Athena, 2005, p. 245.

178 Comisia Specială pentru participarea Ortodocşilor la Consiliul Mondial al Bisericilor, „Anexa 1, Un cadru pentru rugăciunea comună la adunările CMB," în: *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός διάλογος [Theologie Ortodoxă şi dialog ecumenic]*, Π. Βασιλειάδη (ed.), ed. Αποστολική Διακονία, Athena, 2005, p. 234 ş.u.

179 Comisia Specială pentru participarea Ortodocşilor la Consiliul Monadial al Bisericilor, „Η αναβάθμιση της συμμετοχής των Ορθοδόξων στο ΠΣΕ" [„Progresul

reguli pentru încălcarea Sfintelor Canoane! În aceste texte, printre altele, se face diferența între rugăciunea în comun „confesională" şi cea „interconfesională." Potrivit „rugăciunii comune confesionale" (*confessional common prayer*), fiecare confesiune îşi săvârşeşte slujba după tipicul ei şi îi invită şi pe ceilalți să se integreze în duhul rugăciunii ei, în vreme ce în „rugăciunea comună interconfesională" (*interconfessional common prayer*) nu avem de-a face cu o slujbă după tipicul unei confesiuni anume, ci cu o compilație de elemente din diferite tradiții liturgice, la care participă toți, indiferent de poziția lor confesională.

Va trebui să spunem că membrii protestanți ai Comisiei Speciale au depus un efort deosebit – desigur, în cadrele eclesiologiei lor – pentru reglementarea problemei rugăciunilor în comun în cadrul CMB. Însă întrebarea pe care se cuvine să o punem membrilor ortodocşi[180] ai Comisiei Speciale este fundamentală: Oare este îngăduit ca tocmai ei să propună reglementări cu privire la rugăciunile în comun, atâta timp cât eclesiologia ortodoxă nu prevede rugăciuni comune, ci, dimpotrivă, cuprinde numai canoane care opresc rugăciunile în comun? Este cu putință ca theologii ortodocşi să colaboreze la legiferarea unor reguli de încălcare a Sfintelor Canoane propriei lor Biserici?

Este foarte limpede că aceste diferențieri între rugăciunea comună confesională şi interconfesională sânt fără precedent şi cu totul

---

participării Ortodocşilor la CMB"] în: *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός διάλογος [Theologie Ortodoxă şi dialog ecumenic]*, Π. Βασιλειάδη (ed.), ed. Αποστολική Διακονία, (Αθήνα, 2005), p. 207 ş.u. Acest text a fost pregătit la ordinul Adunării Generale a CMB de la Harare (1998) de către comisia mixtă de 60 de persoane a ortodocşilor şi protestanților şi a fost aprobat de Comisia centrală a CMB (Geneva, August 2002).

180 Catalogul membrilor Comisiei Speciale, în: *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός διάλογος [Theologie Ortodoxă şi dialog ecumenic]*, Π. Βασιλειάδη (ed.), ed. Αποστολική Διακονία, Athena, 2005, pp. 268-270.

străine de Tradiția noastră bisericească, ca şi tot duhul textelor de mai sus, care nu aminteşte întru nimic de theologia ortodoxă şi de practica ei liturgică.[181]

Practica de mai sus nu este însă urmată doar în cadrul CMB. La un nivel mai general, „o nemaipomenită desconsiderare a theologiei (şi desigur a eclesiologiei)"[182] şi dezvoltarea unui anume tip de „eclesiologie"[183] prin care se încearcă îndreptățirea „theologică" a acestui comportament anticanonic, pe de o parte, şi optarea în viața bisericească pentru metodele şi practicile din domeniul relațiilor publice, pe de altă parte, au condus la acte care mâhnesc profund poporul lui Dumnezeu. Definitorii în acest sens sânt cele petrecute la ultima vizită a Papei la Constantinopol, care a avut loc la sărbătoarea Tronului Patriarhiei Ecumenice din 30 Noiembrie 2006. Nu mă refer la întâlnirile şi manifestările (dialoguri, anunțuri comune, cuvântări de salut de la balcon) din afara bisericii patriarhale a Sfântului

---

181 Un comentariu mai amănunțit vezi în *Ιεροκοινοτικής Επιτροπής επί των Δογματικών [Comisia de Dogmatică a Sfintei Chinotite]*, „Υπόμνημα περί της συμμετοχής της Ορθοδόξου Εκκλησίας στο Παγκόσμιο Συμβούλιο" [„Memoriu despre participarea Bisericii Ortodoxe la Consiliul Mondial al Bisericilor"] Sfântul Munte, Februarie 2007 şi pe internet: www.oodegr.com/oode/oikoymen/ypomnima_ag_orous1.htm.

182 Στυλιανού, Αρχιεπισκόπου Αυστραλίας, „Περί την κακοδαιμονίαν του επισήμου Θεολογικού Διαλόγου Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών" [„Despre neşansa dialogului theologic oficial al ortodocşilor şi romano-catolicilor"], *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης [Anuarul ştiințific al Facultății de Theologie a Universității Aristotel din Thesalonic]*, serie nouă 13 (2003), p. 34. Vezi şi Γ. Δ. Μεταλληνού, *„Αιρέσεις, Οικουμενισμός: Οι διάλογοι χωρίς προσωπείον" [„Erezii, ecumenism: dialogurile fără mască"]*, pe internet: http://www.oodegr.com/oode/oikoymen/proswp1.htm.

183 De pildă, teoria ramurilor Bisericii *(Churchbranch Theory)*, teoria *Vestigia Ecclesia* a Patrulaterului emisă de Lambeth, principiul înțelegerii *(Comprehensiveness)*, teoria despre curțile Domnului, „despre lumina şi bucuria casei Domnului," „despre cei doi plămâni," în: Φούγιας, *Οικονομία*, pp. 27-28, 88-89, 91-92 şi Καθηγητών, *Υπόμνημα*, p. 8, Σημάτη, *Πατερική στάση*, p. 253.

Gheorghe, ci la actele care au avut loc în biserică şi care depăşesc limitele unei simple rugăciuni în comun cu un eterodox:

- Primirea Pontifului cu *„Binecuvântat este cel ce vine întru numele Domnului."*

Este oare cu putinţă ca un conducător eretic să fie salutat prin cuvinte care au legătură exclusiv cu persoana Domnului Iisus Hristos?

- Salutarea lui ca Pontif papal şi ca Episcop al Romei şi ectenia închinată lui.[184]

Cu siguranţă, la o astfel de întâlnire, conducătorul Bisericii Romano-Catolice va fi salutat ca „Papă şi Episcop al Romei," calităţi pe care, potrivit acriviei theologice, nu le poate avea, pentru că este eretic.[185] Astfel, cele două titluri, „Papă al Romei şi episcop al Romei," sânt folosite ca *termini technici* sau cel puţin ca o adresare de politeţe către oaspete şi ca mod social de exprimare, fără vreo semnificaţie theologică şi eclesiologică. În acelaşi sens sânt numite „biserici" şi comunităţile eterodoxe, nu după acrivia bisericească, pentru că Una a fost, este şi va fi Biserica Sobornicească.[186]

184 Vezi adresa de internet: http://papalvisit.ecu patriarchate.org/media/pope_arrival_ 2006.php?f=win dows&p=2.

185 Acrivia theologică a fost formulată limpede la Sinodul din 1030, din timpul lui Alexie Studitul: „Aşadar, de acum înainte, în numele Sfântului Duh poruncim tuturor Bisericilor din întreaga lume ca Preasfinţiţii Arhierei, cărora li s'a încredinţat păstorirea Bisericilor, să păstorească cu mare chibzuinţă eparhiile lor şi cu nici un chip să nu îi primească pe conducătorii ereziilor, ca unii ce sânt lupi obraznici. Celor care stăruie în cacodoxia acelor ereziarhi, fără gând de întoarcere, nicidecum nu le îngăduim să fie salutaţi cu numele de episcopi, nici ca vreun conducător eretic de-al lor să fie cinstit prin cuvinte de cinste, nici să le fie îngăduit să hirotonească sau să săvârşească cu nevrednicie altceva din îndatoririle lui episcopale," în Κοτσώνη, *Intercommunio,* p. 201.

186 Potrivit Canonului 1 al Sinodului de la Cartagina (251): „Dar la eretici, unde nu este Biserică, e cu neputinţă a primi iertarea păcatelor, [...] deci ereticul, care nu

Există în Tradiția Bisericii noastre, în paralel cu acrivia şi politețea, şi iconomia, astfel Sfântul Chiril, deşi îl condamnă cu expresii foarte aspre pe Nestorie pentru rătăcirile lui, i se adresează numindu-l „cinstit,"[187] „preacinstit,"[188] „episcop foarte evlavios"[189] şi îl salută cu expresia „cucernicia ta."[190]

Atitudinea aceasta nu este însă totuna cu a psalmodia imne de laudă pentru un eretic în timpul slujbei, în biserica patriarhală şi a-l pomeni ca Papă şi Episcop canonic al Romei, egal cu Patriarhul Constantinopolului!

Cele de mai sus pot fi oare caracterizate ca simplă amabilitate sau e vorba de recunoaşterea indirectă a ereziei ca Biserică a lui Hristos

---

are nici jertfelnic, nici biserică nu poate sfinți untdelemnul." Theologul dominican Υ. Congar, interpretând conştiința de sine ortodoxă, menționează: „Creştinismul primelor veacuri a refuzat totdeauna să dea numele de Biserică trupurilor care s'au rupt de unica Biserică, de Biserica «sobornicească» *(καθολική)*, cea adevărată şi ortodoxă. Era de neconceput pentru ei că Biserica putea să existe fără însuşirile pe care i le-a atribuit Simbolul niceo-constantinopolitan: Una, Sfântă, Sobornicească şi Apostolică. De aceea denumeau cu diverse nume comunitățile rupte din unitate, fără a folosi numele de «Biserică», decât dacă îi atribuiau sensul practic de «adunare»", în Π. Deseille, *Η πορεία μου προς την Ορθοδοξία*, trad. Σ. Κούτσας, ed. Ακρίτας, Athena, 1993[2], p. 134. După S. L. Greenslade, potrivit învățăturii unanime a Părinților care se întemeiază pe Noul Testament, Biserica nu numai că „avea datoria să fie una, dar este una şi nu poate fi decât una. Această unitate era (pentru Părinți) o însuşire a Bisericii văzute şi Biserica văzută era înțeleasă ca unicul edificiu organic, ca o singură comuniune. Potrivit Părinților, dezbinările, întreruperea comuniunii nu erau realizate şi conduse de o unitate duhovnicească şi nevăzută, iar numirile deosebite nu puteau constitui o singură Biserică. Exista doar o singură Biserică văzută într'o comuniune unică. Trupurile despărțite de această comuniune se aflau în afara Bisericii," în: Π. Deseille, *Η πορεία μου προς την Ορθοδοξία*, trad. Σ. Κούτσας, ed. Ακρίτας, Athena, 1993[2], pp. 140-141.

187 PG 77, 132D.

188 PG 77, 133C.

189 PG 77, 81B, 96A, 97A, 105C, 104A, 124B, 125D

190 PG 77, 105C.

şi pe conducătorul ei ca arhiereu canonic? O asemenea percepție nu este oare străină de Tradiția Părinților şi nu răstoarnă în întregul ei eclesiologia ortodoxă?

- De la simpla rugăciune în comun la coliturghisire.

Din păcate, însă, rugăciunea în comun de la Constantinopol nu s'a limitat la o simplă ectenie, ci s'a extins la o coliturghisire incompletă. În timpul Dumnezeieştii Liturghii oficiale, patriarhale şi sinodale a sărbătorii Tronului Patriarhiei Ecumenice[191] i-a fost acordată Papei cinstea de a rosti Rugăciunea Domnească [Tatăl nostru],[192] a fost tămâiat ca episcop canonic[193] şi, mai ales, a schimbat cu Patriarhul sărutarea liturgică[194] înainte de Sfânta Anafora, acțiuni care sânt îngăduite numai preoților şi arhiereilor coliturghisitori! I-a fost oferit, desigur, şi amvonul şi Papa a folosit prilejul pentru a propovădui primatul papal în biserica patriarhală! Numai în Sfântul Altar nu a intrat – încă! Să ni se îngăduie aici să punem câteva întrebări:

- Când slujeşte, Patriarhul Ecumenic acordă oare îmbrățişarea liturgică unui cleric (preot, episcop sau chiar un întâi-stătător al unei Biserici Autocefale) care nu slujeşte, dar se roagă împreună cu el în Sfântul Altar? Desigur că nu, potrivit rânduielilor liturgice, pentru că sărutarea liturgică are loc numai între cei care slujesc împreună! Atunci cum de îi acordă Patriarhul Papei sărutarea liturgică? Este Papa împreună-slujitor cu Patriarhul?

- Este îngăduit să întrebuințăm sărutarea liturgică – cel mai înalt moment de exprimare a unității în adevăr şi în iubire – altfel decât a rânduit Tradiția noastră liturgică[195] (de pildă, să o coborâm la nivelul

---

191 Vezi pagina de internet: http://papalvisit.ecup atriarchate.org/media/ divine_ liturgy_2006.php?f=win dows&p=2.

192 Ibidem, la momentul: 1:47:30.

193 Ibidem, la momentul: 0:36:44.

194 Ibidem, la momentul: 1:24:55.

195 Sfântul Chiril al Ierusalimului arată în acest sens: „Să nu o tâlcuiești ca fiind

unei acțiuni sociale de amabilitate şi de răspuns la amabilitate, în sfera sentimentală sau a politicii bisericeşti)?

- Sărutarea liturgică este o acțiune autonomă sau este condiția ca „într'un gând să mărturisim" dogma treimică, theologia, aşa cum a fost ea formulată în Simbolul de credință? Când nu există mărturisirea de credință comună – din moment ce nu există o theologie comună – la ce slujeşte sărutarea liturgică a unui arhiereu ortodox cu un întâi-stătător eretic?

- De când poate un eretic să se roage în slujbă ca un creştin ortodox canonic?

- E cu putință ca un eretic şi chiar întâi-stătător eretic, să reprezinte poporul ortodox în cultul divin, rostind ca protos Rugăciunea Domnească în numele întregii noastre Biserici?

- Ca să putem rosti Rugăciunea Domnească, nu se cuvine să existe „unitatea credinței?" Există o astfel de unitate cu Papa?

- Rugăciunea „Tatăl nostru" este şi rugăciunea principală de pregătire pentru „pâinea cea spre ființă" a Dumnezeieştii Euharistii.[196]

---

ceva obişnuit această îmbrățişare liturgică în Dumnezeiasca Liturghie, precum este cea din piață, între prieteni. Această îmbrățişare nu este de această măsură." (PG 33, 1112A) „Între simbolismele euharistice, semnul cel mai special al împăcării înainte de împărtăşirea cu Dumnezeiasca Euharistie, modelul legăturilor frățeşti corecte, este ritualul sărutării păcii care provine din epoca Noului Testament. Sărutarea păcii nu era deloc simbolică sau imaginară, ci expresia vie, actul sfânt al iubirii însăşi." (Σ. Τσομπανίδου, *Λειτουργία μετά τη Λειτουργία: Η συμβολή της Ορθόδοξης Εκκλησίας και Θεολογίας στην κοινή Χριστιανική μαρτυρία για δικαιοσύνη, ειρήνη και ακεραιότητα της δημιουργίας [Liturghia după Liturghie. Contribuția Bisericii Ortodoxe la mărturia creştină comună pentru dreptate, pentru pace şi integritate a creației]*, Thessalonic, 1996, pp. 180-181).

196 Sf. Chiril al Ierusalimului, PG 33, 1120B; Γ. Παρασκευοπούλου, *Ερμηνευτική επιστασία επί της Θ. Λειτουργίας [Supravegherea tâlcuirilor Sfintei Liturghii]* (Πάτρα, 2005²), p. 441, Π. Ευδοκίμωφ, *Η προσευχή της Ανατολικής Εκκλησίας, Η βυζαντινή λειτουργία του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου [Rugăciunea Bisericii Răsăritene. Liturghia bizantină a Sfântului Ioan Gură de Aur]*, trad. Μ. Παπαζάχου-Δ. Τζέρπος, ed.

În cadrul Dumnezeieştii Liturghii pe care o săvârşesc ortodocşii poate să se roage spunând „Pâinea noastră… dă-ne nouă astăzi” Papa, căruia îi este oprit categoric să primească Dumnezeiasca Euharistie? Ce sens are o astfel de rugăciune?

- De vreme ce Papa nu doar că era de față, ci a şi participat la Dumnezeiasca Liturghie, de ce în final nu s'a împărtăşit? Ni se va răspunde, probabil, că rânduiala Bisericii noastre nu o permite, pentru că Papa este eterodox! Dar, oare, celelalte acte pe care le-a săvârşit erau permise unui eterodox? Care Sfânt al Bisericii noastre, ce rânduială canonică îngăduie unui eretic să spună Rugăciunea Domnească în timpul Dumnezeieştii Liturghii, să fie tămâiat ca liturghisitor, să schimbe sărutarea liturgică etc, dar îi interzice să se împărtăşească?

- Cum se potrivesc cele de mai sus cu poziția clară a Patriarhului nostru Ecumenic potrivit căreia „nu este îngăduită comuniunea în Taine înainte de unitatea deplină în credință. [...] Mersul spre unitate prin comuniunea liturgică e un pas înapoi, [...] comuniunea liturgică fără unitatea credinței se aseamănă cu biletele de bancă fără acoperire în aur?”[197] Sau, poate că prin „comuniune liturgică” se înțelege numai momentul Sfintei Împărtăşiri şi nu întreaga Sfântă Liturghie a credincioşilor?[198] Este îngăduită theologic o astfel de fragmentare a Dumnezeieştii Liturghii?

- Ce să mai zicem de cedarea amvonului unei căpetenii eretice pentru a predica oamenilor aflați în biserică? Putem, ca ortodocşi, să rămânem nepăsători, să nu ne îngrijorăm, să nu ne mâniem, când

---

Αποστολική Διακονία, Αθήνα, 1982[2], p. 187.

197 Bartholomeos, *Oikonomia*, p. 48.

198 „Dumnezeiasca Liturghie are loc mai ales după citirea Evangheliei, [...] după Evanghelie începe săvârşirea Liturghiei jertfei celei preacurate,” după cuvântul lui Th. Valsamón (PG 137, 1281D).

în biserica Patriarhiei Ecumenice Papa predică primatul papal cu toată tăria? De la altarul Sfinților Alexandru, Grigorie, Ioan Gură de Aur, Fotie, Filotei să fie proclamată înşelarea? Nu e această faptă o adevărată pângărire?

- La urma urmei, oare nu trebuie întrebat, cu tot respectul nostru, protosul acelei Dumnezeieşti Liturghii, pe ce rânduială bisericească se întemeiază practica de a permite unui eretic – iar Papa este eretic potrivit părerii unanime a Sfinților şi a Sinoadelor – să participe activ la Dumnezeiasca Liturghie ortodoxă, când întreaga Tradiție a Bisericii noastre, toți Părinții, toate Sinoadele Ecumenice şi Locale – fără nici o excepție – sânt întru totul categorici în a interzice aceasta, chiar sub amenințarea cu aspre pedepse canonice?

Oare cele de mai sus pot fi îngăduite şi îndreptățite ca fiind „o purtare prin care se dă dovadă de politețe sau ca simple manifestări protocolare în timpul slujbei?”[199]

Oare pot fi îndreptățite ca fiind săvârşite după iconomie? Oare iconomia îngăduie coliturghisirea Patriarhului cu Papa, fie ea şi nedeplină? Răspunsul este categoric: *nu*! *Niciodată, nicăieri şi nici un Sfânt nu îngăduie unui eretic arhicunoscut şi mai ales unui* fruntaş *eretic*[200] *care stăruie în erezie, să participe activ la Dumnezeiasca Liturghie!*

Mai mult chiar, ce nevoie arzătoare a obligat la „coliturghisirea” cu Pontiful papal? În virtutea cărei „realizări mai mari,”[201] care nu s’ar fi putut îndeplini altfel, a desconsiderat rânduiala Bisericii?

199 Βαρθολομαίου Κωνσταντινουπόλεως, *Ὁμιλία κατά τήν ἐπί τῇ ὑποδοχῇ Αὐτοῦ Δοξολογίαν εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Πρωτάτου [Predică cu prilejul Te-deum-ului de primire a sa în sfânta biserică a Protatului]* (21/08/2008), pe internet: http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=976&tla=gr şi în Παρακαταθήκη, 61 (2008), p. 7.
200 „Vrăjmaşi ai lui Dumnezeu sânt în primul rând şi mai ales necurații diavoli. Iar apoi, împreună cu aceştia, sânt slujitorii idolatrii şi conducătorii ereziilor.” (Sfântul Ioan Gură de Aur, *Comentariu la Psalmul 138*, PG 55, 417).
201 După cuvântul Sfântului Chiril al Alexandriei, PG 77, 320.

În fine, ce folos ar putea să rezulte pentru Biserică, folos care ar îndreptăți rugăciunea în comun cu Papa? Nu există, aşadar, nici o premisă a aplicării iconomiei care să îndreptățească participarea activă a Pontifului la cultul ortodox!

De altfel, însuşi Patriarhul Ecumenic Bartholomeu vorbeşte lămurit când se referă la „comuniunea euharistică" cu ortodocşii: „Toată problema este în esență eclesiologică şi ar fi indicat şi util pentru dialogul ecumenic să se accentueze fără ocolişuri […] că această comuniunea euharistică dintre ortodocşi şi neortodocşi la care aspiră unii şi care a existat până la Schismă, nu poate fi primită de Biserica Ortodoxă nici măcar potrivit iconomiei canonice."[202] Şi, cu siguranță, „comuniunea euharistică" nu începe „Cu frică de Dumnezeu, cu credință şi cu dragoste apropiați-vă" şi nici nu se termină cu „Mântuieşte, Doamne, poporul Tău "…

Prin urmare, nu e o exagerare să aplicăm şi la rugăciunea în comun a Patriarhului cu Papa cuvintele Sfântului Theodor Studitul: „Să-mi fie cu iertare, dar aceasta nu este cale de comuniune, ci fărădelege şi încălcare a Sfintelor Canoane"[203] sau, adaptând la datele prezente, să repetăm împreună cu monahii aghioriți: „Dar, ca iconomie vom înfăptui aceasta? Şi cum va fi primită iconomia care pângărește cele dumnezeieşti? […] Şi ce ar putea fi mai păgubitor decât această iconomie? Comuniunea cu aceştia este o trădare şi o pierdere a tuturor bunurilor şi zădărnicirea lor. Căci cel care îl primeşte pe eretic devine părtaş la fărădelegile lui. Şi cel care are părtăşie cu cei afurisiți este şi el afurisit, ca unul care încalcă rânduiala Bisericii."[204]

---

202 *Ἐπίσκεψις*, 50 (1972), pp. 7-8 şi Bartholomeos, *Oikonomia*, p. 48.
203 Θεοδώρου Στουδίτου, Θεοκτίστω Μαγίστρω, PG 99, 984, mai în amănunt vezi: Αλιβιζάτου, *Οικονομία*, p. 40.
204 Scrisoare a monahilor aghioriți către Mihail al VIII-lea Paleologul în legătură cu

Neliniştea de mai sus nu ne-o provoacă nişte „fraţi mincinoşi, îndărătnici, adunaţi în grupări fanatice, care susţin aşa-zisele «aşezăminte», subjugaţi în multe de o necredinţă religioasă, de un fundamentalism neomaniheist, de proiecţia unei vinovăţii metafizice, de o lucrare facilă, ca să trăiască dreptatea sectelor, ca promovatori ai «religiei curate».”[205] (Ce trist să iasă din gura unui ierarh ortodox astfel de caracterizări rostite înaintea Patriarhului, a reprezentanţilor Bisericilor Ortodoxe autocefale şi a eterodocşilor la sărbătoarea Tronului Patriarhiei deopotrivă împotriva tuturor credincioşilor care păstrează unele rezerve – mici sau mari – faţă de dialogurile [ecumenice]!). Dimpotrivă, adepţii înflăcăraţi ai dialogurilor intercreştine şi ai mişcării ecumenice care se neliniştesc şi acuză aceste practici ca fiind lipsite de orice întemeiere theologică, în cele din urmă ei compromit dialogul theologic însuşi. Arhiepiscopul Stilianos (Harkianakis) al Australiei, ierarh al Patriarhiei Ecumenice – timp de 20 de ani co-preşedinte în dialogul theologic oficial cu romano-catolicii – se referă, în predica lui din 10 mai 1985, la „greşeli tragice,” care s'au petrecut în cadrul dialogurilor: „Întâi de toate, s'a impus o prietenie exagerată faţă de Roma, care s'a manifestat iresponsabil şi întru totul necontrolat din punct de vedere theologic. [...] Din păcate, mulţi ierarhi [...] se grăbesc să se îmbrăţişeze unii cu alţii în cel mai sfânt moment al Dumnezeieştii Euharistii, când spunem «să ne iubim unii pe alţii.» [...] Acesta este momentul în care exprimăm cea mai înaltă şi mai adâncă unitate numai între coliturghisitori. Clericii liturghisitori nu

---

unirea de la Lyon (1274) în Καθηγητών, *Υπόμνημα*, p. 19-20.

205 Θεοκλήτου, Μητρ. Ιωαννίνων, *Ομιλία ἐν τῷ Πανσέπτῳ Πατριαρχικῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου ἐπί τῇ Θρονικῇ Ἑορτῇ [Predică în cinstita biserică patriarhală a Sfântului Mare Mucenic Gheorghe la Sărbătoarea Tronului]* (30/11/2007), pe internet: www.ec-patr.org/docdisplay.php? Lang=gr&id=843&tla=gr.

au dreptul să-şi dea sărutarea liturgică nici cu ierarhii ortodocşi, nici cu ceilalți clerici care se află în Sfântul Altar, dar nu slujesc. Şi totuşi, există ierarhi ortodocşi – nu e nevoie să spun nume – care cu bune intenții - fără însă a avea conştiința profundei responsabilități theologice pe care o poartă în acea clipă - se îmbrățişează cu clericii eterodocşi, deşi nu au garanții, săvârşesc un gest fără acoperire, pentru că nu se vor împărtăşi cu eterodocşii din potirul comun. Deci, de ce îi îmbrățişează? [...] O altă greşeală, nu mai puțin tragică, este că, în încercarea noastră de a fi amabili cu alții, de multe ori unii ierarhi ortodocşi îl numesc, din păcate, pe Papă – primul episcop al creştinătății. Şi aceasta este tot o minciună theologică. Papa [...] într'un creştinism divizat, nu este primul între egali, nici măcar egal cu cei egali! Papa va merge după ultimul episcop ortodox, pentru că este astăzi în Schismă şi în erezie. Acestea sânt de la sine înțelese, este chiar inutil să le mai spună cineva. [...] Potrivit theologiei ortodoxe, Scaunului Romei nu i se poate atribui «primatul iubirii», aşa cum se face de către unii. A afirma astfel de lucruri este un act cu totul iresponsabil, care, din păcate, provoacă mult zgomot, multă vătămare, fără să avem nici un câştig. Astfel dăm impresia că ne grăbim să realizăm intercomuniunea, comuniunea euharistică cu eterodocşii. […] Adresându-ne Papei sau numind Roma cu titluri patristice, precum am spus, titluri pline de conținut theologic cunoscut, provocăm numai vătămare şi, dimpotrivă, nu ajutăm deloc dialogului. Pur şi simplu este o minciună să adresăm astfel de alocuțiuni; este o minciună theologică."[206]

206 Στυλιανού, Αρχιεπ. Αυστραλίας, „Ο μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών Θεολογικός Διάλογος, Προβλήματα και προοπτικές" [„Dialogul theologic dintre ortodocşi şi romano-catolici. Probleme şi perspective"], *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης [Anuarul ştiințific al Facultății de Theologie a Universității Aristotelice din Thessalonic]*, 29 (1986-1989), pp. 22-24.

În acest context amintim deosebit de importanta alocuțiune a stareţului Sfintei Mănăstiri Xiropotamu din Muntele Athos, Arhimandritul Iosif, cu ocazia vizitei Patriarhului Bartholomeu la Sfânta Mănăstire, din 21 August 2008. Stareţul a spus, printre altele, cu respectul cuvenit, dar şi cu o limpezime impresionantă: „Aici, Preafericite, permiteţi-ne nouă, fiilor Voştri, ca unii care am dobândit îndrăznire de fii înaintea Voastră, să pomenim două probleme care tulbură inimile noastre şi scandalizează conştiinţele noastre de monahi, dar şi conştiinţele foarte multor creştini ortodocşi evlavioşi care vin la noi. Prima este continuarea de către Preafericirea Voastră a discursurilor oficiale şi a rugăciunilor în comun cu eterodocşii în biserică şi recunoaşterea [canonică] în cadrul emisiunilor televizate a reprezentanţilor papismului contemporan, cu totul desacralizat şi neîndreptat. [...] Preafericite, împreună cu Sfântul Ioan Gură de Aur, Vă rugăm noi, smeriţii şi nevrednicii: «să nu primiţi nici o falsă dogmă sub pretextul iubirii.»[207] Acum, dar şi mai demult, Sfântul Munte V'a mărturisit şi V'a adeverit, şi noi, monahii xiropotamiţi, dimpreună cu întregul Munte Athos şi dimpreună cu poporul credincios care împărtăşeşte neliniştea noastră, că rămânem devotaţi credinţei Sfinţilor Apostoli şi a Sfinţilor Părinţi, din dragoste faţă de eterodocşi, care, de fapt, sânt ajutaţi când ortodocşii, prin atitudinea lor ortodoxă consecventă, le arată mărimea bolii duhovniceşti în care se află şi calea vindecării.[208] Şi Vă rugăm cu durere şi cu evlavie ca de acum înainte dialogul theologic să nu mai fie însoţit nicidecum de rugăciuni în comun, de participări la adunări liturgice şi cultice ale altora şi de alte acţiuni, care e posibil să dea impresia că Biserica

207 *Comentariu la Epistola către Filipeni, Omilia a doua*, PG 62, 191.
208 Dubla Adunare Extraordinară a Sfintei Chinotite a Sfântului Munte Athos, „Περὶ τοῦ Διαλόγου Ὀρθοδόξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν” [„Despre dialogul ortodocşilor şi romano-catolicilor”], (9/22.04.1980), *Κοινωνία*, 23.02.1980, pp. 126-127.

noastră Ortodoxă îi primeşte pe romano-catolici ca fiind o Biserică deplină şi pe Papa ca Episcopul canonic al Romei. Astfel de acțiuni înşeală şi poporul ortodox, şi pe romano-catolici, dând acestora o impresie greşită cu privire la ce crede Ortodoxia despre ei.[209] […] Dar, pentru că nu putem decât să credem că avem acelaşi duh al credinței cu Preafericirea Voastră, aşa cum e scris, ceea ce şi noi credem, aceea şi spunem. [...] Prin iubirea Voastră părintească să iertați această intervenție a noastră mărturisitoare şi să purtați de grijă persoanelor smeritei noastre obşti, care Vă privesc cu mult respect."[210]

În răspunsul la alocuțiune, Patriarhul Ecumenic nu numai că nu a considerat aceste nelinişti ca fiind exagerate sau provenind dintr'o dispoziție sufletească răuvoitoare, ci chiar l-a lăudat pe stareț pentru cuvintele lui şi a lăudat nelinişte lui şi l-a „liniştit întru totul: Vă lăudăm sensibilitatea, lăudăm părinteşte iubirea de adevăr şi sinceritatea voastră şi vă […] liniştim întru totul şi vă repetăm pe scurt că paznicii ştiu ce se întâmplă."[211] Cu siguranță, ar fi de preferat să nu fi fost nevoie de astfel de asigurări „patriarhale," care să ne „liniştească pe deplin."

Cine este responsabil de faptul că o parte a poporului ortodox (clerici şi laici) se nelinişteşte în legătură cu „paznicii" şi păstrează cele mai serioase rețineri față de anumite acțiuni ale lor? Sânt lipsiți de răspundere „paznicii" pentru această situație?

---

209 Dubla Adunare Extraordinară a Sfintei Chinotite a Sfântului Munte Athos, „Περὶ τοῦ Διαλόγου Ὀρθοδόξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν" [„Despre dialogul ortodocşilor şi romano-catolicilor"], (9/22.04.1980), *Κοινωνία*, 23.02.1980, pp. 126-127.

210 *Παρακαταθήκη*, 61 (2008), p. 4.

211 *Παρακαταθήκη*, 61 (2008), p. 7.

SFINTELE CANOANE SÂNT ÎNDREPTĂŢITE ŞI ASTĂZI

Atunci când, în cele din urmă, argumentele „theologice" se dovedesc nesatisfăcătoare pentru a justifica rugăciunile în comun cu ereticii, se recurge la negarea totală a înseşi Sfintelor Canoane şi a practicii de până acum a Bisericii ca fiind, chipurile, depăşite şi cu neputinţă de întrebuinţat astăzi.

Se uită, din păcate, că „Sfintele Canoane, care rânduiesc viaţa Bisericii în dimensiunea ei pământească, sânt nedespărţite de dogmele creştine. Ele nu sânt simple regulamente juridice, ci punere în practică a dogmelor Bisericii, ale Tradiţiei descoperite în toate domeniile vieţii practice ale comunităţii creştine."[212] De aceea „credincioşia faţă de Tradiţia apostolică, mărturisirea credinţei, viaţa şi creativitatea, toate sânt păzite şi îndrumate de canoane. [...] Când dogma îşi pierde sensul şi însemnătatea, eşuăm în totala nesocotire a canoanelor. [...] «Am înţeles noi», dintr'odată, vezi bine!, ceea ce Sfinţii Părinţi nu înţelegeau: canoanele nu sânt, chipurile!, decât nişte «născociri omeneşti», iar nu aplicarea în viaţă a dogmelor Bisericii. «Sinoadele, canoanele, toate astea nu mai sânt îndreptăţite astăzi.» Privilegiul Sinodului – «părutu-S'a Duhului Sfânt şi nouă» – este revendicat astăzi de fiecare în parte,"[213] spune foarte inspirat Leonid Uspensky.

Se pare că în epoca noastră s'au adeverit temerile Sfântului Vasile cel Mare: „Mult mă tulbură faptul că deja s'au pierdut canoanele Părinţilor şi a fost dată la o parte orice acrivie bisericească. Mă tem

212 Vl. Lossky, *Η Μυστική Θεολογία της Ανατολικής Εκκλησίας [Theologia mistică a Bisericii de Răsărit]*, trad. Σ. Πλευράκη, Thessalonic, 1973[2], p. 206.

213 Λ. Ουσπένσκυ, *Η Θεολογία της Εικόνας στην Ορθόδοξη Εκκλησία [Theologia icoanei în Biserica Ortodoxă]*, trad. Σ. Μαρίνης, ed. Αρμός (Αθήνα, 1998), pp. 660, 666, vezi şi Π. Ευδοκίμωφ, *Η Ορθοδοξία [Ortodoxia]*, trad. Α. Μουρτζόπουλος, ed. Β. Ρηγόπουλος (Θεσσαλονίκη, 1972), p. 252.

că, treptat, crescând nepăsarea, chestiunile Bisericii vor cădea într'o desăvârşită neorânduială!"[214]

Să vedem câteva situații semnificative în acest sens:

1. CINE NEAGĂ ÎNDREPTĂȚIREA SFINTELOR CANOANE. COMBATEREA ARGUMENTELOR ACESTORA.

a) *Mitropolitul Methodie Fúghias al Pisidiei* (fost Arhiepiscop al Thyatirelor) spune: „mai presus de canoane însă este Biserica, învățând şi dând legi pe temeiul Sfintei Scripturi."[215] „Folosirea iconomiei bisericeşti nu depinde de cele legiferate, ci de atribuția specială a Bisericii, care este stâlpul şi temelia adevărului... Biserica este liberă ca, sub pavăza Sfântului Duh, să-şi împlinească misiunea în cele din afară şi în cele dinăuntru ale ei, să încalce chiar şi învățătura dogmatică, fără să țină seama de cele ce se petrec în istorie, Biserica fiind legată numai de Sfântul Duh, nu şi de istorie. Această învățătură nu contribuie doar la conturarea conştiinței bisericeşti, ci alcătuieşte însăşi conştiința Bisericii."[216] „Biserica este un copac care continuă să crească şi pentru nici un motiv nu îşi opreşte creşterea. De aceea cred că nu este îndreptățit ca la fiecare problemă să întrebăm ce spun Părinții şi să facem şi noi la fel ca ei."[217] „Biserica nu se limitează la cele pe care le învățăm din trecut şi nu trebuie să se supună slugarnic acestora. *Consensus Patrum* nu înseamnă că şi noi trebuie să repetăm întotdeauna ce ziceau şi făceau Părinții. Pentru că există opinii ale Părinților asupra unor subiecte theologice importante care astăzi trebuie schimbate."[218] „Pune înainte datoria imperativă

214 PG 32, 400B.
215 Φούγιας, *Οικονομία*, p. 39.
216 Ibidem, pp. 62-63.
217 Ibidem, p. 64.
218 Ibidem, p. 65.

a theologilor ortodocşi de a aprofunda mai mult ipostasul Bisericii, aşa cum se prezintă el astăzi, nu cum era în epoca Sfântului Ciprian. […] Cugetările conducătorilor bisericeşti din trecut, oricât ar fi ele de inspirate, nu sânt mai presus de Sfânta Scriptură."[219] „Despre acestea, pururea-pomenitul theolog Rus L. Zander scrie: «Este cu neputinţă să rezolvăm problemele relaţiilor cu eterodocşii întemeindu-ne pe canoane care privesc situaţii şi erezii dispărute de la orizont.»"[220]

Lăsând de-o parte faptul că opiniile de mai sus sânt neclare, insuficiente şi destul vagi, ne punem întrebarea: învăţătura Bisericii noastre nu se identifică oare cu Descoperirea Dumnezeiască, care este unitară şi se exprimă prin Sfânta Scriptură, prin părerea unanimă a Părinţilor (*Consensus Patrum*), prin învăţăturile de credinţă şi prin Canoanele Sinoadelor Ecumenice? Este îngăduit, din punct de vedere theologic, ca Biserica să fie separată şi, mai mult încă, să fie prezentată ca opusă Sfintei Scripturi, canoanelor sau conştiinţei Părinţilor? Să înţelegem de aici că ar exista o discordie între Biserică şi propria ei exprimare?

b) *Profesorul Constantinos Skutéris*, în memoriul său[221] către Comisia Specială pentru participarea Ortodocşilor la Consiliul Mondial al Bisericilor (Berekfurdo, Ungaria 15-20.11.01), menţionează printre altele: „Biserica a redactat canoanele. Prin aceasta însă, canoanele nu sânt aşezate mai presus de Biserică, ci Biserica stă mai presus de canoane. [...] În nici un caz nu pot canoanele să înlocuiască Biserica sau să şi-o subordoneze. Canoanele care opresc rugăciunea comună cu ereticii […] au cadrul lor istoric şi au fost alcătuite în condiţiile speciale ale epocii respective. Deşi aceste canoane nu mai sânt îndreptăţite astăzi, ele nici nu au fost înlăturate din rânduiala

219 Ibidem, p. 69.

220 Ibidem, p. 84.

221 K. Scouteris, „Common prayer," *The Ecumenical Review*, 54 (2002), pp. 5-9.

canonică, de aceea ar putea fi aplicate din nou când complexul inițial de situații care impunea decretarea lor se reiterează şi revine în viața Bisericii. [...] Canoanele, pe care Biserica le-a întocmit, nu constrâng Biserica, nici nu o încătuşează într'un cadru din care ea nu poate să se elibereze."[222] Pentru a-şi întemeia părerile, se referă la aplicarea după iconomie a Sfintelor Canoane şi invocă practica Bisericii față de catehumeni care, deşi nu sânt botezați, participă la cultul Bisericii.

Observații la opiniile de mai sus:

1. Pe ce se întemeiază afimația potrivit căreia „aceste canoane nu mai sânt îndreptățite azi" pentru Biserică? Când a hotărât Biserica că aceste Sfinte Canoane nu se mai pun în practică? Cu siguranță, *niciodată*! O confirmă indirect profesorul însuşi, când atrage atenția asupra faptului că „rugăciunea comună ecumenică a fost întâmpinată cu scepticism de un grup de credincioşi ortodocşi, chiar şi de unele Biserici." Faptul că unii nu pun în practică Sfintele Canoane nu înseamnă că ele nu mai sânt îndreptățite pentru Biserică! În continuare vor fi menționate date care dovedesc că pentru conştiința Bisericii, aşa cum este ea astăzi exprimată de distinşi theologi, de episcopi (arhiepiscopi şi patriarhi), de Sinoade ale Bisericilor Ortodoxe locale, chiar şi de Adunarea Panortodoxă, aceste Sfinte Canoane trebuie şi astăzi respectate şi puse în practică!

2. Pentru a îndreptăți practica rugăciunilor în comun invocă iconomia bisericească, lucru care, de fapt, adevereşte deplina îndreptățire a Sfintelor Canoane şi astăzi. Însă folosirea iconomiei, după cum deja s'a subliniat, trebuie să se facă sub anumite premise, care însă nu există în aceste situații.

3. Deşi este acceptată dimensiunea pastorală a Sfintelor Canoane („canoanele au fost dintotdeauna mijloacele prin care Biserica a păzit

222 Ibidem, p. 5-9.

viața fiilor ei," menționează profesorul), nu este însă întemeiată afirmația că azi n'ar mai exista aceleaşi primejdii care atunci au obligat Biserica să decreteze aceste canoane. Nu cumva astăzi primejdiile nu sânt chiar mai mari pentru credincioşi?

4. Ce înseamnă, concret, faptul că Biserica este mai presus de Sfintele Canoane şi nu este încătuşată în ele? Biserica, care s'a pronunțat prin Sinoade Ecumenice, a întocmit Sfintele Canoane, printre altele şi pentru a defini slujirea bisericească a fiecărui membru al ei. Acest lucru era valabil atunci. El continuă să fie valabil şi astăzi! Oare Biserica a retras Sfintele Canoane din rânduiala canonică în cadrul vreunui Sinod Ecumenic? Desigur că nu! Prin urmare, poruncile evanghelice şi hotărârile sinoadelor bisericeşti îndreptățite – şi, desigur, Sinoadele Ecumenice – ne obligă întru totul, stabilind hotarele activității şi ale eforturilor noastre, şi atunci, şi astăzi.

Cu alte cuvinte: Da! Biserica este „mai presus" de canoane. Noi însă, membrii ei, fie ei patriarhi sau mireni, sântem „sub" canoane şi sântem întru totul obligați față de ele! Doar cine crede că el însuşi este Biserica poate să afirme că nu este obligat față de Sfintele Canoane, ci, după bunul lui plac, pe unele le pune în practică, iar pe altele le înlătură!

5. Poziția Bisericii față de catehumeni nu poate fi luată ca exemplu pentru a justifica regimul actual al rugăciunilor în comun cu ereticii, deoarece:

a) catehumenii „şi-au exprimat deja dorința de a deveni membri ai Bisericii," ereticii însă nu;

b) catehumenii intră în sfânta biserică cu duh de ucenicie în ale Tradiției bisericeşti, ereticii însă, nu;

c) catehumenii vin în sfânta biserică pentru ca noi, credincioşii, să ne rugăm pentru ei, „ca Domnul să îi miluiască, să îi învețe pe ei cuvântul adevărului, să le descopere lor Evanghelia dreptății. [...] Să

îi lumineze, [...] să îi renască pe dânşii, să le dăruiască desăvârşirea credinței. [...]"[223] Ar primi ereticii ca Biserica să facă o astfel de rugăciune pentru ei?

d) Cel mai important e că, de fapt, catehumenii doar urmăresc desfăşurarea cultului, nu şi participă la el şi, desigur, pleacă îndată după cuvântul de învățătură, înaintea începerii Liturghiei credincioşilor. În ultimă analiză, de vreme ce Biserica nu-i poate primi nici pe catehumeni la Dumnezeiasca Liturghie, cum de noi, astăzi, ne sforțăm să justificăm participarea activă a ereticilor la cultul nostru sau cum se explică sprijinul pe care îl acordă ortodocşii în organizarea „rugăciunii comune interconfesionale" din Consiliul Mondial al Bisericilor? Pe bună dreptate se întreabă Theodor Valsamón, Patriarhul Antiohiei şi „tâlcuitorul prea vestit al Sfintelor Canoane": „Aşadar, dacă nu este îngăduit catehumenilor să fie prezenți la săvârşirea Sfintei Jertfe, cum va fi îngăduit acest lucru ereticilor, dacă nu făgăduiesc, zice, că se vor pocăi şi că vor părăsi erezia? Şi nici atunci, cred, nu este îngăduit să rămână în biserică, ci afară, împreună cu catehumenii. Dacă, însă, nu făgăduiesc că vor părăsi erezia, nici cu catehumenii nu vor sta, ci vor fi izgoniți."[224]

c) Arhimandritul *Bartholomeu Arhondónis* (actualul Patriarh Ecumenic), referindu-se la canoanele care interzic rugăciunea în comun cu ereticii, atrage atenția foarte pe scurt, în teza sa de doctorat cu titlul „Despre codificarea Sfintelor Canoane şi a orânduielilor canonice în Biserica Ortodoxă," Thessalonic, 1970, p. 73: „Nu mai pot fi puse în practică astăzi vechile dispoziții canonice care reglementau relațiile creştinilor ortodocşi cu eterodocşii şi cu cei de alte religii,

---

223 Liturghia Sfântului Vasile cel Mare, a Sfântului Ioan Gură de Aur şi Liturghia Darurilor mai înainte sfințite.

224 Interpretarea Canonului 9 al Sfântului Timotei al Alexandriei, în *Р-П, Σύνταγμα*, vol. IV, p. 336.

ci trebuie modificate. Nu e cu putință ca Biserica să aibă dispoziții canonice care opresc intrarea în biserici a eterodocşilor şi rugăciunea în comun cu aceştia, de vreme ce Biserica, prin reprezentanții ei, se roagă împreună cu eterodocşii pentru unirea definitivă întru credință, iubire şi nădejde. Mai multă dragoste trebuie să inunde multe dintre dispozițiile noastre canonice pentru a le însufleți. Unele dispoziții canonice trebuie modificate pentru a deveni mai iubitoare de oameni şi mai realiste. Biserica nu poate şi nu trebuie să trăiască în afara spațiului şi timpului."

De asemenea, *Patriarhul Ecumenic Bartholomeu*, în articolul său cu titlul „The Problem of Oikonomia today" din revista *Kanon*, 6 (1983) a Societății de Drept a Bisericilor Răsăritene (Viena, Austria), menționează printre altele:

a) „În ceea ce priveşte prima părere, susținătorii ei interpretează literal anumite Sfinte Canoane, care se referă la împrejurări şi erezii care au dispărut în timp. Astăzi există o realitate bisericească în jurul nostru care nu poate fi ignorată. Duhul Sfânt, Care «unde voeşte suflă» /Ioan 3, 8/ şi nu se limitează la trecut, e fără îndoială prezent şi printre eterodocşi."[225]

Să ni se permită aici câteva observații:[226]

1. E limpede că în teza de doctorat a Patriarhului Ecumenic

---

225 Bartholomeos, *Oikonomia*, p. 46.

226 De bună seamă că, aşa cum de multe ori am arătat, abordarea diferită şi chiar dezacordul total față de anumite opțiuni şi păreri ale Tronului Ecumenic nu înseamnă că respectul nostru față de acesta este prin ceva mai mic, mai ales când, desigur, este vorba de critica unor lucrări ştiințifice, precum o teză de doctorat sau un articol într'o revistă ştiințifică. Va trebui să menționăm că tocmai datorită respectului pe i-l purtăm „ne pare rău şi ne tulbură cele pe care le săvârşesc cei de un suflet şi de o credință cu noi," după cuvântul Sfântului Vasilie cel Mare. Dar, din păcate, după cum tot Sfântul Vasilie completează, „şi acestea, pentru că sânt multe şi neîncetat ajung la urechile noastre, nici nu mai par neobişnuite." (Sfântul Vasilie cel Mare, *Către Petru Episcopul Alexandriei, Epistola 266*, în PG 32, 992C).

nu se propune încălcarea şi nesocotirea canoanelor care interzic rugăciunea în comun cu ereticii. Se propune doar înlăturarea lor într'o codificare viitoare a Dreptului Canonic al Bisericii noastre. Patriarhul chiar aminteşte de Canonul 2 al Sinodului Trulan, care porunceşte categoric: „să nu fie slobod nimănui a schimba Canoanele cele mai înainte arătate, sau a le strica, sau a primi altele în afară de Canoanele care ne stau înainte... Iar dacă cineva va fi prins înnoind vreun Canon din cele zise, sau apucându-se ar schimba ceva, vinovat va fi, potrivit Canonului, a primi certarea după cum acelaşi Canon învață." În acest sens, Patriarhul Ecumenic arată clar: „este evident că aceste interdicții se referă la oricare dintre membrii Bisericii"[227] –, indiferent dacă sânt laici sau clerici.

2. Potrivit aceleiaşi lucrări, nimeni – nici chiar Sinodul Local al unei Biserici Autocefale – nu poate să modifice Sfintele Canoane, pentru că „Biserica numai în Sinod Ecumenic poate să schimbe şi să înlăture vechile canoane."[228] Astfel, arată el, „subliniem încă o dată că Sfintele Canoane ale Sinoadelor Ecumenice şi cele ale Sinoadelor Locale şi ale Sfinților Părinți, adeverite de acestea nu sânt neschimbătoare, ci irevocabile – cel puțin *de jure* – până la schimbarea sau abrogarea lor de către un Sinod Ecumenic ulterior,[229] pentru că este un principiu al Dreptului Bisericesc şi al Dreptului în general ca dispozițiile juridice să poată fi schimbate sau înlăturate numai de o instanță egală sau mai mare decât aceea care le-a emis,"[230] iar Sfintele Canoane în discuție au fost validate de Sinoade Ecumenice.

Prin urmare, Patriarhul Ecumenic Bartholomeu, urmând Tradiția bisericească, concluzionează în teza lui că Sfintele Canoane care

---

227 Βαρθολομαίου, *Κωδικοποίηση*, p. 20.

228 Ibidem, p. 64.

229 Ibidem, pp. 30-31.

230 Ibidem, p. 93.

interzic rugăciunea în comun cu ereticii, din moment ce nu au fost abrogate de un Sinod Ecumenic –, dar nici de vreun Sinod local al unei Biserici autocefale – rămân valabile şi toţi sânt datori să le aplice acordându-le un respect absolut.

3. Dincolo de asta însă, şi schimbarea propusă în teza de doctorat mai sus pomenită (în care practic se propune abrogarea acestor canoane, atrăgând atenţia că „nu e posibil ca Biserica să aibă dispoziţii canonice [care opresc intrarea în biserici a eterodocşilor şi rugăciunea în comun cu aceştia]") este incorect argumentată, pentru că nu se bazează pe nici o explicaţie sau argument ecleziologic sau canonic. Singurul motiv ar fi că „nu mai pot fi aplicate astăzi!" Însă:

a) Dacă această înţelegere ar predomina într'o mai mare măsură în viaţa Bisericii am ajunge la suprimarea moralei creştine sau chiar la suprimarea, în fapt, a Bisericii însăşi, pentru că, nemairespectând Sfintele Canoane, Biserica se va preschimba în „sare stricată." /Matei 5, 13/

b) Potrivit învăţăturii canonice, chiar şi cele săvârşite după iconomie nu pot deveni regulă în Biserică: „nu trebuie ca [un pogorământ] ce s'a pus în practică după iconomie pentru o nevoie anume să fie luat ca exemplu şi întrebuinţat în continuare drept canon."[231] Ba, chiar mai mult, nu este cu putinţă să fie îngăduită încălcarea rânduielii bisericeşti şi această încălcare să devină chiar un canon de drept.[232] Mai ales că, potrivit Canonului 7 al Sinodului I-II: „Nimic din cele prezentate ca fiind potrivnice canoanelor şi rânduielii nu poate fi mai presus de cele îndreptăţite potrivit canoanelor[233] şi ceea

231 *Р-П, Σύνταγμα*, vol. II, p. 214.
232 S. Troianos, „Der Begriff der Oikonomia im byzantinischen Recht (unter Beruecksictigung der gegenwaertigen griechischen Kanonistik)," în *A 17-a Întâlnire Theologică a Universităţii Sfântul Tihon*, vol. 1 (în limba rusă), Moscova, 2007, p. 140.
233 *Р-П, Σύνταγμα*, vol. II, p. 674.

ce este împotriva canonului nu poate fi întrebuințat ca exemplu," după cuvântul lui Valsamón,[234] în timp ce, după Zonarás: „cele ce se săvârşesc după iconomie nu se vor face spre vătămarea şi răsturnarea celor săvârşite canonic."[235] De altfel, însuşi Patriarhul Bartholomeu, în scrisoarea sa către răposatul Patriarh Alexei al Moscovei, semnalează primejdia foarte mare în care se află „cei care încalcă în mod constant" Sfintele Canoane: „în rânduiala canonică, răul anterior nu poate constitui model pentru susținerea unor acțiuni ulterioare, pentru că, mai devreme sau mai târziu, Sfintele Canoane se răzbună pe cei care le încalcă în mod constant."[236]

4. În lucrarea de mai sus se arată că, în epoca noastră, Biserica, „prin reprezentanții ei, se roagă în comun cu eterodocşii urmărind unirea definitivă în credință, în dragoste, în nădejde, de aceea nici nu mai pot fi aplicate astăzi" respectivele canoane. Dar nu numai „astăzi," ci dintotdeauna Biserica s'a rugat şi se roagă pentru „pentru unirea tuturor" şi întotdeauna de-a lungul istoriei ei[237] a dialogat cu schismaticii şi cu ereticii, chiar şi cu cei de alte religii, dintre care cu mulți s'a împlinit rugăciunea ei „pentru unirea deplină în credință, în dragoste, în nădejde." Şi totuşi, întotdeauna rugăciunea în comun a fost interzisă şi această interdicție a fost păzită mereu cu respect! De ce „azi" n'ar mai fi îndreptățite „canoanele Bisericii noastre?"

a) Nu numai că Tradiția canonică a Bisericii este îndreptățită şi

234 Notă la Canonul 19 al Sinodului de la Sardica, *Р-П, Σύνταγμα*, vol. III, p. 279.
235 Notă la Canonul 7 Al Sinodului I-II Trulan, *Р-П, Σύνταγμα*, vol. II, p. 674.
236 Βαρθολομαίου Κωνσταντινουπόλεως, *„Γράμμα πρός τόν Μακ. Πατριάρχην Μόσχας καί πάσης Ρωσσίας κύριον Ἀλέξιον σχετικῶς πρός τόν ἐν Βουδαπέστῃ Ουγγαρίας Ὀρθόδοξον Ἱερόν Ναόν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου" [„Scrisoare către Prea Fericitul Patriarh Alexei al Moscovei şi al întregii Rusii în legătură cu Sfânta biserică a Adormirii Maicii Domnului din Budapesta (Ungaria)"]* (nr. de protocol 923/ 7.06.2004), pe internet: www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang =gr&id=33&tla=gr.
237 Bartholomeos, *Oikonomia*, p. 45.

astăzi, dar se şi impune respectarea ei în relațiile intercreştine, ne spune Părintele Theodor Zísis, protopresviter al Tronului Ecumenic, un om cu multă experiență în dialogurile theologice, care propune singura atitudine acceptată de rânduiala bisericească în asemenea situații: „există şi un alt mod de dialog şi de abordare a relațiilor cu eterodocşii, fără tulburări, rugăciuni în comun şi coliturghisiri. Simpla prezență fizică, după iconomie, fără nici o participare la rugăciune sau liturgică. [...] Chiar la începutul dialogurilor theologice în consfătuire comună (la Ferrara), latinii şi ortodocşii s'au rugat separat,[238] lucru care se respectă până astăzi la unele dialoguri theologice."[239]

b) Despre acelaşi lucru vorbeşte şi Comunicatul din 9/22 aprilie 1980 al Dublei Adunări Extraordinare a Sfintei Chinotite a Sfântului Munte Athos, „Despre dialogul ortodocşilor şi romano-catolicilor," în care, printre altele, Sfântul Munte solicita ca „de acum înainte dialogul theologic să nu mai fie însoțit în nici un caz de rugăciuni în comun, de participări la adunările liturgice şi de cult ale altora şi de alte acțiuni care pot da impresia că Biserica noastră Ortodoxă îi recunoaşte pe romano-catolici ca fiind o Biserică deplină şi pe Papă ca Episcopul canonic al Romei. Aceste acțiuni înşeală şi poporul ortodox, şi pe romano-catolici, dând acestora din urmă o impresie greşită despre ce crede Ortodoxia despre ei. [...]"[240]

238 Ν. Βασιλειάδη, *Ο Αγιος Μάρκος ο Ευγενικός και η Ένωσις των Εκκλησιών [Sfântul Marcu Eugenicul şi unirea Bisericilor]*, Athena, 1983, p. 74.

239 Θ. Ζήση, „Για τη συμπροσευχή Πατριάρχου και Πάπα ποια σύνοδος θα επιβάλει την κανονικότητα;" [„În privința rugăciunii comune a Patriarhului şi a Papei, care sinod va impune canonicitatea?"], *Θεοδρομία*, 6,2 (2004), pp. 174-175. Vezi şi Στυλιανού, Αρχιεπισκόπου Αυστραλίας, „Ο μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών Θεολογικός Διάλογος, Προβλήματα και προοπτικές" [„Dialogul dintre ortodocşi şi romano-catolici, probleme şi perspective"], *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 29 (1986-1989), pp. 22-24.

240 Dubla Adunare a Sfintei Chinotite a Sfântului Munte, „Περὶ τοῦ Διαλόγου Ὀρθοδόξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν" [„Despre dialogul dintre ortodocşi şi

c) Să nu uităm, de asemenea, că până foarte de curând se desfăşurau dialoguri theologice cu Bisericile necalcedoniene. Şi, totuşi, niciodată nu s'a pus problema rugăciunii în comun cu ei, pentru că aceste biserici respectă rânduiala bisericească în acest punct! Faptul că participanţii la acest dialog theologic au respectat Tradiţia canonică nu a împiedicat cu nimic evoluţia dialogului. De ce nu s'ar aplica aceeaşi practică şi în relaţiile cu romano-catolicii sau cu protestanţii?

d) În spiritul propunerii părintelui Theodor Zísis avem şi Enciclica adresată Întâistătătorilor Bisericilor Ortodoxe, din 31 Ianuarie 1952, amintită mai sus, a Sinodului patriarhal condus de Patriarhul Athenagora, în care propune evitarea participării reprezentanţilor Bisericilor autocefale la dialogurile theologice în „adunările liturgice cu eterodocşii care fac obiectul Sfintelor Canoane, căci prin aceste adunări liturgice se toceşte sensibilitatea mărturisitoare a ortodocşilor, drept care să încerce să liturghisească, pe cât este cu putinţă, doar slujbe şi rânduieli ortodoxe, pentru a arăta astfel strălucirea şi măreţia cultului ortodox înaintea ochilor eterodocşilor."[241]

Prin urmare, dintotdeauna, deci şi „astăzi," sânt întru totul îndreptăţite canoanele Bisericii şi sântem datori cu toţii să ne potrivim purtarea şi slujirea bisericească după acestea. A săvârşi contrariul ar fi dezastruos şi pentru noi, şi pentru slujirea noastră.

5. În teza de doctorat mai sus pomenită a Patriarhului Ecumenic Bartholomeu se face referire, fără a se afirma explicit, la faptul că

---

romano-catolici"], *Κοινωνία*, 23,2 (1980), pp. 126-127. Vezi şi *„Ανακοίνωσις δια τον εκκλησιαστικόν τύπον και τα Μ.Μ.Ε." [„Comunicat pentru presa bisericească şi mass-media"]* (Καρυαί, 30.12.06), pe internet: www.aegean.gr/agios-therapontas/magazine/special/Agionoros/20061230.html.

241 *Enciclică a Patriarhului Ecumenic către Bisericile Ortodoxe Autocefale* (31 Ianuarie 1952) în: Καρμίρη, *Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία*, pp. 962-963

ar trebui abrogate canoanele care opresc rugăciunea în comun cu ereticii, pentru că „mai multă dragoste trebuie să inunde multe dintre dispozițiile noastre canonice pentru a le însufleți. Unele dispoziții canonice trebuie modificate pentru a deveni mai iubitoare de oameni." Se subînțelege, oare, de aici că noi, cei de astăzi, putem să ne considerăm mai milostivi şi cu mai multă iubire de oameni decât Sfinții care de-a lungul secolelor au întocmit, au validat şi au aplicat canoanele Bisericii noastre? Sau că Sfinții, mişcați de un duh al neiubirii de frați sau de ură, au întocmit şi au folosit Sfintele Canoane? Nu se precizează!

6. De asemenea, se propune schimbarea canoanelor care reglementează relațiile cu cei de alte religii! Oare se subînțelege de aici că trebuie revocate şi interdicțiile de rugăciune în comun cu cei de alte religii? Este însă posibil, să existe rugăciune în comun şi participare a unui cleric ortodox la o manifestare liturgică a şamanilor, a animiştilor, a hinduşilor sau a oricărei alte religii? Nu se precizează!

7. În articolul său din revista *Kanon*, Patriarhul Ecumenic remarcă faptul că Sfintele Canoane care interzic rugăciunea în comun cu ereticii „se referă la împrejurări care au dispărut în timp. Astăzi există în jurul nostru o realitate bisericească ce nu poate fi ignorată"; reiese clar de aici că Sfintele Canoane n'ar mai fi aplicabile astăzi.

Întrebare:

Cu siguranță, astăzi nu mai există aceleaşi împrejurări istorice care au existat când au fost întocmite respectivele canoane care opresc rugăciunea în comun cu ereticii. Dar, oare, acest motiv este îndeajuns pentru a nu mai pune în practică azi doar acele Sfintele Canoane care se referă la rugăciunea în comun? Urmând această logică nu cumva sântem conduşi într'un impas ecleziologic? Pentru că, ce ar trebui să se întâmple cu celelalte Sfinte Canoane din perioada respectivă, de exemplu cu acelea referitoare la legea pentarhiei Patriarhilor şi la

problemele de jurisdicție ale Patriarhiilor şi ale Bisericilor autocefale etc.? Oare nici acestea nu ar mai trebui puse în practică, pentru că astăzi nu mai există aceleaşi împrejurări? Atunci e vai de noi![242]

De asemenea, cum poate fi justificat faptul că hotărârile unui Sinod Local (de exemplu, Tomosul Sinodal din anul 1850, „Despre proclamarea Autocefaliei Bisericii Greciei" şi Actul Patriarhal şi sinodal din 1928 – „Despre administrarea Sfintelor Mitropolii ale Sfintelor Locuri) sânt caracterizate drept texte „preasfinte şi statute preacinstite,"[243] care nu îngăduie nici o discuție asupra schimbării

242 „Rânduiala canonică a Bisericii Ortodoxe se bazează, pe de o parte, pe Sfintele Canoane ale Sinoadelor Ecumenice şi Locale, iar, pe de altă parte, pe practica Bisericii consacrată de-a lungul veacurilor. Sfintele Canoane: 3 al Sinodului II Ecumenic, 9, 17 şi 28 ale Sinodului IV Ecumenic şi 36 al Sinodului V-VI Ecumenic, precum şi toate canoanele care se referă la sistemul patriarhal de administrare bisericească, constituie nu numai un element organic şi neschimbat al rânduielii canonice ortodoxe, dar şi un criteriu indiscutabil pentru funcționarea normală a relațiilor interortodoxe în orice epocă. Autoritatea Tradiției canonice ortodoxe, consacrate prin practica bisericească seculară, se întemeia pe principiul fundamental în Biserica Ortodoxă cu privire la caracterul Bisericii Locale, principiu care nu poate fi supus vreunei răstălmăciri arbitrare sau de circumstanță, contrar intereselor dintotdeauna ale uneia sau alteia dintre Bisericile locale." (Βαρθολομαίου Κωνσταντινουπόλεως, *„Γράμμα πρός τόν Μακ. Πατριάρχην Μόσχας καί πάσης Ρωσσίας κύριον Ἀλέξιον σχετικῶς πρός τόν ἐν Βουδαπέστῃ Οὐγγαρίας Ὀρθόδοξον Ἱερόν Ναόν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου,"* αρ. πρωτ. 923/7.6.2004. [*„Scrisoare către Prea Fericitul Patriarh Alexei al Moscovei şi al întregii Rusii în legătură cu Sfânta biserică a Adormirii Maicii Domnului din Budapesta (Ungaria),"* nr. de protocol 923/7.06.2004)], pe internet: www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang =gr&id=33&tla=gr.

243 Βαρθολομαίου Κωνσταντινουπόλεως, *„Σεπτόν Πατριαρχικόν Γράμμα πρός τόν Μακ. Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ.κ. Χριστόδουλον, περί τοῦ θέματος τῶν Ἱ. Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν Βορείῳ Ἑλλάδι καί Ἀνατολικῷ Αἰγαίῳ"* (αρ. πρωτ. 1073/1.12.2003) [*„Respectuoasă Scrisoare Patriarhală către Prea Fericitul Hristodul, Arhiepiscopul Athenei şi al întregii Grecii, despre problema Sfintelor Mitropolii ale Patriarhiei Ecumenice din nordul Greciei şi din Estul Mării Egee,"* (nr. de ordine: 1073/1.12.2003)], pe internet: http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=20&tla=gr.

lor, cel care le încalcă urmând să suporte sancțiuni canonice foarte grave, în vreme ce 16 Sfinte Canoane ale Sinoadelor IV, VI şi VII Ecumenice şi ale Sinoadelor locale de la Laodiceea şi de la Antiohia, ale Sfântului Timotei (validate de către Sinoade Ecumenice) pot fi nesocotite, batjocorite şi se cere înlăturarea lor fără nici un argument theologic valabil? Sau, oare, Actul Patriarhal şi Sinodal din 1928 ar avea o îndreptățire mai mare decât toate canoanele a trei Sinoade Ecumenice?

Mitropolitul Ştefan al Tallinnului şi al întregii Estonii, referindu-se la poziția canonică a Tronului Ecumenic în Biserica Ortodoxă, remarcă despre Sfintele Canoane: „Sfintele Canoane […] au fost aşezate aici nu pentru a fi schimbate după pretențiile epocilor şi interesele momentului, ci pentru a reflecta continuitatea neîntreruptă a Tradiției bisericeşti."[244]

Mai mult încă, deşi actuala „realitate bisericească din jurul nostru" este diferită – de altfel, fiecare epocă este diferită în felul ei – totuşi, în perioada Sinoadelor Ecumenice nu apăruseră şi atunci situații similare de erezii şi schisme? Nu dorea şi atunci Biserica să restabilească unitatea cu ereticii? Nu vroia şi atunci Biserica să se împlinească rugăciunea Domnului „ca toți să fie una?" Aceasta însă nu i-a împiedicat pe Sfinții Părinți să oprească rugăciunea în comun cu ereticii sau cu schismaticii!

8. În cele din urmă, în articolul de mai sus din revista *Kanon*, referitor la inaplicabilitatea Sfintelor Canoane astăzi, se remarcă faptul că „Duhul Sfânt, «Care suflă unde voieşte» şi nu se limitează doar la trecut, este de asemenea prezent şi între eterodocşi."

Întrebare: Faptul că „Duhul Sfânt […] suflă unde voieşte" nu a fost întotdeauna valabil? Nu ştiau oare asta Sfinții Părinți ai

244 Ştefan, Mitropolitul Tallinului şi al întregii Estonii, „Νέα–όχι δεύτερη–Ρώμη" („Noua Romă, nu a doua Romă"), *Ἐκκλησιαστική Παρέμβασις*, nr. 138, 2007.

Sinoadelor Ecumenice, care au întocmit şi au aplicat canonul care prevede că nu se cuvine a ne ruga cu ereticii sau cu schismaticii? Şi dacă noi considerăm ca fiind necontrolată theologic[245] formularea fără echivoc a Patriarhului cum că Duhul Sfânt este prezent între eterodocşii de astăzi, de ce nu a fost prezent la fel şi între eterodocşii de ieri? Şi de vreme ce a fost prezent şi la vechii eterodocşi, eretici şi schismatici, de ce Sinoadele Ecumenice interzic rugăciunea în comun cu ei? Şi dacă, ei bine!, Sinoadele au interzis rugăciunea în comun cu eterodocşii care „au" Duhul Sfânt, putem noi astăzi să acţionăm împotriva canoanelor Sinoadelor Ecumenice?

2. CINE PRIMEŞTE FAPTUL CĂ SFINTELE CANOANE SÂNT ÎNDREPTĂŢITE ŞI ASTĂZI

Din cele de mai sus reiese foarte limpede că este întru totul greşită părerea potrivit căreia Sfintele Canoane care interzic rugăciunea în comun nu sânt valabile şi astăzi pentru Biserică. Deja ne-am referit la opiniile unor theologi şi clerici cunoscuţi, care respectă Tradiţa canonică a Bisericii noastre. Să adăugăm câteva situaţii revelatoare în acest sens din Biserica Ortodoxă de „astăzi":

a) „sântem întrebaţi" – scrie revista *„Ἐκκλησία,"* organul de presă oficial al Bisericii Greciei – „dacă sânt permise canonic coliturghisiri şi rugăciunea în comun ale eterodocşilor cu noi, ortodocşii, fapt care, se pare, că se întâmplă în America. Răspundem cu responsabilitate

245 O analiza theologică ortodoxă a acestei expresii vezi la I. Φωτόπουλου, *Θεανθρώπινη Καθολικότητα ή Πανθρησκειακή Παγκοσμιότητα, Κριτικές τοποθετήσεις στο βιβλίο του Αρχιεπισκόπου Αλβανίας κ. Αναστασίου «Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία» [Sobornicitatea divino-umană sau universalitatea tuturor religiilor. Luări de poziţie critice la cartea Arhiepiscopului Anastasie al Albaniei: «Universalitate şi Ortodoxie»]*, Athena, 2003, pp. 110-130, şi Χριστοφόρου Μητρ. Λεοντοπόλεως, „Η εν ταις χειροτονίαις Αποστολική Διαδοχή" [„Succesiunea apostolică în hirotonii"], *Εκκλησία*, 11 (1934), p. 280 (nota 1).

[…] că această practică este neobişnuită şi anticanonică în Biserica noastră, iar acolo unde se întâmplă are o influență dezastruoasă."[246]

b) Profesorul *Panaghiotis Trembélas*, comentând opiniile unui ierarh care folosea Tradiția canonică după bunul lui plac, remarca: „De ce a uitat […] Sfintele Canoane, al 32-lea de la Antiohia, al 46-lea al Sfinților Apostoli, al 33-lea de la Laodiceea etc., care interzic categoric şi sub pedeapsa excomunicării şi a caterisirii împărtăşirea liturgică împreună cu ereticii? Sau Sfintele Canoane sânt îndreptățite numai când slujesc anumitor interese şi aspirații ale noastre? Părinte, nu uitați că e foarte uşor să nesocotim canoanele, dar vine clipa când fiecare nesocotire a lor este aspru judecată."[247]

c) Profesorul *Constantinos Skutéris*, în memoriul lui adresat Comisiei Speciale pentru participarea ortodoxă la CMB (Berekfurdo, în Ungaria, 15-20.11.2001), constată că „rugăciunea comună ecumenică a fost întâmpinată cu scepticism de o grupare de creştini ortodocşi şi chiar şi de unele Biserici."[248]

d) La a VII-a Adunare Generală a CMB de la Camberra (1991) şi în Comisia Centrală de la Geneva (1992) „*participanții ortodocşi* la congres s'au împotrivit ferm ideii de intercomuniune sacramentală cu eterodocşii."[249]

e) *Comisia Specială* pentru participarea ortodocşilor la CMB şi în continuare Comisia Centrală a CMB, au acceptat în August 2002 că „pentru anumite Biserici rugăciunea cu alți creştini din afara tradiției lor este nu numai problematică, dar este considerată şi imposibilă,

246 *Ἐκκλησία*, 33 (1956), p. 395.

247 Π. Τρεμπέλα, „Η εν Βελιγραδίω Πανορθόδοξος Διάσκεψις" [„Conferința panortodoxă de la Belgrad"], *Εκκλησία*, 43 (1966), p. 732.

248 K. Scouteris, „Common prayer," *The Ecumenical Review*, 54 (2002), p. 5.

249 Σ. Αβραμίδη, „Οι αξιώσεις (desiderata) της Ορθοδόξου Εκκλησίας έναντι του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών" [„Dezideratele Bisericii Ortodoxe față de Consiliul Mondial al Bisericilor"], *Εκκλησία*, 82 (2005), p. 307.

iar creştinii ortodocşi trebuie să respecte Sfintele Canoane, care ar putea fi interpretate ca interzicând o astfel de rugăciune."[250] Este foarte important de menționat că până şi protestanții din Comisia Centrală a CMB sânt de acord cu acest lucru, înțeleg şi respectă Tradiția canonică a Bisericii Ortodoxe, pe care de multe ori noi, ortodocşii, o nesocotim direct sau indirect...

f) Pururea-pomenitul *Mitropolit Nicodim al Patrei* arată că „problemele relațiilor interbisericeşti în ce priveşte practica şi viața liturgică a Bisericii sânt chestiuni care țin de principii dogmatice şi canonice care nu pot fi încălcate, iar nu de tactică, de oportunism şi de alte asemenea scopuri" şi caracterizează „drept împreună-lucrări liturgice premature, pe care nu fără motiv mulți dintre noi le consideră îndoielnice, ca unele care ignoră deliberat premisa necesară a unității dogmatice pentru a crea înşelătoare impresii despre unirea «Bisericilor» şi pentru a promova Biserica Apuseană ca fiind foarte apropiată de a noastră."[251]

g) Părintele *Paisie Aghioritul*, după cuvântul biografului său,

250 Comisia Specială pentru participarea ortodocşilor la Consiliul Mondial al Bisericilor, „Η αναβάθμιση της συμμετοχής των Ορθοδόξων στο ΠΣΕ" [„Îmbunătățirea participării Ortodocşilor la CMB"] în: *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός διάλογος [Theologie ortodoxă şi Dialog Ecumenic]*, Π. Βασιλειάδη (ed.), ed. Αποστολική Διακονία, Athena, 2005, p. 223 şi idem „Anexa 1. Un cadru pentru rugăciunea comună la întrunirile CMB," şi Σ. Αβραμίδη, „Οι αξιώσεις (desiderata) της Ορθοδόξου Εκκλησίας έναντι του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών" [„Dezideratele Bisericii Ortodoxe față de Consiliul Mondial al Bisericilor"], *Εκκλησία*, 82 (2005), p. 307.

251 Ν. Βαλληνδρά, Μητρ. Ζιχνών και Νευροκοπίου, *Ζητήματα εκκλησιαστικής δεοντολογίας [Probleme de deontologie eclesială]*, Athena, 1968, p. 140 şi în revista *Ἐκκλησία*, nr. 44, 1967, p. 366. Mitropolitul Nicodim al Patrei, consecvent cu punctele lui de vedere prezentate mai sus, nu a îngăduit nici o „împreună-lucrare liturgică" cu reprezentanții Bisericii Romano-Catolice în timpul primirii Crucii de martiriu a Sfântului Apostol Andrei (19.01.1980) şi a capului Sfintei Irina (5.10.2002) în oraşul Patra. Eterodocşii care au predat sfintele odoare au asistat doar la ceremoniile liturgice.

„avea o mare sensibilitate ortodoxă, de aceea nu accepta rugăciuni în comun şi comuniune cu persoane neortodoxe. Întărea: «ca să ne rugăm împreună cu cineva trebuie să fim de acord în credință.» Întrerupea relațiile sau evita să vadă clerici care participaseră la rugăciuni comune cu eterodocşii."[252]

h) Pururea-pomenitul *Arhiepiscop Hrisostom al II-lea al Athenei* nu accepta comuniunea liturgică în relația cu romano-catolicii, pe care o caracteriza drept „comuniune cu ereticii din Apus."[253]

i) *Arhiepiscopul Ieronim al Athenei*, într'un studiu pe această temă, ajunge la concluzia: „nu numai coliturghisirea şi slujirea împreună a Tainelor, dar chiar şi intrarea în bisericile eterodoxe pentru rugăciune este interzisă «după acrivie.» «După iconomie» însă, […] e îngăduită intrarea în bisericile eterodoxe «pentru închinarea (la sfintele moaşte)», nu însă şi rugăciunea în comun şi cu atât mai puțin împreună-liturghisirea cu clericii eterodocşi."[254]

j) Răposatul *Arhiepiscop Serafim al Athenei* nu numai că nu accepta rugăciunile în comun cu romano-catolicii, dar se şi întreba dacă papistaşii pot fi socotiți Biserică!

k) Răposatul *Arhiepiscop Hristodul al Athenei*, răspunzând la scrisoarea Sfintei Chinotite a Sfântului Munte referitoare la vizita sa la Vatican, arată: „Mergând pe urmele Sfinților şi ale Părinților de-Dumnezeu-purtători, urmând Sfintelor Canoane, […] desigur, nu am participat la nici o rugăciune în comun, nici nu am făcut altceva nepotrivit cu rânduiala canonică a Sfintei Bisericii noastre Ortodoxe."[255]

---

252 Ισαάκ Ιερομονάχου, *Βίος Γέροντος Παϊσίου του Αγιορείτου [Viața Părintelui Paisie Aghioritul]*, Sfântul Munte, 2004, p. 690.

253 Σ. Μπιλάλη, *Ορθοδοξία και Παπισμός [Ortodoxie şi papism]*, vol. 2, Athena, 1969, p. 390.

254 Κοτσώνη, *Intercommunio*, p. 191.

255 Χριστοδούλου Αθηνών, „Απάντηση στην ανακοίνωση της Ιεράς Κοινότητος

l) Comisia de dogmatică a *Sfintei Chinotite a Sfântului Munte*, în memoriul ei asupra participării Bisericii Ortodoxe la Consiliul Mondial al Bisericilor (Sfântul Munte, Februarie, 2007), subliniază: „dimensiunea pastorală a Sfintelor Canoane dă sens punerii lor în practică, atât în epoca în care au fost scrise, cât şi astăzi…"[256]

m) Părintele *Iustin Popovici* – deşi primeşte dialogul cu romano-catolicii sub anumite premise – în sfatul lui adresat Sfântului Sinod al Patriarhiei Serbiei atrage atenţia: „Canoanele respective ale Sfinţilor Apostoli şi ale Sfinţilor Părinţi sânt îndreptăţite nu numai în epoca veche, ci continuă să aibă deplină îndreptăţire şi astăzi pentru noi toţi, actualii creştini ortodocşi. Sânt îndreptăţite, fără îndoială, şi în ce priveşte poziţia noastră faţă de romano-catolici şi protestanţi."[257]

n) *Sfântul Sinod al Patriarhiei Serbiei* a primit poziţia părintelui Iustin şi nu a îngăduit clericilor să participe la „rugăciunile comune şi slujbele ecumeniste" pe care le organiza Biserica Romano-Catolică în Iugoslavia. Această invitaţie o adresaseră arhiepiscopii romano-catolici ai Croaţiei şi ai Sloveniei în timpul „săptămânii de rugăciuni pentru unitatea creştinilor."[258]

του Αγ. Όρους" [„Răspuns la comunicatul Sfintei Chinotite a Muntelui Athos"] (nr. de ordine 600/EX.0729/18.01.2007), *Εκκλησία*, 84 (2007), p. 183.

256 Comisia de Dogmatică a Sfintei Chinotite, *Υπόμνημα περί της συμμετοχής της Ορθοδόξου Εκκλησίας στο Παγκόσμιο Συμβούλιο [Memoriu despre participarea Bisericii Ortodoxe la Consiliul Mondial al Bisericilor]*, Sfântul Munte, Februarie 2007, pe internet: www.oodegr.com/oode/oikoymen/ypomnima_ag_orous1.htm. Comentariul respectiv a avut parte de o critică pozitivă din partea unor arhierei şi profesori ai Facultăţilor de Theologie (vezi revista *Παρακαταθήκη*, nr. 61, 2008, pp. 19-22).

257 Ι. Πόποβιτς, „Ορθοδοξία και «Οικουμενισμός». Μία Ορθόδοξος γνωμάτευσις και μαρτυρία»" [„Ortodoxie şi «Ecumenism». O părere şi o mărturie ortodoxă"], *Κοινωνία*, 18, 2 (1975), p. 98.

258 Ειρ. Μπούλοβιτς, „Εισαγωγικά τινά" [„Introducere"], în Ι. Πόποβιτς, „Ορθοδοξία και «Οικουμενισμός». Μία Ορθόδοξος γνωμάτευσις και μαρτυρία" [„Ortodoxie şi «Ecumenism». O părere şi o mărturie ortodoxă"], *Κοινωνία*, 18,2 (1975) p. 98.

o) *Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe din America,*[259] în Enciclica sa despre unitatea creştinilor şi despre ecumenism, dorind „să reafirme poziţia pe care a avut-o dintotdeauna Biserica Ortodoxă, poziţie pe care, din păcate, chiar şi unii dintre fraţii noştri ortodocşi au ignorat-o sau au uitat-o," menţionează: „Către iubiţii fraţi şi surori, avem datoria ca episcopi ai Bisericii şi ca păzitori ai credinţei apostolice să mărturisim că Biserica Ortodoxă este unica Biserică a lui Hristos. [...] Această concepţie fundamentală a Bisericii Ortodoxe [...] a constituit baza participării ortodoxe la Mişcarea Ecumenică." În continuare Enciclica declară: „Respingem categoric să se folosească comuniunea euharistică şi intercomuniunea sacramentală ca mijloc în realizarea unităţii creştine. Potrivit credinţei ortodoxe, Tainele şi viaţa liturgică a Bisericii, şi mai ales Dumnezeiasca Euharistie, nu pot fi despărţite de însăşi fiinţa Bisericii, căci existenţa lor nu are alt scop decât să exprime fiinţa Bisericii. Tainele nu sânt simboluri de evlavie psihologică. Sânt expresii ale fiinţei Bisericii ca Împărăţie a lui Dumnezeu pe pământ. În afara unităţii de credinţă în unica Biserică a lui Hristos, care este nedespărţită, nu este posibil să avem comuniune sacramentală, nici împreună-rugăciune liturgică." Şi adaugă: „O rugăciune liturgică oficială care include participarea activă a membrilor clerului şi a laicilor diferitelor confesiuni este potrivnică Canoanelor Bisericii Ortodoxe. Astfel de rugăciuni liturgice contribuie la crearea de confuzie, devin pricini de sminteală şi contribuie la promovarea unei imagini greşite despre credinţa creştină şi despre natura unităţii pe care Dumnezeu a dat-o oamenilor în Biserica Sa. […] Conform credinţei ortodoxe, o astfel de

259 E vorba de Biserica Ortodoxă din America (OCA) care, prin Arhiepiscopul ei, Iona, participă la Comisia Episcopilor Ortodocşi Canonici din America (SCOBA), sub preşedenţia Arhiepiscopului Americii (vezi şi adresa de internet: www.scoba.us/jurisdictions.html).

rugăciune liturgică este, de asemenea, o falsă înfăţişare a oamenilor înaintea jertfelnicului ceresc al lui Dumnezeu."[260] Trebuie remarcat faptul că această scrisoare provine de la Episcopi[261] care slujesc „astăzi," nu de la unii din vechime, nu dintr'o ţară ortodoxă, ci în America multietnică şi multiculturală, în care ortodocşii sânt o minoritate. Aceşti Episcopi, „următori Părinţilor noştri," declară că dispreţuirea sau tentativa de abrogare a Sfintelor Canoane care interzic rugăciunea în comun cu ereticii are urmări dogmatice şi eclesiologice negative în însăşi fiinţa Bisericii noastre.

p) *Sfântul Sinod Permanent al Bisericii Greciei*, în reuniunea din 4-9 Februarie 1999, a reafirmat principiile participării Bisericii Greciei la Mişcarea Ecumenică, arătând că „nu participă la rugăciuni în comun, pentru că respectă poruncile Sfintelor Canoane ale Bisericii."[262]

r) *Sfântul Sinod al Bisericii Greciei*, în Enciclica sa cu nr. 2742 din 3 Iulie 2002, aminteşte Canoanele 45 şi 64 ale Sfinţilor Apostoli, 9 şi 33 ale Sinodului de la Laodiceea, 2 al Sinodului de la Antiohia şi 9 al Sf. Timotei al Alexandriei. De asemenea menţionează că „este întru totul oprită participarea ortodocşilor la Euharistia slujită de eterodocşi, care nu este îngăduită nici «după iconomie» în cazuri

---

260 Π. Deseille, *Η πορεία μου προς την Ορθοδοξία*, trad. Σ. Κούτσα, ed. Ακρίτας, Athena, 1993^2, p. 123.

261 Enciclica e semnată de: Irineu, Arhiepiscop de New-York; Ioan, Arhiepiscop de Chicago şi Mineapolis; Nicon, Arhiepiscop de Broucklyn; Silvestru, Arhiepiscop de Montreal şi Canada; Valeriu, Arhiepiscop de Detroit şi Michigan; Ciprian, Arhiepiscop de Philadelphia şi de Pennsylvania; Theodosie, Episcop de Pitsbourg şi Virginia de Vest; Dimitrie, Episcop de Hardfort şi New-England; Ioasaf, Episcop de Edmonton; Jose, Episcop de Mexic şi Herman, Episcop de WilkesBarre şi apoi – până la 12.11.2008 – Arhiepiscop de New-York. E. Lanne, „Le mystere de l' Eglise et de son unite," *Irenikon*, 46 (1973), p. 299 (notă).

262 Α. Βλιαγκόφτη, „Ορθόδοξος Μοναχισμός και Θρησκευτικός και Θρησκειακός Συγκρητισμός" [„Monahism ortodox şi sincretismul religios"], *Παρακαταθήκη*, 26 (2002), p. 7.

de nevoie, pentru că nu există nici o rânduială canonică a organului bisericesc îndreptățit care să fi acordat permisiunea, după cum se obişnuieşte în cazul «iconomiei».”[263]

s) *Reprezentantul Arhiepiscopului Athenei*, referindu-se la refuzul participării Bisericii Greciei la Consfătuirea Interreligioasă de la Assisi (2002), a declarat: „astfel de manifestări sânt interzise categoric de Sfintele Canoane, pe care le cinstim şi pe temeiul cărora făptuim.”[264]

t) *Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române*, în reuniunea acestuia din 8-9 Iulie 2008, „a condamnat acțiunile anticanonice ale celor doi ierarhi[265] care au provocat tulburare în Biserică. În continuare, a luat cunoştință de regretul şi pocăința pe care aceştia au arătat-o.” Şi continuă în comunicatul său Sfântul Sinod: „În privința modului cum trebuie să se poarte ierarhii, preoții, diaconii, monahii şi laicii Bisericii Ortodoxe Române în cadrul Sfintelor Taine şi al Liturghiei în relația cu alte confesiuni, pe baza Sfintelor Canoane şi a învățăturii ortodoxe […] nu îngăduie nici unui cleric ortodox să săvârşească Tainele sau slujbele împreună cu un cleric al altor confesiuni. Cei care nu se supun prezentei hotărâri vor fi îndepărtați de la comuniunea lor cu Biserica Ortodoxă şi, drept consecință, vor fi aplicate sancțiunile prevăzute de Sfintele Canoane, în funcție de poziția lor în Biserică: caterisire pentru clerici şi înlăturare din monahism pentru monahi şi oprirea de la primirea Sfintei Împărtăşanii pentru laici.”[266]

---

263 *Εκκλησία*, 79 (2002), pp. 549-550.

264 Θ. Ζήση, „Ανησυχητικές εξελίξεις, Νέα ανοίγματα στο Βατικανό και στους Προτεστάντες. Φανάρι και Αθήνα αντίπαλοι και συνοδοιπόροι” [„Evoluții neliniştitoare. Noi deschideri față de Vatican şi de protestanți. Fanar şi Athena, adversari şi tovarăşi de drum”], *Θεοδρομία*, 5,2 (2003), p. 302.

265 Este vorba despre faptele Mitropolitului Nicolae al Banatului, care pe 25 mai 2008 a liturghisit împreună cu uniții, şi de ale Episcopului de Oradea, Sofronie, care s'a rugat împreună cu un ierarh unit la săvârşirea în comun a slujbei Aghiazmei.

266 *Παρακαταθήκη*, 61 (2008), pp. 23-24.

u) În fine, la *Întâlnirea Interortodoxă a Bisericilor Ortodoxe Autocefale* (Thessalonic, 29 aprilie - 2 mai 1998), convocată de Patriarhul Ecumenic la solicitarea Bisericii Serbiei, cu scopul de a fi evaluate noile elemente ale relațiilor Ortodoxiei cu Mişcarea Ecumenică, reprezentanții Bisericilor Ortodoxe au atras atenția printre altele că la a 8-a Adunare Generală a CMB de la Harare (Decembrie 1998): „13c. Participanții ortodocşi nu vor participa la adunări ecumenice de cult, la rugăciuni comune, la ceremonii liturgice şi la alte ceremonii religioase din timpul Adunării."[267]

Din cele menționate mai sus se demonstrează grăitor ca fiind cu totul neîntemeiată părerea că pentru Biserica Ortodoxă nu mai sânt valabile azi Sfintele Canoane care interzic rugăciunea în comun! Mulți credincioşi şi theologi ortodocşi, mulți clerici[268] printre care şi episcopi şi arhiepiscopi (şi ultimii patru arhiepiscopi ai Athenei!), profesori ai Facultăților de Theologie, multe obşti monahale, în

267 Θ. Ζήση, „Ανησυχητικές εξελίξεις, Νέα ανοίγματα στο Βατικανό και στους Προτεστάντες. Φανάρι και Αθήνα αντίπαλοι και συνοδοιπόροι" [„Evoluții neliniştitoare. Noi deschideri față de Vatican şi de protestanți. Fanar şi Athena, adversari şi tovarăşi de drum"], *Θεοδρομία*, 5, 2 (2003), pp. 293-295 şi Σ. Αβραμίδη, „Οι αξιώσεις (desiderata) της Ορθοδόξου Εκκλησίας έναντι του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών" [„Dezideratele Bisericii Ortodoxe față de Consiliul Mondial al Bisericilor"], *Εκκλησία*, 82 (2005), p. 308. Trebuie să menționăm că în ciuda hotărârii clare a Comisiei interortodoxe, mulți dintre reprezentanții ortodocşi la Adunările Generale ale CMB au luat parte la rugăciuni comune! (Ε. Λαμπρυνιάδη, „Η Ορòδοξία στο ΠΣΕ μετά το Χαράρε" [„Ortodoxia în CMB după Harare"], *Σύναξη*, 70 (1999), p. 111 şi Ε. Κουμπαρέλη, „Σκέψεις για την 8η Γενική Συνέλευση του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών" [„Gânduri despre a 8-a Adunare Generală a Consiliului Mondial al Bisericilor"], *Σύναξη*, 69 (1999), p. 98.

268 La o invitație simplă a revistei *Θεοδρομία* au răspuns peste 150 de clerici şi monahi, vezi *Μαρτυρία ή αποστασία; Σκέψεις και εκτιμήσεις μετά τη Ραβέννα. Διακήρυξη κληρικών και μοναχών [Mărturie sau apostazie? Reflecții şi evaluări după Ravenna. Declarație a clericilor şi monahilor]*, Iulie 2002, la adresa de internet: www.ortodoxnet.gr/print.php?sid=1.

frunte cu Sfântul Munte Athos, personalități patristice contemporane, Sinoade ale Bisericilor locale, Sinodul Patriarhiei Ecumenice, chiar şi Întâlnirea Interortodoxă şi Comisia Centrală a Consiliului Mondial al Bisericilor consideră că Sfintele Canoane sânt întru totul îndreptățite şi astăzi şi, prin urmare, rugăciunile în comun constituie o problemă canonică şi eclesiologică.

Cu alte cuvinte, conştiința de sine bisericească contemporană reafirmă şi astăzi frecvent că sânt îndreptățite respectivele Sfinte Canoane, oricât de neplăcut este acest lucru pentru anumite persoane! Prin urmare, cei care cred contrar Sfintelor Canoane se reprezintă doar pe ei înşişi, nu şi Biserica, indiferent de poziția pe care o dețin în Trupul Bisericii noastre!

Citatele de mai sus critică indirect şi o altă justificare, argumentată de unii dintre cei care nesocotesc Tradiția canonică a Bisericii noastre în problema rugăciunilor în comun: Invocând cuvântul biblic „litera ucide, iar duhul dă viață” afirmă printr-o formulare având caracter general, lapidară şi îndreptățindu-se pe ei înşişi că, vezi, Doamne!, ei au grijă să respecte numai duhul Sfintelor Canoane, deşi încalcă litera lor![269] La cuvântul acesta punem o întrebare simplă: Oare profesorii, episcopii, arhiepiscopii, patriarhii, Sinoadele locale ale Bisericilor Ortodoxe menționate mai sus, care consideră că sânt neîngăduite rugăciunile în comun cu ereticii, nu au înțeles duhul Sfintelor Canoane?

Marile personalități duhovniceşti, de exemplu părintele Iustin Popovici şi părintele Ioannis Romanidis, nu au fost oare în stare să priceapă duhul Sfintelor Canoane? Marii tâlcuitori ai Sfintelor

---

269 Βαρθολομαίος Κωνσταντινουπόλεως, *Ὁμιλία κατά τήν ἐπί τῇ ὑποδοχῇ Αὐτοῦ Δοξολογίαν εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Πρωτάτου [Predică cu prilejul Te-deum-ului de primire a sa în Sfânta Biserică a Protatului]* (21/08/2008), la adresa de internet: http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=976&tla=gr.

Canoane şi Sfinții Părinți care le-au folosit nu au înțeles nici ei duhul Sfintelor Canoane? Şi, în fine, este o simplă întâmplare faptul că aceia care invocă, chipurile!, respectul față de duhul şi nu de litera Sfintelor Canoane, au propus şi totala înlăturare a Canoanelor?

DE CE ESTE OPRITĂ RUGĂCIUNEA ÎN COMUN?

Din ce pricini Biserica este atât de neînduplecată şi hotărâtă în oprirea slujirii împreună cu ereticii sau cu schismaticii, încât rugăciunea în comun cu aceştia să fie înfăţişată drept „mare păcat," care se pedepseşte prin caterisire şi afurisire?

1. MOTIVE DE CREDINȚĂ ŞI DE IUBIRE FAȚĂ DE DUMNEZEU. RĂTĂCIRE LITURGICĂ, ECLESIOLOGICĂ ŞI DOGMATICĂ

a) Pentru Tradiția şi viața Bisericii noastre, adică pentru theologia ortodoxă, mântuirea începe doar din momentul în care omul devine mădular al „Trupului Hristos," adică al Bisericii, al cărei Cap e Domnul Însuşi.[270] Negreşit, Trupul lui Hristos există din epoca Apostolică până astăzi şi este unic. Şi Trupul acesta este „Biserica cea Una, Sfântă, Sobornicească şi Apostolică," adică Biserica Ortodoxă. Nu există mai multe trupuri, pentru că Unul este şi Capul-Hristos. Prin urmare, atât dumnezeieștile slujbe, cât şi întreaga viață creştină nu reprezintă o chestiune personală a fiecărui credincios, ci se integrează în unitatea organică a tuturor mădularelor Trupului lui Hristos.

b) „În theologia şi în viața Bisericii Ortodoxe există dintotdeauna o relație trainică între dogmă şi slujire, între theologie şi rugăciune. Slujirea ortodoxă şi rugăciunea nu constituie «capitole» independente de credința Bisericii, ci sânt mai degrabă o expresie liturgică a singurei şi neclintitei învățături dogmatice a Bisericii. Expresia *lex orandi [est] lex credenti* a însemnat dintotdeauna o rânduială statornică, pe care a aşezat-o ethosul Bisericii. [...] Atât dogma, cât şi chipul creştinesc de viață pot fi înțelese doar din lăuntrul vieții liturgice. [...] Asta

270 Romani 12, 5; I Corinteni 12, 12-28; Efeseni 1, 22-23; 4, 12; 16, 5; 23, 25-27; Coloseni 1, 18.

înseamnă că rugăciunea comună poate fi împlinită doar de către cei care împărtăşesc aceeaşi credinţă,"[271] remarcă pe bună dreptate profesorul Skutéris. Chiar şi în Consiliul Mondial al Bisericilor se recunoaşte că „există o relaţie firească şi profundă între theologie şi rugăciune. Maxima antică *lex orandi est lex credenti* arată că ne rugăm pentru ceea ce credem. Dogma unei Biserici se exprimă în viaţa ei liturgică."[272]

c) Centrul şi fiinţa cultului creştin este Dumnezeiasca Liturghie, în care se integrează şi celelalte slujbe şi Tainele Bisericii noastre.[273] În acest sens Sfântul Dionisie Areopagitul spune: „este aproape cu neputinţă ca o slujbă să fie deplină fără Dumnezeiasca Euharistie."[274] Cu alte cuvinte, Dumnezeiasca Liturghie nu este una dintre rugăciunile Bisericii, ci temelia şi încununarea fiecărei părţi osebite a cultului ortodox. Dumnezeiasca Euharistie rezumă întregul cult divin şi în fapt revelează Biserica însăşi: „Biserica este înţeleasă în Tainele ei,"[275] arată Sfântul Nicolae Cabasila, referindu-se la Dumnezeiasca Liturghie. Cu alte cuvinte, Sfânta Liturghie nu este mijlocul prin care se atinge unitatea oamenilor în Hristos, ci este însăşi unitatea, arătarea unităţii deja realizate în unicul Trup al lui Hristos.[276] De aceea, la Dumnezeiasca Liturghie şi, prin extindere,

---

271 K. Scouteris, „Common prayer," *The Ecumenical Review*, 54 (2002), p. 5.

272 Comisia Specială pentru participarea ortodocşilor la Consiliul Mondial al Bisericilor, „Anexa 1, Un cadru pentru rugăciunea comună la întrunirile CMB" în: *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός διάλογος [Theologie ortodoxă şi Dialog Ecumenic]*, Π. Βασιλειάδη (ed.), ed. Αποστολική Διακονία, Athena, 2005, p. 238.

273 Ν. Μιλόσεβιτς, *Η Θεία Ευχαριστία ως κέντρον της Θείας Λατρείας, η σύνδεσις των Μυστηρίων μετά της Θείας Ευχαριστίας [Dumnezeiasca Euharistie ca centru al cultului divin, legătura Tainelor cu Dumnezeiasca Euharistie]*, Thesalonic, 2001.

274 Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia bisericească*, PG 3, 424 ş.u.

275 Νικολάου Καβάσιλα, *Ἑρμηνεία εἰς τήν Θ. Λειτουργίαν [Interpretarea Dumnezeieştii Liturghii]*, 34, ΕΠΕ 22, 190.

276 Ε. Θεοδωροπούλου, „Ο αρξάμενος «διάλογος» και οι εξ αυτού κίνδυνοι"

la întreg cultul ortodox participă doar cei care, prin Botez, s'au integrat deja în Trupul lui Hristos şi rămân în Acesta. Nici chiar catehumenilor care se pregăteau să se boteze nu le era îngăduit să rămână şi să urmărească Dumnezeiasca Liturghie. În eclesiologia ortodoxă, este cu totul de neconceput vreo formă de intercomuniune (*intercommunio*),[277] deoarece comuniunea euharistică, comuniunea

[„«Dialogul» început şi primejdiile care derivă din acesta"], în: Ε. Θεοδωροπούλου, *Τα δύο άκρα [«Οικουμενισμός» και «Ζηλωτισμός»] [Cele două extreme. «Ecumenism» şi «Zilotism»], (republicarea unor articole şi scrisori)* Athena, 1986, p. 46, Ι. Ζηζιούλα, *Η ενότης της Εκκλησίας εν τη Θεία Ευχαριστία και τω Επισκόπω κατά τους τρεις πρώτους αιώνας [Unitatea Bisericii în Dumnezeiasca Euharistie şi în Episcop în primele trei secole]*, Athena, 1990². De asemenea, A II-a Consfătuire a Comisiei Mixte de Dialog Theologic, München 30.6-6.7.1982, „Το μυστήριο της Εκκλησίας και της Ευχαριστίας υπό το φως του Μυστηρίου της Αγ. Τριάδος" [„Taina Bisericii şi a Euharistiei în lumina Tainei Sfintei Treimi"] şi a IV-a Comisie Plenară a Ortodocşilor şi Romano-Catolicilor, Bari 16 Ιουνίου 1987, „Πίστις, μυστήρια και ενότης της Εκκλησίας" [„Credinţă, taine şi unitate a Bisericii"] în: Α. Παπαδοπούλου, *Θεολογικός Διάλογος Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών (Ιστορία-Κείμενα-Προβλήματα) [Dialogul theologic dintre Ortodocşi şi Romano-Catolici (Istorie-Texte-Probleme)]*, Thessalonic, 1996, pp. 45-61, 86-103, M. M. Garijo-Guembe, „Αδελφές Εκκλησίες σε διάλογο, σκέψεις ενός Ρωμαιοκαθολικού θεολόγου" [„Biserici Surori în dialog, gândurile unui theolog romano-catholic"], în: Γ. Ζιάκας şi alţii (ed.) *Καιροσ, Τόμος τιμητικός στον Ομότιμο Καθηγητή Δαμιανό Αθ. Δόϊκο [Volum omagial dedicat Profesorului Damianós Ath. Dóikos], Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ. [Anuar Ştiinţific al Facultăţii de Theologie a Universităţii Aristoteliene din Thessalonic]*, Serie nouă 5 (1995), pp. 381-382.

277 O analiză detaliată despre intercomuniune („διακοινωνία") vezi D. Stăniloae, *Για ένα ορθόδοξο Οικουμενισμό, Ευχαριστία-Πίστη-Εκκλησία (Το πρόβλημα της intercommunion) [Pentru un Ecumenism ortodox. Euharistie-Credinţă-Biserică (Problema intercomuniunii)]*, trad Ε. Μάϊνας, ed. Άθως, Pireu, 1976; Γ. Γαλίτη, *Intercommunio, Το πρόβλημα της μυστηριακής κοινωνίας μετά των ετεροδόξων εξ επόψεως ορθοδόξου, Βιβλική και εκκλησιολογική μελέτη [Intercommunio. Problema comuniunii sacramentale cu eterodocşii din punct de vedere ortodox. Studiu biblic şi ecleziologic]* (Αθήναι, 1966); Α. Θεοδώρου, *Η Intercommunion εξ επόψεως ορθοδόξου Συμβολικής, ήτοι σχέσεις Ορθοδόξων και ετεροδόξων [Intercomuniunea din punctul de vedere al simbolicii ortodoxe, adică relaţiile ortodocşilor cu eterodocşii]*, Athena, 1971.

bisericească şi comuniunea în credinţă sânt strâns legate între ele.[278]

d) Aşadar, pentru că erezia înseamnă dispreţuire a Trupului lui Hristos şi tăiere din Acesta şi, la urma urmei, refuz de participare la viaţa Bisericii, la „Trupul lui Hristos," participarea ereticilor la slujire este nu numai fără sens, ci şi neadevărată. Cum pot să particip la slujire, adică la arătarea unităţii Trupului lui Hristos, când am ales să mă desprind şi să nu mai aparţin Trupului? Pentru cel din afara Bisericii – eretic sau schismatic – este cel puţin o urmare firească să nu vrea să fie considerat membru al Trupului, din moment ce, în cele din urmă, el însuşi a ales, conştient, să se despartă de Trup!

Foarte logic şi firesc întreabă Nichifor Grigorás: „Aşadar, pentru că aici voinţa noastră se împotriveşte voinţei voastre şi inovaţiile din dogmele voastre ne îndepărtează pe unii de alţii, cum am putea să Îl avem şi unii, şi alţii pe Acelaşi Hristos drept Cap sau cum am putea să ne rugăm împreună?"[279] La fel şi Zonarás: „Cei care cad în erezii şi stăruie în ele sânt îndepărtaţi din Biserică ca unii ce sânt străini de aceasta. Cum, deci, li se va îngădui să intre în casa lui Dumnezeu?"[280] Şi profesorul Skutéris se întreabă pe bună dreptate: „Întrebarea care se pune adesea (de către unii ortodocşi) este: ce sens are o rugăciune comună «fabricată», dacă această rugăciune nu exprimă un caracter unitar, ci este o contopire de elemente din tradiţii bisericeşti diferite? Dacă rugăciunea este o expresie doxologică autentică a învăţăturii şi a vieţii bisericeşti, atunci ce credinţă comună, ce trăsături morale comune poate să exprime rugăciunea comună (cu eterodocşii)?"[281]

---

278 Π. Νέλλα, „Πρόλογος" [„Prefaţă"] în: D. Staniloae, *Για ένα ορθόδοξο Οικουμενισμό, Ευχαριστία-Πίστη-Εκκλησία (Το πρόβλημα της intercommunion), [Pentru un Ecumenism ortodox. Euharistie-Credinţă-Biserică (Problema intercomuniunii)]*, trad E. Μάϊνας, ed. Ἄθως, Pireu, 1976, pp. 12-13.

279 I. Κοτσώνη, *Intercommunio*, p. 89.

280 Tâlcuirea Canonului 6 al Sinodului de la Laodiceea, PG 137, 1349B.

281 K. Scouteris, „Common prayer," *The Ecumenical Review*, 54 (2002), p. 6.

Numai dacă vedem în cultul ortodox un simplu spectacol, fără nici o participare personală ființială, devine legitimă prezența neortodocşilor! Cu alte cuvinte, participarea ereticilor la Dumnezeiasca Liturghie înseamnă o răsturnare a însăşi esenței Liturghiei, este o rătăcire în viața liturgică.

e) În afară de aceasta, participarea la slujirea comună are ca premisa necesară credința comună.[282] Astfel, Sfântul Irineu al Lyonului arată: „credința noastră (ortodoxă) împreună-glăsuieşte cu Euharistia şi Euharistia adevereşte credința. Îi închinăm, deci, lui Dumnezeu, aceleaşi, propovăduind şi mărturisind atât comuniunea, cât şi unitatea noastră."[283]

După cuvântul Mitropolitului Ionnis Ziziúlas al Pergamului, „Ortodoxia fără Euharistie este de neconceput," dar şi „Euharistia fără Ortodoxie este imposibilă... Premisele ortodoxe de participare la unitatea Euharistiei au existat, negreşit, dintru început în Biserică, după cum adeveresc mărturisirile de credință încorporate în textele liturgice."[284] Această tradiție liturgică ajunge până în zilele noastre şi presupune mărturisirea credinței comune şi autentice prin rostirea Simbolului de credință înainte de Anaforaua liturgică.[285] Aşadar,

---

282 Vezi mai sus paragraful 2 şi „pentru Biserica veche, şi anume cea Răsăriteană, dreapta credință constituie premisă indispensabilă pentru participarea la Dumnezeiasca Euharistie a Bisericii," W. Elert, *Abendmahl und Kirchen gemeinschaft in der alten Kirche hauptsaechlich des Ostens*, 1954, în: I. Ζηζιούλα, *Η ενότης της Εκκλησίας εν τη Θεία Ευχαριστία και τω Επισκόπω κατά τους τρεις πρώτους αιώνας [Unitatea Bisericii în Dumnezeiasca Euharistie şi în Episcop în primele trei secole]*, Athena, 1990², p. 116.

283 *Κατά αιρέσεων [Împotriva ereziilor]* 18, 5, PG 7, 1028AB.

284 I. Ζηζιούλα, *Η ενότης της Εκκλησίας εν τη Θ. Ευχαριστία και τω Επισκόπω κατά τους τρεις πρώτους αιώνας [Unitatea Bisericii în Dumnezeiasca Euharistie şi în Episcop în primele trei secole]*, Athena, 1990², pp. 116-117.

285 Γρηγορίου Ιερομονάχου, *Η θεία Λειτουργία, Σχόλια [Dumnezeiasca Liturghie. Comentarii]*, 1985², pp. 250-252.

din moment ce „unitatea în Dumnezeiasca Euharistie este asociată cu unitatea în dreapta credință,”[286] eventuala rugăciune în comun cu un eretic reprezintă o rătăcire liturgică.

f) Prin urmare, este limpede că în Biserica noastră spațiul liturgic nu poate fi folosit ca spațiu al unei simple comunicări şi al relațiilor sociale, ci e spațiul cel mai real şi se referă la însăşi natura Bisericii. Astfel, putem să înțelegem „repulsia pe care au simțit-o ortodocşii (la Ferrara-Florența) față de săvârşirea Dumnezeieştii Liturghii împreună cu eterodocşii, cu care, în aparență cel puțin, tocmai mărturisiseră Unirea”[287] sau refuzul Sfântului Alexandru al Constantinopolului de a liturghisi împreună cu Arie.[288]

După conştiința Sfinților, în spațiul liturgic nu e loc de politețuri şi de amabilități sociale: primirea „în Biserici” şi rugăciunea în comun cu un reprezentant al unei „adunări” eretice, ca şi cum ar fi episcop canonic, nu poate să fie primită din punct de vedere eclesiologic, pentru că astfel se legitimează erezia. Recunoaşterea în cult a ereziei ca fiind o altă „Biserică,” care ar exista legitim din punct de vedere bisericesc, şi paralelă cu „Biserica cea Una, Sfântă, Sobornicească şi Apostolească” constituie baza pentru dezvoltarea „teoriei ramurilor” (*branch theory*),[289] care conduce la rătăcire eclesiologică.

---

286 I. Ζηζιούλα, *Η ενότης της Εκκλησίας εν τη Θ. Ευχαριστία και τω Επισκόπω κατά τους τρεις πρώτους αιώνας [Unitatea Bisericii în Dumnezeiasca Euharistie şi în Episcop în primele trei secole]*, Athena, 1990^2, p. 121

287 I. Κοτσώνη, *Intercommunio*, pp. 101-107.

288 Sfântul Alexandru „intrând în biserică,” cere: „dacă mâine va veni Arie să slujească, mai bine să mor eu […] altfel, ia-l de aici pe Arie, ca să nu intre acesta cu slavă în Biserică şi împreună cu el să intre şi erezia şi, prin aceasta, lipsa de evlavie (învățătura lui greşită) să fie considerată evlavie (credință dreaptă).” (Σημάτη, *Πατερική στάση [Atitudine patristică]*, p. 254).

289 E semnificativ faptul că simplul schimb de scrisori dintre Patriarhul Ecumenic şi Arhiepiscopul de Canterburry în 1869 a fost apreciat de anglicani drept „o recunoaştere foarte prietenească şi cu adevărat creştină din partea acestuia (a Tronului Ecumenic) a

g) În sfârşit, când îi primesc pe eretici la rugăciune în comun fără nici o ezitare sau restricţie, ignorând multele şi substanţialele diferenţe în credinţă, în fapt desconsider luptele Bisericii şi ale Sfinţilor ei pentru păstrarea neschimbată a credinţei noastre, subestimez valoarea dogmei drepte şi, la urma urmei, pun semnul egal între Adevăr şi înşelare. Cu alte cuvinte, consider învăţătura neadevărată drept un alt mod îndreptăţit de interpretare şi o altă posibilitate de înţelegere a Adevărului evanghelic.[290] O astfel de percepţie a vieţii bisericeşti, desigur, conduce la abatere dogmatică. În concluzie: poziţia hotărâtă a Sfinţilor Părinţi faţă de rugăciunile în comun cu ereticii este rezultatul învăţăturii lor despre Biserică.

2. MOTIVE DE DRAGOSTE FAŢĂ DE OM. RĂTĂCIRE PASTORALĂ

Temeiul moralei creştine este iubirea faţă de celălalt, oricine ar fi el. Iar Sfinţii Bisericii noastre au slujit acestei preaînalte virtuţi, însă dragostea lor nu se manifesta doar în grija pentru acoperirea nevoilor materiale ale oamenilor, ci mai ales în aceea pentru eliberarea oamenilor din lanţurile rătăcirii şi ale minciunii. Pentru că, ce folos are omul dacă va câştiga lumea toată, însă îşi va trăi greşit întreaga viaţă, cu o nădejde falsă şi o perspectivă greşită? De altfel, lucrarea Bisericii şi a Sfinţilor ei nu este rezolvarea

---

locului pe care îl ocupă Biserica Angliei ca ramură a Bisericii universale a lui Hristos" în: I. Κοτσώνη, *Intercommunio*, p. 197.

290 M. M. Garijo-Guembe, „Αδελφές Εκκλησίες σε διάλογο, σκέψεις ενός Ρωμαιοκαθολικού θεολόγου" [„Biserici Surori în dialog, gândurile unui theolog romano-catholic"], în: Γ. Ζιάκας şi alţii (ed.) *Καιροσ, Τόμος τιμητικός στον Ομότιμο Καθηγητή Δαμιανό Αθ. Δόϊκο [Volum omagial dedicat Profesorului Damianós Ath. Dóikos], Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ. [Anuar Ştiinţific al Facultăţii de Theologie a Universităţii Aristoteliene din Thesalonic]*, Serie nouă 5 (1995), pp. 381-399.

problemelor sociale şi traiul decent al poporului, ci mai ales biruirea vrăjmaşului celui din urmă al omului, care este moartea, prin Învierea lui Iisus Hristos.

Într'o scrisoare a Sfintei Mănăstiri Stavronikita din Muntele Athos, pe care o semnează stareţul ei de atunci (1968), Vasilios (Gontikákis), şi părintele Paisie Aghioritul, se arată printre altele: „Sfinţii Părinţi ai Bisericii, care s'au arătat riguroşi în păstrarea dogmei, sânt cei care l-au iubit pe om mai mult decât toţi, pentru că ei cunoşteau adâncimile lui abisale şi nu au vrut niciodată să îl batjocorească prin folosirea lozincilor unei iubiri inexistente, ci l-au respectat oferindu-i Evanghelia Adevărului, care dăruieşte fericita viaţă în Duhul Sfânt. Aşadar, credincioşia faţă de dogmă nu înseamnă îngustime de spirit, nici nu este o luptă pentru intoleranţa religioasă ortodoxă, ci singurul chip de a iubi cu adevărat. Ortodoxia trăită dă lumii singurul «lucru care trebuie» /Luca 10, 42/ şi îi potoleşte cu adevărat setea."[291]

Această slujire a iubirii „în adevăr"[292] şi a adevărului „în iubire"[293] este împlinită cu evlavia straşnică a Sfinţilor faţă de moştenirea preţioasă a credinţei predate lor şi faţă de transmiterea în istorie, întocmai şi fără greşeli, a credinţei. De aceea şi vedem atâta grijă în formularea dogmei şi atâta asprime faţă de ereticii care o falsificau. Potrivit lui Th. Ghiánku, „toate aceste hotărâri canonice au un puternic conţinut pastoral. Biserica avea ca ţel apărarea Trupului bisericesc euharistic, mai ales în vremuri când exista primejdia îndepărtării de la adevăr. Sânt atitudini care exprimă lupta şi îngrijorarea Bisericii pentru păstrarea dogmei drepte şi în acelaşi timp grija pastorală pentru apărarea poporului lui Dumnezeu.

291 Σημάτη, *Πατερική στάση [Atitudine patristică]*, p. 72.
292 I Ioan 3, 18.
293 Efeseni 4, 15.

Motivele theologice şi pastorale obligau Biserica să legiuiască rânduieli care se caracterizează prin acrivie.”[294]

Din păcate, însă, motivele pastorale pentru care au fost aşezate aceste canoane nu numai că nu au dispărut, precum greşit insinuează unii,[295] ci, dimpotrivă, primejdiile au crescut. Foarte bine arată în acest sens Comisia de Dogmatică a Sfintei Chinotite a Sfântului Munte în Memoriul ei „Despre participarea Bisericii Ortodoxe la Consiliul Mondial al Bisericilor” (Sfântul Munte Athos, Februarie 2007): „Dimensiunea pastorală a Sfintelor Canoane dă sens punerii lor în practică atât în epoca în care au fost scrise, cât şi astăzi. Nimeni dintre noi nu întrebuinţează aceste Sfinte Canoane, dacă nu vede că este primejduită conştiinţa dogmatică a Bisericii de către vreo eclesiologie eretică. Iar astăzi, mai mult ca oricând, conştiinţa dogmatică a pliromei Bisericii se află în primejdia de a fi stricată de eclesiologia promovată de Consiliul Mondial al Bisericilor. Rugăciunile în comun reprezintă unul dintre semnele rătăcirii eclesiologice. Se înşeală cei care cred că aducem ca argument îndreptăţirea acelor Sfinte Canoane astăzi din conservatorism sau din fundamentalism. Ignoră faptul că Biserica punea înainte astfel de canoane ori de câte ori vedea că este stricată conştiinţa bisericească a membrilor ei. Astăzi e nevoie să se întărească respectivele canoane existente şi, dacă e nevoie, să fie întocmite altele în acelaşi duh, pentru acelaşi scop şi cu referire specială la Consiliul Mondial al Bisericilor.”[296]

---

294 Γιάγκου, *Συμπροσευχή [Rugăciunea în comun]*, pp. 147-148.

295 K. Scouteris, „Common prayer,” *The Ecumenical Review*, 54 (2002), pp. 7-8.

296 Comisia de Dogmatică a Sfintei Chinotite, *Υπόμνημα περί της συμμετοχής της Ορθοδόξου Εκκλησίας στο Παγκόσμιο Συμβούλιο [Memoriu despre participarea Bisericii Ortodoxe la Consiliul Mondial al Bisericilor]*, Sfântul Munte, Februarie 2007, pe internet: www.oodegr.com/oode/oikoymen/ypomnima_ag_orous1.htm.

a) Dragoste față de credincioşi

Biserica, oprind participarea la rugăciuni în comun cu ereticii, vrea să-i ferească pe membrii ei, şi anume pe cei mai bolnavi în credință, de o „confuzie duhovnicească,”[297] de rătăcirea ereziei.

I. Sfântul Nectarie spune, în acest sens, despre cei care pot cu uşurință să se înstrăineze în credință din pricina apropierii de eretici: „lipsa de comuniune (euharistică) exterioară izbăveşte de înstrăinarea interioară.”[298]

Iar „înstrăinare” avem atunci când:

- credinciosul va refuza Adevărul evanghelic şi va înainta în rătăcirea diavolească;
- se va strica simțul ortodox şi va înceta să mai deosebească adevărul de minciună;
- va crede că Biserica şi erezia sânt amândouă căi drepte către Dumnezeu;
- va crede că Ortodoxia şi celelalte confesiuni eretice cinstesc aceleaşi lucruri plăcute lui Hristos;[299]
- va socoti „Biserica cea una” ca fiind una dintre multe „altele;”

297 Γιάγκου, *Συμπροσευχή [Rugăciunea în comun]*, p. 147.

298 Ευγενίου Βουλγάρεως, *Σχεδίασμα περί της Ανεξιθρησκείας [Proiect despre toleranța religioasă]*, Αγ. Νεκταρίου Κεφαλά (ed.), Athena, 2000[2], p. 20. O adeverire a temerilor Sfântului Nectarie legate de „înstrăinarea lăuntrică,” datorată relativizării credinței, tocirii sensibilității ortodoxe şi pierderii reflexelor bisericeşti, este întrebarea retorică cu care theologul P. Andriópulos din Patra îşi încheie articolul mai sus menționat: „Ce trebuie să se întâmple cu ortodocşii care în fiecare Duminică participă la corul bisericii catolice? Oare trebuie să nu se mai împărtăşească, pentru că se roagă împreună cu «ereticii»?! Profesorul Savas Agurídis vorbeşte de «abateri. […] Unii ortodocşi, care sânt chemați […] să asiste la Liturghie în Biserica Romano-catolică a comunității sau a satului lor, se simt datori, din motive de politețe, să se şi împărtăşească» şi menționează câteva cazuri concrete.” (*Ἐκκλησία*, nr. 44, 1967, p. 126).

299 Bouteneff, *Η πρόκληση της κοινής προσευχής [Provocarea rugăciunii comune]*, pp. 133-134.

- va identifica Ortodoxia cu negarea ei.[300]

II. De multe ori, însă, cei ce se roagă împreună cu ereticii sânt theologi de seamă sau episcopi cu înaltă instruire theologică, sânt „puternici, şi calzi, şi statornici în credință,"[301] care, fără îndoială, nu se află într'o astfel de primejdie de „înstrăinare." Când nu există această temere, este, oare, îngăduită rugăciunea în comun cu ereticii? Negreşit că *nu*, căci – dincolo de alte motive:

1. Acest comportament al lor, fără îndoială, va toci în conştiința turmei credincioşilor „simțul că erezia este ceva cu totul incompatibil cu Adevărul" Bisericii şi care provoacă vătămare sufletească. Dacă păstorii Bisericii îmbrățişează o atitudine sincretistă față de erezie, turma îşi va pierde sensibilitatea mărturisitoare şi va cădea cu uşurință în erezie.[302]

2. Mai mult încă, un păstor care se poartă împotriva Sfintelor Canoane, „chiar dacă nu crede încă cele ale ereticilor, negreşit, însă, dă multora prilej de sminteală şi de bănuieli împotriva lui,[303] căci lasă să se creadă că este de aceeaşi părere cu necredincioşii[304] sau pentru că provoacă bănuieli sau are aceleaşi păreri cu aceştia."[305] O astfel de impresie – fie ea şi greşită – că episcopul sau theologul ar fi „într'un

---

300 Studiind textul Consiliului Mondial al Bisericilor despre rugăciunea comună este vădită preocuparea redactorilor lui de a accentua că rugăciunea comună nu înseamnă o Biserică (Bouteneff, *Η πρόκληση της κοινής προσευχής [Provocarea rugăciunii comune]*, p. 131).

301 Sfântul Ioan Scărarul, *Cuvântul 31 către păstor*, paragraful 65.

302 Γ. Καψάνη, *Η ποιμαντική Διακονία κατά τους Ιερούς Κανόνας, [Slujirea pastorală potrivit Sfintelor Canoane]* Athena, 2003, p. 160; vezi şi informația tulburătoare a pr. Romanidis în: Α. Παπαδοπούλου, *Θεολογικός Διάλογος Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών (Ιστορία-Κείμενα-Προβλήματα) [Dialogul theologic dintre Ortodocşi şi Romano-Catolici (Istorie-Texte-Probleme]*, Thessalonic-Athena, 1996), p. 233.

303 Zonarás, *Tâlcuirea Canonului 70 Apostolic*, PG 137, 181BC. PG 137, 129D.

304 Th. Valsamón, *Tâlcuirea Canonului 71 Apostolic*, PG 137, 181D.

305 Zonarás, *Tâlcuirea Canonului 46 Apostolic*, PG 137, 181BC, 129D.

cuget cu necredincioşii," că e de acord cu erezia şi o îngăduie sau nu învață drept „cuvântul adevărului," devine prilej de „înstrăinare" a credincioşilor şi atunci „vai de omul acela prin care vine sminteala." Vai de păstorii care, prin faptele lor nechibzuite, zdruncină încrederea poporului în ierarhie şi stârnesc revolta acestuia!

Iar când situațiile se tensionează şi încălcările Sfintelor Canoane se vor face prilej de schismă în Trupul lui Hristos,[306] atunci nu are nici o răspundere acel păstor „puternic," însă nechibzuit? În schimb, ținerea Sfintelor Canoane ne apără pe toți şi nu aduce nici o vătămare nimănui.

b) *Dragoste față de eretici*

Probabil că la prima vedere pare ciudat că interzicerea rugăciunii în comun cu ereticii izvorăşte din iubirea Bisericii față de ereticii înşişi. Însă:

I. Sfântul Ioan Hrisostom spune clar: „Iubirea adevărată nu se arată în comuniunea la masă, nici în adresarea înaltă, nici în linguşirea prin cuvinte, ci în a îndrepta şi în a urmări interesul aproapelui şi a-l ridica pe cel căzut [...] aceasta este iubirea adevărată."[307] Şi Sfântul Maxim Mărturisitorul arată: „eu numesc ură de oameni şi rupere de iubirea dumnezeiască a încerca să întăreşti rătăcirea, căci aceasta mai mult îi distruge pe cei pe care i-a biruit."[308] Aşadar, când

306 Alocuțiune a Înaltpreasfințitului Mitropolit al Calavritelor, kir Ambrozie, către Cardinalul W. Kasper, Athena, 11.02.2003, în Θ. Ζήση, „Ανησυχητικές εξελίξεις, Νέα ανοίγματα στο Βατικανό και στους Προτεστάντες. Φανάρι και Αθήνα αντίπαλοι και συνοδοιπόροι" [„Evoluții neliniştitoare. Noi deschideri față de Vatican şi de protestanți. Fanar şi Athena, adversari şi tovarăşi de drum"], *Θεοδρομία*, 5, 2 (2003), p. 281; vezi şi Ε. Λαμπρυνιάδης, „Η Ορθοδοξία στο ΠΣΕ μετά το Χαράρε" [„Ortodoxia în Consiliul Mondial al Bisericilor după Harare"], *Σύναξη*, 70 (1999), pp. 111-112.

307 PG 54, 623.

308 Σημάτη, *Πατερική στάση [Atitudine patristică]*, p. 165.

primesc deplin pe eretic în rugăciune comună, ca pe un membru canonic al Bisericii, ca şi cum nu ar trăi departe de Adevăr, nu există nici o certitudine că se va cuminţi şi că nu va continua să rămână în rătăcirea lui? Prin faptul că mă rog cu el nu mă arăt, de fapt, a fi de acord cu el, confirmându-i astfel că şi în afara „Bisericii Una" poate să existe o relaţie sănătoasă şi mântuitoare cu Domnul nostru? E cu putinţă, oare, ca această purtare a mea să îi aducă neliniştea cea bună, aşa încât el să-şi cerceteze din nou alegerea?

II. Când însă, cu dragoste, cu discernământ şi cu respect faţă de persoana lui, îi explic dificultăţile care – din păcate – există şi care împiedică comuniunea noastră duhovnicească şi, înainte de toate, înfăţişarea noastră comună înaintea lui Dumnezeu în rugăciune, dacă el are o dispoziţie bună sufletească, nu există mai multe speranţe ca aproapele nostru să preţuiască purtarea noastră şi să se folosească de ea în mod real? Cu siguranţă, el se va mâhni – ca şi noi, de altfel, – dar oare această tristeţe nu va naşte până la urmă bucurie?

Cei care am vizitat Sfântul Munte Athos[309] am văzut pe viu

---

309 Βαρθολομαίου, Μητρ. Φιλαδελφείας, „Ο μοναχισμός και η επανένωσις των διηρημένων Χριστιανών" [„Monahismul şi reunirea creştinilor divizaţi"], în: *Συμπόσιον Πνευματικόν επί χρυσώ Ιωβηλαίω Ιερωσύνης του Μητροπολίτου Πατρών Νικοδήμου (1939-1989) [Simpozion Duhovnicesc la sărbătorirea jubileului de preoţie a mitropolitului Nicodim al Patrei (1939-1989)]*, Athena, 1989, p. 655: „Sfântul Munte, care este renumit pentru conservatorismul lui în temele credinţei, nu este în fond antiecumenic, chiar dacă acolo adevărul dogmatic este trăit ca plinătate a vieţii şi acrivia canonică ca expresie a iubirii adevărate, după cum spun Părinţii Aghioriţi înşişi. Aghioriţii îi primesc pe toţi cu foarte multă dragoste şi tocmai această dragoste le impune respectarea deplină a adevărului, fără abateri de la el, […] stăruinţa în credinţă şi în adevăr nu înseamnă că nu există loc pentru înţelegere şi dragoste faţă de cel cu care nu sântem de acord," şi Bartholomeos, *Oikonomia*, p. 46: „În Sfântul Munte, de asemenea, din motivele dragostei nu se acordă (anaforă eterodocşilor), cu justificarea că în acest fel li s'ar acorda chiar binecuvântarea sau cea mai mare

cum eterodocşii simt iubirea Bisericii noastre care se ascunde în spatele acestei rigori şi nu interpretează greşit pe nimeni.[310] Dimpotrivă, poate am gustat altundeva urmările laxităţii şi ale dispreţuirii Tradiţiei canonice a Bisericii noastre. La urma urmei noi, desconsiderând rânduiala bisericească multiseculară, credem, oare, că arătăm mai multă dragoste decât Mama noastră, Biserica, şi decât Sfinţii noştri? Doar această întrebare să ne-o punem!

c) *Dragoste faţă de dialogul theologic cu eterodocşii*

Precum s'a arătat deja, rugăciunile în comun nu sânt o parte a procesului de dialog intercreştin. Dimpotrivă, rugăciunile în comun, prin încălcarea Sfintelor Canoane, nu numai că nu ajută Mişcării Ecumenice şi lucrării de unire şi de împăcare, ci dimpotrivă îi dăunează:

a) prin neclaritatea lucrurilor şi prin amăgirea eterodocşilor cu speranţe deşarte;

b) prin marea împotrivire din partea unor factori importanţi ai Bisericii Ortodoxe (arhierei, Muntele Athos, sfinte mănăstiri, clerici, theologi), dar şi a unor segmente ale poporului credincios,[311] care

---

binecuvântare, iar acest lucru este primit deplin de toţi vizitatorii eterodocşi ai Athosului care au intenţii bune."

310 „Ne plângem adesea că monahii Sfântului Munte se împotrivesc ecumenismului şi îi condamnăm bucuros că sacrifică dragostea de dragul adevărului. Însă, încă de la prima noastră călătorie – pe când eram încă romano-catolici şi intenţia de a deveni ortodocşi ne era cu totul străină – ne-a fost foarte uşor să ne dăm seama cât de bine ştiu monahii Sfântului Munte să îmbine o dragoste foarte rafinată şi cu multă atenţie faţă de persoane, indiferent de convingerile lor şi indiferent de apartenenţa lor confesională, cu atitudinea fără compromisuri în chestiunile dogmatice. De altfel, pentru ei, respectul desăvârşit pentru adevăr este una dintre primele îndatoriri pe care o impune dragostea faţă de celălalt." P. Deseille, *Ἡ πορεία μου πρός την Ὀρθοδοξία [Drumul meu spre Ortodoxie]*, traducere de Σ. Κούτσας, Editura Ἀκρίτας, p. 52.

311 Cuvintele Patriarhului Ecumenic Dimitrios definesc foarte exact rolul poporului

priveşte cu mare nemulţumire şi prudenţă, chiar cu suspiciune, drumul spre Potirul comun.[312] Pentru că, la urma urmei, cine nu va fi de acord că „unirea a două Biserici nu este o chestiune de coincidenţă a concepţiilor mai multor sau mai puţinor persoane în proporţie de 100%, ci identitate de credinţă a întregului, format de fiecare dintre aceştia. După cum foarte inspirat şi concis s'a exprimat Mitropolitul Meletie al Athenei în timpul vizitei sale la Londra din anul 1919, «unirea nu trebuie să fie un simplu acord între ierarhi, ci unitatea credinţei şi a inimilor poporului.»"[313]

Pe de altă parte, dacă clericii ortodocşi ar fi, pe cât posibil, „mai rezervaţi la adunările liturgice cu eterodocşii care fac obiectul Sfintelor Canoane, căci prin aceste adunări liturgice se toceşte sensibilitatea mărturisitoare a ortodocşilor," după cum recomanda Sinodul Patriarhal condus de Patriarhul Athenagora, oare nu ar mai

---

lui Dumnezeu: „Judecata ultimă asupra tuturor celor aduse în discuţie şi a celor care până la urmă se dovedesc o reuşită este de competenţa Bisericilor, ca organe conducătoare şi decizionale ale insuflării dumnezeieşti, dar şi a însuşi poporului credincios al lui Dumnezeu. Acesta, prin criteriul infailibil al credinţei lui şi prin împreună-mărturia conştiinţei lui primeşte cele hotărâte după voia lui Dumnezeu şi le respinge pe cele care nu sânt făcute după bunăvoirea lui Dumnezeu." (*Ἐπίσκεψις*, nr. 326, 1.12.1984).

312 Arhiepiscopul Stilianós al Australiei – timp de 20 de ani co-preşedinte în Dialogul Theologic Oficial cu Romano-catolicii – referindu-se la „greşelile tragice" care s'au petrecut, arată în acest sens: „Din păcate, se creează mult zgomot, multă vătămare, fără să avem absolut nici un câştig. Astfel dăm impresia că ne grăbim să realizăm intercomuniunea, o comuniune în Taine cu eterodocşii, […] pricinuim numai vătămare şi, dimpotrivă, nu ajutăm cu nimic dialogul." Στυλιανού, Αρχιεπ. Αυστραλίας, „Ο μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών Θεολογικός Διάλογος, Προβλήματα και προοπτικές" [„Dialogul Theologic dintre Ortodocşi şi Romano-catolici. Probleme şi perspective"], *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης [Anuarul Ştiinţific al Facultăţii de Theologie a Universităţii din Thessalonic]*, 29 (1986-89), pp. 22-24.

313 I. Κοτσώνη, *Intercommunio*, p. 63.

găsi înțelegerea interlocutorilor lor eterortodocşi? Oare din cauza acestei tactici consecvente şi oneste ar exista pericolul întreruperii dialogului theologic? Desigur că nu!

Oare pentru unii singurul interes este realizarea cu orice preț a „unirii Bisericilor?" Şi ca singură cale de atingere a acestui scop au ales teoria-uneltire „formulată de către participanții romano-catolici" de la Sinodul II Vatican, potrivit căreia „unirea se va realiza" treptat, în trei etape, şi nu prin negocierile eclesiastico-theologice, astfel:

a) prin prietenie şi pregătire psihologică;

b) prin comuniune sacramentală parțială;

c) prin comuniune sacramentală deplină?[314]

Oare nu într-acolo conduce disprețuirea rânduielii canonice a Bisericii noastre?[315]

---

314 P. Rodópulos, Mitropolit de Tiroloi şi Serentio, în Σημάτη, *Πατερική στάση [Atitudine patristică]*, p. 51.

315 Din păcate este confirmat de către părintele Theodor Zísis, când acuză că la Sinodul de la Ferrara-Florența latinofilii „au plănuit şi au uneltit prin acorduri ascunse unirea, fără să înștiințeze pe toți membrii soliei ortodoxe, ca să nu existe împotriviri, precum nu este înștiințat nici azi poporul şi de aceea poporul nici nu pricepe că unirea se petrece deja în etape, a înaintat substanțial prin rugăciuni în comun, coliturghisiri şi recunoaştere bisericească reciprocă, aşa încât Potirul comun, când va veni oficial, să constituie pur şi simplu o confirmare şi o validare a unirii deja petrecute." Θ. Ζήση, „«Ούτε αίρεση, ούτε σχίσμα» ο Παπισμός (πιο τολμηροί οι νέοι λατινόφρονες") [„«Papismul nu este nici erezie, nici schismă», afirmă noii latinofili, mai curajoşi"], *Θεοδρομία*, 8,3 (2006) p. 460.

CONCLUZII

Încheind această scurtă lucrare, vedem, în concluzie, că Tradiția canonică a Bisericii noastre este constantă, limpede, categorică şi arată fără nici o reținere că: „Nu se cuvine a se ruga cu ereticii sau cu schismaticii!" Nici măcar după iconomie nu poate fi îngăduită o asemenea rugăciune. Eventuala disprețuire a canoanelor atrage după sine cele mai grave pedepse canonice: afurisirea pentru laici şi caterisirea pentru clerici. Exigența aceasta are întemeiere theologico-bisericească şi perspectivă pastorală. Izvorăşte din însăşi conştiința de sine a Bisericii noastre celei Una, Sfinte, Soborniceşti şi Apostoleşti, care nu poate îngădui echivalarea adevărului cu erezia, dar, în acelaşi timp, se mişcă din dragoste către „celor de aproape şi celor de departe" /Daniel 9: 7/ propovăduind Adevărul, dar şi atrăgând atenția asupra oricăror falsificări şi deformări ale acestuia.

Din păcate, azi, în epoca confuziei instituționalizate şi a absolutizării relativismului, mulți ar dori tocirea conştiinței de sine ortodoxe şi prezentarea ei în termeni egali, pe acelaşi plan, laolaltă cu erezia şi înşelarea. Vor să calomnieze ca fiind fanatică şi fundamentalistă predica autentică a Bisericii lui Hristos, socotind-o suficiență de sine egoistă, ruptă de timpul şi spațiul în care se află!

Însă, Biserica Ortodoxă este datoare să urmeze drumul greu al mărturiei Adevărului, având ochii îndreptați către lumea contemporană, dar aşezată fiind în Tradiția şi experiența ei. Această experiență este consemnată în Sfânta Scriptură, în viața Sfinților Bisericii, în învățătura Părinților, în dogmele şi canoanele Bisericii.

Mărturia Ortodoxiei, astăzi, este mai necesară ca oricând. Biserica Ortodoxă nu are dreptul să tacă. Este datoare să mărturisească „credința ceea ce odată s-a dat sfinților" /Iuda 3/ şi în contextul cerințelor

contemporane de comunicare şi colaborare intercreştină.[316] Însă această colaborare nu se poate întemeia decât pe respectul nostru față de Tradiția canonică a Bisericii. Va trebui să rânduim slujirea noastră pastorală în Trupul lui Hristos, adică în Biserică, urmând criteriile pe care le impune rânduiala canonică a Bisericii noastre, pentru că Sfintele Canoane nu sânt nişte născociri omeneşti, ci roade ale Duhului Sfânt. „Doar prin credință şi ținerea dezinteresată a Sfintelor Canoane, Biserica este condusă dumnezeiesc-omeneşte, iar nu doar omeneşte. Tot ce nu se construieşte pe temelia Sfintelor Canoane, se întemeiază pe nisip şi, oricât de măiestrit ar fi lucrat, mai devreme sau mai târziu se va nărui şi se va spulbera. Orice reglementare a chestiunilor bisericeşti, oricât de bună ar fi intenția din care porneşte, atâta vreme cât ocoleşte Sfintele Canoane, nu poate să atragă binecuvântarea Cerului," întăreşte în acest sens pururea-pomenitul părinte Epifanie Theodorópulos.[317]

Şi lucrarea de reconciliere în lumea intercreştină are nevoie înainte de toate de binecuvântarea Cerului, nu este o ispravă a

316 Subliniază în acest sens părintele Gheorghios Florovski: „Consider că pentru ortodocşi participarea nu este doar permisă şi posibilă, ci este chiar o datorie imediată care decurge din însăşi esența conştiinței ortodoxe şi din datoria Bisericii adevărate de a depune pretutindeni şi neîncetat mărturia ei. [...] Văd participarea ortodoxă în Mişcarea Ecumenică din prisma lucrării misionare. Biserica Ortodoxă este chemată în mod special la participare tocmai în schimbul ecumenic de idei, pentru că se recunoaşte pe sine ca păzitor al credinței apostolice şi al Tradiției în sobornicitatea şi deplinătatea ei şi că este, în acest sens, adevărata Biserică. [...] Ortodoxia este adevărul sobornicesc, adevărul pentru toată lumea, pentru totdeauna şi pentru toate neamurile," în P. Deseille, *Ἡ πορεία μου πρός τήν Ὀρθοδοξία*, trad. Σ. Κούτσας, ed. Ἀκρίτας, Athena, 1993², pp. 121-122. Legate de această temă sânt şi părerile pururea-pomenitului Părinte Iustin Popovici din „Ὀρθοδοξία καί «Οἰκουμενισμός». Μία Ὀρθόδοξος γνωμάτευσις καί μαρτυρία," *Κοινωνία*, 18, 2 (1975), 100.
317 Ἐπιφανίου Θεοδωροπούλου, „Ἡ ἀξία τῶν Ἱερῶν Κανόνων" [„Valoarea Sfintelor Canoane"], în: *Ἐπιφανίου Θεοδωροπούλου, Ἄρθρα-Μελέται-Ἐπιστολαί [Articole-Studii-Scrisori]*, vol. 1, Athena, 1986², p. 231.

compromisului diplomatic şi a concesiilor reciproce în privința termenilor acceptați de comun acord, dar ambigui, şi a textelor care prezintă un acord simulat şi superficial. Este o chestiune de comuniune esențială, reală, adevărată care se poate împlini doar prin harul Duhului Sfânt.

Pentru această unitate în Hristos, adică în Adevăr şi Dragoste, se roagă Biserica, aşa încât, pe cât este cu putință, să se împlinească şi în istorie viziunea apocaliptică, care nu este altceva decât împreună-rugăciunea întregii creații mântuite înaintea Jertfelnicului ceresc: „Iată, gloată mare, din tot neamul, şi semințiile, şi noroadele, şi limbile, stând înaintea Scaunului, şi înaintea Mielului, îmbrăcați în Veşminte albe şi finici în mâinile lor. Şi strigau cu glas mare, zicând: Mântuirea Dumnezeului nostru celui ce sade pre Scaun, şi Mielului. Şi toți îngerii stau împrejurul Scaunului, şi a Bătrânilor, şi a celor patru Viețuitori, şi au căzut înaintea Scaunului pre fetele sale, şi s-au închinat lui Dumnezeu. Zicând: Amin. Bună cuvântarea, şi slava, şi înțelepciunea, şi multămita, şi cinstea, şi puterea, şi tăria Dumnezeului nostru, în vecii vecilor Amin. [...] Vino, Doamne Iisuse!”[318]

318 Apoc. 7:9-12, 22:20.

ANEXĂ LA EDIȚIA A II-A GRECEASCĂ

PRELIMINARII

Primirea pozitivă de care s'a bucurat prima ediție a cărții, cu titlul *„Nu se cuvine a ne ruga împreună cu ereticii sau cu schismaticii"* (Patra, 2008), din partea unor episcopi, clerici, profesori de theologie şi a multor credincioşi, a fost pentru mine în mod deosebit emoționantă. Desigur, ca autor, sânt întru totul conştient că felicitările calde şi comentariile pozitive nu se referă atât la calitatea lucrării ca atare, ci în primul rând la titlul acesteia: *„Nu se cuvine a ne ruga cu ereticii şi schismaticii."* Ele izvorăsc din mâhnirea care răneşte inimile credincioşilor din pricina faptelor anticanonice pe care le văd prinzând contur în jurul lor şi, de aceea, credincioşii au în vedere ceva mult mai important: este o şansă în plus de mărturisire a credinței în Tradiția noastră multiseculară, este un semnal pentru cei responsabili să nu „se mai joace cu lucrurile importante cu care nu e de glumit," ca să folosesc cuvintele unui erudit mitropolit, care, după ce apreciază contribuția autorului, spunând: *„cu o seriozitate cuviincioasă, cu o mărturisitoare consecvență ortodoxă, cu statornicie față de Sfintele Canoane, cu argumentare bibliografică deplină […] purcedeți la o anatomie eclesiologică ortodoxă a subiectului,"* trage concluzia: *„important este că se îndesesc vocile clerului şi ale poporului, adică ale întregii Biserici, voci lucide, înțelepte, de un zel ştiințific constant, nu fanatic, care arată conştiința veghetoare a Trupului bisericesc."*

Un alt episcop, colaborator apropiat al Arhiepiscopului Athenei, arată în acest sens: *„Doresc să îmi exprim mulțumirile din toată inima şi în acelaşi timp să Vă felicit pentru lupta Dumneavoastră pentru Ortodoxie. Din păcate, trebuie să mărturisim că nu urmăm linia pe care au aşezat-o Sfinții Părinți. Şi situația a ajuns într'un punct foarte neplăcut. Doar mila lui Dumnezeu, să ne rugăm!, poate să ne mai scape. Să nu vă lăsați*

influențat. Continuați-vă lupta! Dumnezeu vede şi răsplăteşte. Nu luați în seamă ce fac oamenii."

Să mi se îngăduie să menționez că am primit, cu multă emoție şi surprindere, caldele felicitări ale unui întâi-stătător al unei Biserici Autocefale, precum şi ale unui mitropolit al Tronului Ecumenic, care, cu limpezimea-i specifică şi cu un curaj demn de invidiat, remarcă printre altele că această lucrare *„ne reaminteşte ceea ce mulți am uitat şi ar trebui să ne trezească pe noi toți, ca să încetăm cât mai curând adunările şi rugăciunile în comun intercreştine care sânt atât de ineficiente şi vătămătoare, precum s'a dovedit deja de atâția ani şi să punem capăt dialogului celui neroditor cu mulțimea ereticilor, aşa încât uşa pocăinței să se deschidă tuturor acestor oameni şi să facă posibilă întoarcerea lor la unica Sfânta Biserică adevărata şi mântuitoarea a lui Hristos, adică la Ortodoxie. Vă felicit pentru sfintele Voastre nelinişti şi mă rog ca pilda Voastră să fie urmată de noi toți, mai ales de înaltul cler care poartă răspunderea pentru toate greşelile care se săvârşesc."* Cu adevărat la Fanar arde lumina lui Hristos!

Desigur, există şi alții care nu vor fi de acord nu numai cu concluziile lucrării, dar nici măcar cu titlul ei! majoritatea acestora au tăcut... Nu au vrut să opună Tradiției multiseculare a Bisericii nici cea mai mică părere theologică contrară. Unii dintre ei – care nu pot fi numiți – i-au poruncit profesorului Vlasios Fidás să furnizeze o justificare ştiințifică şi theologică a tuturor rugăciunilor în comun cu eterodocşii care, de fapt, se săvârşesc anticanonic la întâlnirile ecumeniste.

Opinia amplă a profesorului (23 de pagini), cu titlul „Problema rugăciunii în comun cu eterodocşii, după Sfintele Canoane," a fost publicată în revista *Επίσκεψις*, buletinul oficial al Centrului Patriarhiei Ecumenice de la Chambesy, din Geneva (nr. 699, 30

aprilie 2009).[319] Merită remarcată şi mărimea articolului, cu totul neobişnuită pentru revista *Επίσκεψις*!

„Valorificarea" părerii a fost imediată: preotul Gheorghios Țétis (mare protopresviter al Tronului Ecumenic şi reprezentant al Patriarhiei la CMB), în articolul lui din 3 Iunie 2009, reacționând la „Mărturisirea de credință împotriva ecumenismului" – care condamnă şi rugăciunile în comun – atrage atenția cu emfază: „Cât despre întrebarea dacă este interzisă sau nu rugăciunea în comun cu eterodocşii (nu coliturghisirea) vezi recentul studiu amănunțit al profesorului Vlasios Fidás din revista *Ἐπίσκεψις*." Şi în viitor, cu siguranță, va fi „valorificată" mai mult încă părerea theologică a domului Fidás, plecând de la logica periculoasă şi nivelatoare că „dacă a spus Fidás, aşa este..."

Publicarea articolului în buletinul oficial al Patriarhiei Ecumenice şi, mai ales, mobilizarea unui profesor de prestigiul lui Fidás, ca să furnizeze acoperire theologică rugăciunilor în comun cu ereticii dovedesc, mai presus de orice îndoială, că reacțiile poporului credincios (episcopi, clerici, theologi şi credincioşi simpli) la încălcarea Tradiției canonice sânt avute în vedere în mod special de cercurile ecumeniste de ortodocşi,[320] în ciuda indiferenței lor

---

319 www.alopsis.gr/alopsis/feidas.pdf

320 Vezi reacțiile anumitor cercuri față de „Mărturisirea de credință împotriva ecumenismului." Însemnătatea şi eficacitatea ei este dovedită de faptul că respectivii îşi pierd cu totul stăpânirea de sine. Sânt semnificative caracterizările postate pe pagina de internet a Mărturisirii şi adresate celor care au semnat-o: *„deformată, care merită scuipată, delirantă, banalități, fascişti, neo-ortodocşi, iraționali, maniheism nou-apărut, ridică pretenții demonice, porci raționali, monştri nesătui, bolnavi la minte, mincinoşi şi ipocriți, de inspirație luciferică, impertinență măgărească, minte stricată, întunecime a sufletului, linguşitori, schizofrenie!, să se ducă la «Creştinii Ortodocşi cei Adevărați» (stiliştii schismatici ai Greciei) toți cei care au semnat, să se ducă în budism, ca să se liniştească, de câte case de nebuni e nevoie ca să îi încapă pe toți fanaticii, problema este izolarea acestor elemente de Biserică"* şi indispensabila lozincă de trotuar: „Jos cu fascismul vrednic de scuipat

aparente şi a dispreţului pe care îl afişează faţă de aceste proteste…

Părerea theologică a profesorului Fidás s'a dovedit mult inferioară staturii sale ştiinţifice şi, desigur, nu şi-a atins scopul. Studierea ei atentă nu doar că nu convinge asupra corectitudinii concluziilor profesorului, ci, dimpotrivă, adevereşte faptul că rugăciunile în comun cu ereticii sânt interzise, potrivit Tradiţiei canonice. Domnul Fidás nu a reuşit să-şi valideze concluziile pe baza Tradiţiei bisericeşti multiseculare. Neputinţa aceasta, desigur, nu se datorează formării ştiinţifice nesatisfăcătoare şi nici instruirii profesorului – desigur că nu! – ci, pe de o parte, riguroasei interdicţii canonice, absolute şi în

---

al Mărturisirii de credinţă" etc. Şi să ne gândim că Mărturisirea a fost semnată şi de arhierei şi de clerici din aproape toate Bisericile Ortodoxe şi de stareţi aghioriţi, care de curând au primit laude patriarhale şi felicitări pentru sensibilitatea lor în probleme de credinţă! Caracterizările de mai sus – foarte blânde în comparaţie cu altele care au fost postate pe această pagină de internet la adresa celor care critică abaterile ecumeniste – aparţin aceluiaşi theolog (Dumnezeul meu!), care nu vede nici o problemă ca ortodocşii să se ducă la biserică şi se cânte Duminică de Duminică în biserica romano-catolică din Patra. Este acelaşi care a scris că, pentru a fi dezrădăcinate din oraşul lui părerile cu care el nu este de acord, „nu sânt de ajuns buldozerele, ci e nevoie de explozii cu multe kilograme de dinamită"! Remarcabil cuvânt bisericesc al unui theolog, o argumentare care merită atenţie, o gândire progresistă demnă de invidiat şi, înainte de toate, caracter moral creştin vrednic de urmat... Desigur, „din preaplinul inimii vorbeşte omul," ceea ce are în lumea lui lăuntrică, aceea va şi exprima... Însă este un indiciu al decăderii şi al prăbuşirii lor interioare faptul că, folosind astfel de caracterizări împotriva arhiereilor, a clericilor şi a cinstiţilor profesori de theologie, apără, chipurile!, cu îndârjire dialogurile intercreştine şi interreligioase şi, fireşte, că sânt cu totul neputincioşi să opună o părere theologică serioasă fraţilor lor ortodocşi. Doar injurii, ironii şi persiflări; nici o argumentare împotriva Mărturisirii! Şi răul cel mai mare şi mai neliniştitor – ca să atingem „semnul cuielor" – în ce priveşte caracterul acestor oameni este faptul că sânt acceptaţi ca apărători ai Patriarhiei Ecumenice, câtă vreme cei care îşi exprimă responsabil şi cu argumentare theologică critica faţă de anumite acţiuni ale Patriarhiei, sânt socotiţi duşmanii Patriarhiei – într-adevăr, lucru vrednic de mâhnire, dar mai ales de rugăciune pentru Biserică şi pentru Păstorii ei.

repetate rânduri afirmate în sursele canonice, iar pe de altă parte, lipsei totale de precedente în istoria bisericească în care Părinții să se roage cu fruntaşii ereziilor, atâta timp cât aceştia stăruiau în rătăcire. Nu e cu putință ca cineva care respectă izvoarele canonice să ajungă la alte concluzii.

Cu toate că acest subiect este întru totul limpede în Tradiția Bisericii noastre, totuşi, pentru că, apreciez eu, – bine ar fi să greşesc! – publicarea în revista *Επίσκεψις* slujeşte unor interese de justificare a încălcărilor canonice săvârşite de anumiți clerici, aşezați, prin simplul fapt că sânt clerici, să păzească rânduiala canonică a Bisericii noastre – au jurat asta la hirotonia lor! – mă simt îmboldit să purced la comentarea articolului profesorului Fidás.

Respectul față de profesorul meu nu mi-a îngăduit să tac, deoarece cred că numai disprețul denotă lipsă de respect şi niciodată efortul de a susține o părere contrară argumentată, în problemele theologice grave care se ivesc. În afară de aceasta, am considerat – probabil greşit – că momentul în care i s'a adresat profesorului solicitarea de a-şi exprima părerea nu e independent de publicarea cărții mele *„Nu se cuvine a ne ruga cu ereticii sau cu schismaticii"* (Patra, Decembrie 2008) şi a alteia asemănătoare a arhimandritului K. Kostópulos. Am apreciat că studiul profesorului Fidás constituie, deşi nu este menționat acest lucru – de altfel nici nu ar fi putut fi menționat – un răspuns indirect la *„Nu se cuvine a ne ruga..."*

Comentariul meu la articolul profesorului Fidás a fost trimis imediat revistei *Επίσκεψις* (Chambesy, Geneva) spre publicare, însă probabil nu va fi publicat de aceasta. De asemenea, a fost trimis în format electronic, pe 7 Iulie 2009, părintelui Gheorghios Țéțis (de care am şi fost înştiințat de existența studiului) şi profesorului Vlasios Fidás. Profesorul Fidás a socotit de cuviință că nu merit nici un răspuns. Cu părintele Gheorghios Țéțis a urmat un schimb de

scrisori. Reproducem corespondența cu părintele Gheorghios Țéțis, datorită faptului că reprezintă o personalitate (mare protopresviter al Patriarhiei Ecumenice) şi deține o poziție de mare importanță în Mişcarea Ecumenică (reprezentant permanent al Patriarhiei Ecumenice la CMB), aşa încât cititorul să tragă singur concluziile.

Comentariul la articolul profesorului Vlasios Fidás a fost publicat în revista *Θεοδρομία* (nr. 2, 2009), în *Ὀρθόδοξος Τύπος* (nr. 1792 din 17.07.2009), în *Ἐκκλησιολόγο* (Iulie-August 2009) şi fragmente din el în revistele *Παρακαταθήκη* (nr. 66, 2009) şi *Πειραϊκή Ἐκκλησία* (Septembrie 2009). De asemenea a fost postat şi pe internet.[321] În continuare reproducem:

1) comentariul nostru la articolul profesorului Vlasios Feidas,
2) corespondența cu preotul Gheorghios Țéțis.

COMENTARIU LA ARTICOLUL PROFESORULUI VLASIOS FIDÁS CU TITLUL: „PROBLEMA RUGĂCIUNII ÎN COMUN CU ETERODOCŞII, DUPĂ SFINTELE CANOANE"

În buletinul *Επίσκεψις* (fascicula 699 din 30 aprilie 2009, pp. 11-33) a fost publicat articolul profesorului Vlasios Fidás, cu titlul „Problema rugăciunii în comun cu eterodocşii, după Sfintele Canoane"[322] (în continuare prescurat Fidás). După cum menționează însuşi autorul, articolul acesta constituie un răspuns'opinie la o întrebare care i-a fost adresată.

Publicarea unei lucrări atât de ample (23 de pagini) în buletinul oficial al Centrului Ortodox al Patriarhiei Ecumenice (Chambesy, Geneva), pe de o parte, şi personalitatea şi numeroasele şi impor-

321 Vezi pagina de internet: www.alopsis.gr/modules.php.?name=New&file=article&sid=1201.

322 Articolul întreg pe pagina de internet: www.alopsis.gr/alopsis/feidas.pdf.

tantele calități ale autorului, pe de altă parte, dovedesc seriozitatea subiectului rugăciunii în comun cu eterodocşii în actuala colaborare interortodoxă şi inter-creştină.

În articolul său, profesorul conchide că rugăciunea în comun cu eterodocşii în cadrul Mişcării Ecumenice nu numai că nu este interzisă, ci, dimpotrivă, Sfintele Canoane încurajează rugăciunea comună cu alte confesiuni, respectiva interdicție canonică limitându-se exclusiv la Dumnezeiasca Liturghie.

Argumentația domnului Fidás se concentrează mai ales în următoarele puncte:

1) *„interpretarea gramaticală exactă"* (Fidás, p. 15) a canoanelor;

2) *„referirea consecventă la duhul care a animat canonul respectiv în problemele bisericeşti concrete ale epocii respective"* şi mai ales *„la situațiile care primejduiau unitatea Bisericii în secolul al IV-lea"* (Fidás, p. 15);

3) romano-catolicii şi protestanții nu au fost condamnați ca eretici;

4) rugăciunile în comun sânt o *„consecință inevitabilă"* a Mişcării Ecumenice.

A. SENSUL LUI «ΣΥΝΕΎΧΕΣΘΑΙ» («A SE RUGA ÎMPREUNĂ»)

Profesorul Fidás, cercetând „interpretarea gramaticală exactă" a Sfintelor Canoane conchide: *„prin urmare, este lesne de înțeles că al 45-lea Canon Apostolic şi celelalte canoane apostolice pe această temă leagă întotdeauna termenul «συνεύχεσθαι» de acte de coliturghisire sau de slujire împreună a Tainelor şi ierurgiilor de către clerici ortodocşi şi eretici"* (Fidás, p. 19) şi *„prin urmare, sensul adevărat al canoanelor de mai sus (care interzic rugăciunea în comun cu ereticii) se referă strict la interzicerea, îndreptățită şi de la sine înțeleasă, a coliturghisirii clericilor ortodocşi cu eretici şi, desigur, nu se referă la participarea acestora la orice altă rugăciune"* (Fidás, p. 20). Adică limitează sensul rugăciunii în

comun exclusiv la Dumnezeiasca Liturghie şi nu la altă slujbă.

Aceste concluzii sânt, desigur, inexacte, pentru că – aşa cum se va demonstra fără putință de tăgadă – sensul lui «συνεύχεσθαι» în Sfintele Canoane este mult mai larg şi cuprinde şi simpla rugăciune a laicilor în afara bisericii, „în casă sau la câmp," dar şi săvârşirea de către clerici a Dumnezeieştii Liturghii înaintea altarului. Sensul lui «συνεύχεσθαι» nu poate fi nicidecum limitat la participarea clericilor la Dumnezeiasca Liturghie:

1. Sensul lui «συνεύχεσθαι» în literatura antică şi patristică

Potrivit lui Ioannis Stamatákos, în literatura greacă antică, „συνεύχομαι" înseamnă „urez (mă rog) în comun cu cineva, îmi unesc urările (rugăciunile) mele cu ale lui."[323] Iar după G. Lampe,[324] în scrierile patristice, „συμπροσεύχομαι" înseamnă „a se ruga împreună, a se ruga cu," câtă vreme „συνεύχομαι" înseamnă: a) „a se ruga cu, a se ruga împreună"; b) „a dori (ura) cuiva să-i fie bine."

În Noul Testament e întâlnit numai verbul „εὔχεσθαι,"[325] prin care în nici un caz nu se subînțelege săvârşirea Dumnezeieştii Liturghii, ci doar rugăciunea sau simpla urare. Asemănătoare sânt şi aparițiile cuvântului în traducerea Septuagintei a Vechiului Testament.

Prin urmare, interpretarea că „συνεύχομαι" sau „συμπροσεύχομαι" înseamnă exclusiv participarea la săvârşirea Dumnezeieştii Euharistii, nu şi participarea la o rugăciune comună simplă, nu are nici un suport în Sfânta Scriptură, nici în literatura patristică sau antică.

---

323 „Enciclică către întâistătătorii Bisericilor Ortodoxe" (31 Ianuarie 1952), în: Καρμίρη, *Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα… [Monumentele dogmatice şi simbolice ale Bisericii Ortodoxe Soborniceşti]*, pp. 962-963.

324 G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, 1961, pp. 1290, 1325-1326.

325 Fapte 26, 29; Romani 9, 3; II Corinteni 13, 7, 9; Iacob 5, 16; III Ioan 2.

2. Sensul lui «συνεύχεσθαι» în Sfintele Canoane

Este cunoscut faptul că atunci când autorii Sfintelor Canoane vor să lărgească sau să limiteze sensul unui termen sau să îi dea un sens diferit de cel obişnuit în literatura biblică şi patristică, sânt datori să îl definească foarte exact. Acest lucru însă nu se întâmplă cu termenul «συνεύχεσθαι» (a se ruga împreună) şi cu cei legați de acesta. O excepție o constituie Canonul al 9-lea al Sfântului Timotei al Alexandriei, care restrânge sensul lui *«εὔχεσθαι»* şi *«εὐχή»* (rugăciune) la Sfânta Anafora a Dumnezeieştii Liturghii, zicând: *„Dacă e dator clericul să se roage sau [...] să facă rugăciunea, adică Proscomidia."* Acest *„adică"* indică exact intenția autorului când vorbeşte despre «εὔχεσθαι» şi «εὐχή». Dacă «εὔχεσθαι» şi «εὐχή» ar însemna întotdeauna Dumnezeiasca Liturghie, nu ar fi avut nevoie de lămurire.

În cele mai multe dintre Sfintele Canoane care interzic rugăciunea în comun cu ereticii nu se precizează că interzicerea îi vizează numai pe clerici. În anumite canoane, desigur, se specifică categoric pedeapsă canonică pentru laicii care încalcă interdicția canonică a rugăciunii în comun. Prin urmare, «συνεύχεσθαι» înseamnă şi simplă rugăciune, pentru că, desigur, laicii pot doar să se roage împreună cu ereticii, nu să şi liturghisească împreună cu ei.

Deosebit de important pentru a înțelege care anume rugăciune cu ereticii se interzice este Canonul 65 (sau 64, după Rallis-Potlis, în continuare va fi prescurtat R-P) al Sfinților Apostoli: *„Dacă un cleric sau un laic va intra în sinagoga Iudeilor sau a ereticilor spre a se ruga, să se caterisească şi să se şi excomunice."* Din păcate, aceste canon important *„a scăpat"* atenției profesorului şi nu îl analizează în articolul lui! Chiar şi numai acest canon şi ar fi deajuns să combată afirmația greşită a autorului articolului că *„acele Canoane Apostolice leagă întotdeauna termenul «συνεύχεσθαι» („a se ruga împreună") de*

acte de coliturghisire sau de slujire împreună a Tainelor şi ierurgiilor de către clerici ortodocşi şi eretici” (Fidás, p. 19) şi *„prin urmare, sensul adevărat al canoanelor de mai sus (care interzic rugăciunea în comun cu ereticii) se referă numai la interzicerea, îndreptăţită şi de la sine înţeleasă, a coliturghisirii clericilor ortodocşi cu eretici şi, desigur, nu se referă la participarea acestora la orice altă rugăciune”* (Fidás, p. 20). Când Canonul 65 Apostolic interzice *„să intre... să se roage împreună,”* desigur, nu are în vedere coliturghisirea, pentru că nu există Dumnezeiască Liturghie comună cu Iudeii în sinagoga lor!

Acelaşi lucru este valabil şi pentru Canonul 37 al Sinodului de la Laodiceea: *„Nu se cuvine de la Iudei ori de la eretici a primi darurile trimise de sărbători, nici a serba împreună cu ei.”* Nici acest canon nu este menţionat deloc în articol. Este clar că „a serba împreună” se referă la orice slujbă şi ceremonie liturgică – desigur şi la Dumnezeiasca Liturghie, dar nu numai la aceasta – în cinstea persoanei sau a evenimentului sărbătorit de Iudei sau de eretici.

E semnificativ faptul că sărbătorile Iudeilor şi ale ereticilor sânt interzise în mod unitar de toate canoanele.

De asemenea, este limpede şi Canonul 2 al Sinodului de la Antiohia (nici acesta nu e menţionat în articolul lui Fidás): *„să nu fie iertat a se împărtăşi cu cei afurisiţi. Nici a se primi în altă Biserică cei ce întru alta nu se adună împreună.”* Cu siguranţă *„a se împărtăşi”* se referă la Dumnezeiasca Euharistie şi este prezentat antitetic faţă de precizarea: *„cei ce în altă casă se roagă împreună,”* unde subînţelege simpla rugăciune. Prin această expresie nu se înţelege săvârşirea Sfintei Liturghii, pe de o parte, pentru că săvârşirea Dumnezeieştii Liturghii într'o casă obişnuită, fără să fie vorba de vreo nevoie şi situaţie speciale, este interzisă potrivit Canonului 58 al Sinodului de la Laodiceea şi, pe de altă parte, pentru că nu ar avea sens în acelaşi canon repetarea interzicerii săvârşirii Dumnezeieştii Liturghii.

Conform Canonului 10 al Sfinților Apostoli, *„dacă cineva s'ar ruga, chiar şi în casă, împreună cu cel afurisit, să fie şi el afurisit."* Când canonul impune afurisirea celui care *„numai în casă se va ruga"* cu un eretic sau un afurisit, negreşit, se referă la simpla rugăciune în comun şi nu la săvârşirea Dumnezeieştii Liturghii, pentru că, aşa cum deja am văzut, săvârşirea Dumnezeieştii Liturghii „în casă," fără să existe o nevoie anume, este strict interzisă. În afară de aceasta, însăşi structura textului ne spune că nu este vorba de adunarea euharistică, ci de rugăciunea simplă. Aşadar, prin „se va ruga împreună în casă" înțelege orice simplă rugăciune în comun, iar cine încalcă acest canon „să fie afurisit!"

Este necesar să ne oprim la interpretarea pe care o dă profesorul Canonului 9 al Sfântului Timotei al Alexandriei, din care greşit trage concluzia că *„prin urmare, arienii sau alți eretici pot să fie prezenți la Dumnezeiasca Liturghie săvârşită de un cleric ortodox cel puțin până la îmbrățişarea liturgică"* (Fidás, p. 20) şi că *„nu vatămă cu nimic mergerea la biserică împreună a ortodocşilor şi a ereticilor în timpul Dumnezeieştii Liturghii"* (Fidás, p. 21). Însă aşa ceva nu reiese nicidecum din textul canonului: *„Întrebare: Oare se cuvine clericului a se ruga, fiind de față arieni sau alți eretici şi nu-l vatămă pe el când va face Rugăciunea, adică Proscomidia? Răspuns: la Sfânta Anafora diaconul strigă înainte de sărutarea liturgică: «Cei neîmpărtăşiți (care nu se pot împărtăşi) ieşiți.» Nu li se cuvine a fi de față, fără numai dacă făgăduiesc că se pocăiesc şi ies din erezie."* Adică Sfântul Timotei este întrebat dacă, în timpul Sfintei Anaforale liturgice pe care o săvârşeşte un cleric ortodox, este îngăduit să fie prezenți arieni sau alți eretici. Reiese clar din structura întrebării că *«εὔχεσθαι» (să se roage)* din prima parte se explică în a doua parte a întrebării: *„când face el Rugăciunea, adică Proscomidia."* Din text rezultă clar că întrebarea se referă la cel mai înalt moment al Sfintei Anaforale şi cu siguranță nu se face aluzie nicăieri în

întrebare la diferențierea Dumnezeieştii Liturghii în două părți. Dumnezeiasca Liturghie este privită unitar, nu în două segmente separate. Aceeaşi părere despre abordarea unitară a Dumnezeieştii Liturghii o exprimă şi Valsamón: *„întrebarea despre cleric, dacă se cuvine a se ruga când sânt prezenți eretici, adică să aducă Sfânta Jertfă cu aceştia de față"* (R-P., 4, 336). Şi la fel pune întrebarea şi Sfântul Nicodim Aghioritul: *„a fost întrebat acest părinte dacă poate să aducă jertfa cea nesângeroasă când sânt prezenți arieni sau în general eretici."* La fel şi Vlastáris, nu diferențiază două părți ale Dumnezeieştii Liturghii (R.-P., p. 73). De altfel, şi în răspunsul lui, Sfântul Timotei nu se referă la un comportament diferențiat față de eretici în funcție de cele două părți ale Dumnezeieştii Liturghii. Dacă ar fi vrut să spună aşa ceva, ar fi trebuit să o exprime limpede. Răspunsul Sfântului Timotei este simplu, clar şi unitar: *„nu li se cuvine a fi de față,"* doar dacă dacă *„vor făgădui"* că se vor pocăi şi vor părăsi erezia. Nicăieri nu zice că în prima parte a Dumnezeieştii Liturghii pot să fie prezenți şi în a doua este interzis. Aşa ceva nu poate fi justificat prin textul Sfântului Timotei, nici prin textele comentatorilor acestuia. În plus, şi domnul Fidás, amintind de Valsamón, zice: *„prin urmare, Canonul (6 al Sinodului de la Laodiceea) interzice rămânerea în biserică împreună cu ortodocşii în timpul Dumnezeieştii Liturghii a ereticilor care stăruie în erezie"* (Fidás, p. 19), fără să deosebească între două părți ale Dumnezeieştii Liturghii, dintre care, chipurile, în prima ar fi permisă prezența lor, iar în a doua nu.

Este demn de notat faptul că profesorul însuşi, explicând comentariul lui Valsamón la Canonul 45 Apostolic, recunoaşte că prin expresia „συνευξάμενος" canonul înțelege „participarea la rugăciune," prezentat în opoziție față de „συλλειτουργία" („coliturghisire"): *„aici să nu se spună că episcopul şi ceilalți se adună ca să se roage împreună cu ereticii (= coligurghisire), căci aceştia vor fi caterisiți, [...] ci să*

tâlcuieşti că a se ruga împreună înseamnă pur şi simplu să te afli în comuniune şi să participi la rugăciune cu ereticul." (Fidás, p. 170)

În sfârşit, domnul Fidás mărturiseşte şi el corect că, în cazul simplei rugăciuni în comun cu un eretic şi nu în cazul coliturghisirii, Canonul 45 Apostolic prevede pedeapsa cu afurisirea: *„prin urmare, verbul «συνεύχεσθαι» se referă la două situații desoebite, cu alte cuvinte la simpla rugăciune în comun şi la coliturghisire, căci şi în a doua situație pedeapsa propusă, caterisirea, este, desigur, mai grea,"* în vreme ce în prima situație, *„a simplei rugăciuni în comun,"* se prevede doar pedeapsa excomunicării. (Fidás, p. 17) Cu toate acestea, în continuare, nu consideră demnă de luat în seamă interdicția canonului respectiv, a cărui încălcare este sancționată cu afurisirea. O tratează cu indiferență prin tăcere.

3. Canonişti vestiți despre «συνεύχεσθαι» (a se ruga împreună)

a) *Theodor Valsamón* [*„canonist vestit"* (după Fidás, p. 17) şi *„tâlcuitor foarte renumit al Sfintelor Canoane"* (după Constantin Iconómos]. Se remarcă faptul că profesorul însuşi confirmă că *„vestitul canonist Theodor Valsamón, în comentariul lui la Canonul 45 Apostolic remarcă corect utilizarea complexă a verbului «a se ruga împreună»", care „se dovedeşte şi prin diferitele pedepse eclesiastice prevăzute!"* (Fidás, p. 17) Cu toate acestea, ne miră faptul că în concluziila sale omite „observația corectă" a lui Valsamón şi limitează întru totul neîntemeiat sensul lui „a se ruga împreună" la Dumnezeiasca Liturghie şi la a coliturghisi! Mai mult, după Valsamón:

- „Cel care se roagă cu cel afurisit, oriunde ar face-o, să fie afurisit şi el, fie este episcop, fie mirean. Acest lucru se scrie pentru cei care afirmă că cel afurisit a fost izgonit numai din biserică şi (prin urmare), dacă cineva cântă cântări bisericeşti împreună cu el în casă sau la câmp nu este condamnat – se afirmă. Însă acest lucru este

la fel cu a se ruga împreună cu cel afurisit în Biserică sau în afara ei" (Comentariu la Canonul 10 Apostolic, în R.-P., 2, 14). Valsamón e foarte clar: se referă la cel care „se roagă împreună" cu cineva în condiții anticanonice, „oriunde" s'ar întâmpla aceasta şi oricine ar fi el: episcop sau laic. Prin urmare nu e vorba de coliturghisire. Şi simpla împreună-psalmodiere ca împreună-rugăciune poate să se săvârşească sau în casă, sau sub cerul liber. Nu are importanță dacă se săvârşeşte în fața comunității bisericeşti, „în biserică" sau „în afara ei." Este sigur că Valsamón nu se referă exclusiv la Dumnezeiasca Liturghie şi la coliturghisire, ci la orice fel de rugăciune. *„Aici* (în canonul 45 Apostolic) *să nu spui că dacă episcopul sau alții se roagă împreună cu ereticii în biserică, aceştia să fie caterisiți, conform Canonului 45, precum şi cel care permite acestora să săvârşească în calitate de clerici ceva, ci înțelege pe «a se ruga împreună» în sensul de a fi în simplă comuniune şi a fi dispus a asculta liniştit rugăciunea ereticului."* (după Fidás: a participa la rugăciune, [Fidás, p. 17]) (P-R., 2, 60) Simplu spus, Valsamón zice: Canonul 45 nu se referă la situația în care avem în biserică rugăciune în comun a episcopului cu ereticii. Această situație, adică rugăciunea în comun în biserică a episcopului şi a ereticilor sau aceea în care se dă ereticilor permisiunea să se comporte ca şi clerici în biserica ortodoxă, este sancționată mai aspru, prin caterisire, de canonul următor, al 46-lea Apostolic. Aici, în Canonul 45, să interpretezi pe „a se ruga împreună" ca simplă participare liturgică şi rugăciune simplă, fără să fie vorba de vreo acțiune liturgică a clericului, de aceea aici avem doar pedeapsa canonică prin afurisire. Prin urmare, după Valsamón, „a se ruga împreună" înseamnă simpla rugăciune, chiar şi în afara bisericii, fără slujirea clericilor, fără săvârşirea Dumnezeieştii Liturghii.

- *„Aşadar* (aminteşte canoanele care interzic rugăciunea în comun cu ereticii) *şi noi hotărâm să fie pedepsiți prin afurisire laicii, iar prin*

caterisire clericii care se roagă împreună cu ereticii în Biserica ortodocşilor sau a ereticilor sau oriunde altundeva se roagă cu ei în chip liturgic, după cuvântul dumnezeieştilor canoane. Căci greutăţile întâmpinate în anumite locuri şi mulţimea ereticilor nu trebuie să vatăme deplinătatea credinţei ortodoxe!" (R-P., 4, 460) Sânt, aşadar, vrednici de pedeapsă canonică şi laicii care se roagă împreună cu ereticii şi, cu siguranţă, ei nu coliturghisesc!

b) *Sfântul Nicodim Aghioritul*

- *„Prezentul canon* (al 75-lea Apostolic) *consideră că e mare păcat să intre un creştin în sinagoga Iudeilor sau a ereticilor, ca să se roage [...] oare cât de mult încalcă legea acel creştin care se roagă împreună cu aceia care L-au răstignit pe Hristos?"* (Tâlcuirea la Canonul 75 Apostolic, *Pidalion*, pp. 84-85) De bună seamă, se referă la simpla rugăciune în comun, pentru că nu poate fi concepută Dumnezeiasca Liturghie şi coliturghisire în... sinagogă evreiască!

- *„Cine va vrea să se roage împreună cu cel care a fost excomunicat de către adunarea şi de rugăciunea credincioşilor, chiar dacă nu a vrut să facă rugăciune comună în biserică, ci în casă, acesta dacă este cleric sau laic să fie afurisit."* (Tâlcuirea Canonului 10 Apostolic, *Pidalion*, p. 13) Cel care este îndepărtat de la împreună-slujirea Bisericii nu este primit nici la împreună-rugăciunea particulară. Nici aici nu este vorba de Dumnezeiasca Liturghie sau de coliturghisire, pentru că laicul nu coliturghiseşte.

- *„Prezentul canon* (45 Apostolic) *stabileşte că orice episcop sau preot sau diacon care vrea numai să se roage împreună cu ereticii, nu să şi liturghisească împreună cu ei, să se excomunice, iar dacă a îngăduit acestor eretici să săvârşească vreo slujbă ca şi clerici, să fie caterisit."* (Tâlcuirea Canonului 45 Apostolic, *Pidalion*, p. 50-51) Şi aici este diferenţiată foarte clar rugăciunea în comun de coliturghisire, atât în ceea ce priveşte fapta celui care a greşit, cât şi a consecinţelor.

- În tâlcuirea Canonului 11 Apostolic, Sfântul Nicodim primeşte ca posibile ambele sensuri: sau că *„a se ruga împreună este înțeles în locul lui a coliturghisi”* sau că *„arată, în sensul propriu al cuvântului, a se ruga împreună cu cineva.”* (Tâlcuirea Canonului 11 Apostolic, *Pidalion*, p. 14)

c) *Aristinós*

Profesorul Vlasios Fidás, în articolul lui, aminteşte doar o frază a lui Aristinós („cel care se roagă împreună, adică cel care coliturghiseşte”), prin care explică Canonul 11 Apostolic, unde e vorba în chip limpede de coliturghisirea unui cleric ortodox cu un cleric caterisit. Desigur, Aristinós nu menționează că această interpretare se referă la toate canoanele, precum se dovedeşte din următoarele pasaje, unde lărgeşte clar interzicerea canonică a împreună-rugăciunii şi la simpla rugăciune:

- *„Cel care intră în adunarea Iudeilor sau a ereticilor şi se roagă împreună cu aceştia [...] cel care se roagă în casă cu ereticii, dacă este episcop sau preot sau diacon, se afuriseşte”* (Tâlcuirea Canonului 64 Apostolic, R.P, 2, 83). Nici aici nu se înțelege coliturghisirea cu Iudeii sau coliturghisirea în casă. Evident se referă la simpla rugăciune în comun!

- *„Cel care se roagă împreună cu ereticii în biserică sau în casă, va fi şi el afurisit.”* (Tâlcuirea Canonului 10 Apostolic, R-P, 2, 14) Rugăciunea în comun „în casă” nu poate fi colitughisire (slujirea în comun a Liturghiei).

- *„Cel care îl primeşte pe cel care nu se adună în biserică împreună cu credincioşii şi se adună cu el prin case sau în altă biserică să fie vinovat de neținerea canoanelor.”* (Tâlcuire la Canonul 2 al Sinodului de la Antiohia, Ρ-Π., γ, 129)

- *„Cel care numai se roagă împreună cu ereticii, dacă e preot sau diacon, să fie afurisit; cel care a îngăduit acestora să săvârşească această împreună-*

rugăciune ca slujitori sfinţiţi şi clerici, se caterisește." (Tâlcuirea Canonului 45 Apostolic, R-P, 2, 60-61) Se face diferenţa între *„a se ruga numai"* şi *„cel care a permis să săvârşească aceasta ca slujitori sfinţiţi sau clerici."* Prin urmare, prin *„a se ruga numai"* canonul subînţelege simpla rugăciune în comun, fără a implica şi acţiunea liturgică, şi impune afurisania. Dacă s'ar fi subînţeles coliturghisirea, am fi avut ca pedeapsă caterisirea, pentru că ar fi fost vorba de situaţia: *„a permis să săvârşească aceasta ca slujitori sfinţiţi sau clerici."*

d) *Vlástaris*

„Cu un eretic sau un schismatic nu ne este nicidecum îngăduit să ne rugăm împreună." (R-P., 6, 73) Cuvântul „nicidecum" care nu există în textul canonului, a fost pus de comentator pentru a acoperi toate sensurile lui „a se ruga împreună" şi pentru a întări sensul interzicerii.

e) *Zonarás*

- *„Canonul (64 Apostolic) spune că e mare păcat ca un creştin să intre în adunarea Iudeilor sau a ereticilor pentru a se ruga. Creştinul care se roagă împreună cu cei care s'au lepădat de Hristos, să fie considerat călcător de lege."* (Tâlcuirea Canonului 64 Apostolic, R-P., 2, 82) Negreşit, nu este vorba aici de Dumnezeiasca Liturghie comună cu Iudeii!

- *„Dacă cineva se va ruga cu cel afurisit nu numai în biserică, dar şi în casă, acela să se excomunice."* (Tâlcuirea Canonului 10 Apostolic, R-P., 2, 14)

- *„Nici în casă să nu se roage împreună cu cei afurisiţi, nici în biserică să nu-i primească pe aceştia (pe cei afurisiţi). Cei care se roagă împreună cu aceştia sau îi primesc în biserici, să fie şi ei afurisiţi, iar acestea le-a spus şi Canonul 10 şi 11 al Sfinţilor Apostoli, iar Canonul 33 al Sinodului de la Laodiceea le zice că nu este îngăduit să te rogi cu eretic sau cu schismatic."* (Tâlcuire la Canonul 2 de la Antiohia, R.P., 3, 127) Aici Zonarás

opune pe *„a se ruga împreună în casă”* lui *„a primi în biserică,”* primul însemnând simpla rugăciune în comun, iar celălalt expresia rugăciunii comunității bisericeşti, a Dumnezeieştii Euharistii. Aşadar, cei care „se roagă sau primesc” pe cei afurisiți sau pe eretici sau pe schismatici, „sânt afurisiți ca şi aceia.”

4. Restul Tradiției bisericeşti despre rugăciunea în comun

Menționez cele mai semnificative referințe:

a) *Sfântul Nichifor Mărturisitorul, Patriarhul Constantinopolului:*

„Nu se cuvine a intra deloc în aceste biserici (care aparțin ereticilor), din pricini care s'au spus deja (pentru rugăciune sau psalmodiere) […] căci, dacă a intrat erezia, pleacă îngerul păzitor al celor de acolo, după cuvântul Sfântului Vasilie cel Mare, şi acea biserică devine o casă obişnuită. Şi nu voi intra, zice, în Biserica celor ce gândesc rele, iar Apostolul nu spune oare că nu este nici o legătură între Biserica lui Dumnezxeu şi capiştea idolească?” (R-P. 4, 431d)

b) *Patriarhul Constantinopolului, Gherman al II-lea (+1240):*

„Şi le poruncesc tuturor laicilor, câți sânteți fii adevărați ai Bisericii Soborniceşti, să fugiți departe de preoții căzuți în supunerea latină şi nici în biserica lor să nu vă adunați şi nici cea mai simplă binecuvântare să nu primiți din mâinile lor. Căci este mai bine să vă rugați lui Dumnezeu fiecare în casele voastre, decât să vă adunați în biserică cu filolatinii.”[326] Trebuie atras atenția că aici nu se referă la papistaşi, ci la clericii ortodocşi filolatini.

c) *Patriarhul Chiril al V-lea al Constantinopolului şi Sinodul Patriarhal din jurul lui (1749):*

326 PG 140, 620A.

„Şi vă poruncim părinteşte şi duhovniceşte […] de acum înainte să nu îndrăznească cineva dintre voi să ia parte împreună cu vreunul din adunarea papistaşilor sau cu preoţii papistaşi, sau cu vreunul din ceilalţi apuseni, la Sfintele Taine ale Bisericii noastre şi la celelalte slujbe bisericeşti, rugăciuni şi ierurgii, ci să vă feriţi să aveţi vreodată părtăşie cu ei la vreuna din sfintele slujbe şi ierurgii. Dacă însă, după mustrarea noastră patriarhală şi sinodală, după acest îndemn şi după povaţa părintească şi duhovnicească, va îndrăzni careva dintre voi să fie neascultător şi împotrivitor şi dacă cineva dintre preoţi va îndrăzni şi va fi văzut că se roagă împreună cu latinii sau că primeşte jertfa lor sau face pomeniri pentru ei […] acel preot să fie supus desăvârşite caterisiri."[327]

d) *Sinodul Patriarhilor Constantinopolului, Alexandriei, Antiohiei şi Ierusalimului (1848): „mărturiseşte astăzi în sinod […] că [papismul] erezie, iar cei care o urmează, oricare ar fi ei, eretici sânt, [...] iar sinoadele lor eretice, şi orice părtăşie duhovnicească în slujire a ortodocşilor fii ai Bisericii Soborniceşti cu unii ca aceia este neîngăduită, dupa cum întăreşte şi Canonul al şaptelea de la Sinodul al Treilea a toată lumea."*[328]

e) *Arhimandritul Iustin Popovici:*

„Sfântul Canon al 10-lea Apostolic nu stabileşte exact care anume rugăciune sau slujbă este interzisă, însă interzice orice rugăciune comună cu ereticii, chiar şi pe cea personală. În rugăciunile comune ecumeniste oare nu se întâmplă lucruri mai mari şi mai grave decât acestea? Oare nu se întâmplă […] să dea binecuvântarea episcopi şi preoţi eretici romano-catolici, pastori protestanţi, şi chiar femei?!"[329]

---

327 Σ Μπιλάλη, *Ὀρθοδοξία καί Παπισμός.* Β'. Ἀθῆναι, 1969, p. 367.

328 Καρμίρη, *Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα… [Monumentele dogmatice şi simbolice ale Bisericii Ortodoxe Soborniceşti]*, Athena, 1953, pp. 905-925.

329 Πόποβιτς, Ι. „Ορθοδοξία και «Οικουμενισμός». Μία Ορθόδοξος γνωμάτευσις

f) *Athenagora, Patriarhul Constantinopolului şi Sinodul Patriarhal condus de acesta (1952):*

„Se cuvine clericilor ortodocşi reprezentanţi să se comporte cât mai rezervat la adunările liturgice cu eterodocşii care fac obiectul Sfintelor Canoane, căci prin aceste adunări liturgice se toceşte sensibilitatea mărturisitoare a ortodocşilor, drept care să încerce să liturghisească, pe cât este cu putinţă, doar slujbe şi rânduieli ortodoxe, pentru a arăta astfel strălucirea şi măreţia cultului ortodox înaintea ochilor eterodocşilor."[330] *„Ce nevoie avem de martori?"* Sinodul Patriarhal spune totul! Nu vorbeşte nici de coliturghisire, nici nu îngăduie „rugăciuni interconfesionale," ci declară fără ocolişuri că adunările liturgice împreună cu eterodocşii se împotrivesc Sfintelor Canoane, au consecinţe pastorale grave şi propune doar săvârşirea „de slujbe şi ceremonii ortodoxe," cu o perspectivă pastoral-misionară. Sinodul Patriarhal diferenţiază rugăciunile în comun de comunicarea interbisericească. Poate să existe însă colaborare intercreştină şi fără rugăciuni în comun!

g) *Nici chiar Patriarhul Ecumenic Bartholomeu nu acceptă interpretarea fără precedent a lui Fidás!*

În lucrarea sa de doctorat, Patriarhul Ecumenic Bartholomeu, referindu-se la Sfintele Canoane care interzic rugăciunea în comun, atrage atenţia că *„nu e posibil să se mai aplice astăzi, ci trebuie modificate rânduielile care reglementează relaţiile creştinilor ortodocşi cu eterodocşii şi cu cei de alte religii. Nu se poate ca Biserica să aibă rânduieli care interzic intrarea eterodocşilor în biserici şi rugăciunea în comun cu aceştia,*

και μαρτυρία" [„Ortodoxie şi «Ecumenism». O părere şi o mărturie ortodoxă."] *Κοινωνία*, 18,2 (1975), p. 98.

330 „Enciclică către Întâistătătorii Bisericilor Ortodoxe" (31 Ianuarie 1952), în: Καρμίρη, *Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα… [Monumentele dogmatice şi simbolice ale Bisericii Ortodoxe Soborniceşti]*, Athena, 1953, p. 962-963.

din moment ce ea, prin reprezentanții ei, se roagă împreună cu aceştia."[331] Opinii asemănătoare a formulat şi în articolul lui cu tema „The problem of Oikonomia today" din revista *Kanon*, nr. 6, 1983. Este cât se poate de limpede că, atunci când Patriarhul Ecumenic scrie că *„Biserica [...] prin reprezentanții ei se roagă împreună cu aceştia (cu ereticii)"* şi prin urmare *„nu e posibil să mai fie aplicate astăzi, ci trebuie modificate rânduielile canonice"* care interzic rugăciunea în comun, se referă la simplele rugăciuni în comun şi la celelalte slujbe care se desfăşoară în cadrul Mişcării Ecumenice şi desigur nu la coliturghisire. Patriarhul nu acceptă intercomuniunea! În consecință, pentru Patriarhul nostru Ecumenic, canoanele care se referă la rugăciunea în comun nu au în vedere coliturghisirea (slujirea comună a Liturghiei)!

În plus, în scrisoarea sa din 3 Iulie 1999 adresată Sfintei Chinotite a Muntelui Athos, Patriarhul Ecumenic Bartholomeu semnalează, printre altele: *„În legătură cu rugăciunile în comun cu eterodocşii vă amintim că, încă din anul 1952, Patriarhia Ecumenică [...] consideră că «participarea ortodocşilor la mişcarea pancreştină trebuie să aibă loc în următoarele condiții: 1) [...] 2) [...] 3) [...] Se cuvine clericilor ortodocşi reprezentanți să se comporte cât mai rezervat la adunările liturgice cu eterodocşii care fac obiectul Sfintelor Canoane, căci prin aceste adunări liturgice se toceşte sensibilitatea mărturisitoare a ortodocşilor, drept care să încerce să liturghisească, pe cât este cu putință, doar slujbe şi rânduieli ortodoxe, pentru a arăta astfel strălucirea şi măreția cultului ortodox înaintea ochilor eterodocşilor." Prin urmare, e nedrept să se atribuie Patriarhiei Ecumenice responsabilități pentru eventuale încălcări ale*

331 Βαρθολομαίου Αρχοντώνη, „Περί την κωδικοποίησιν των Ι. Κανόνων και των κανονικών διατάξεων εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία" [„Despre codificarea Sfintelor Canoane şi a rânduielilor canonice în Biserica Ortodoxă"], *Ανάλεκτα Βλατάδων*, 6., Θεσσαλονίκη, 1970, p. 73.

recomandărilor ei de către diverşi clerici care în cea mai mare parte aparţin altor Biserici. Trebuie remarcat că, după cum se ştie, în cadrul Întâlnirii Interortodoxe de la Thessalonic (29 aprilie – 2 mai 1998) s'a hotărât, la iniţiativa delegaţiei Patriarhiei Ecumenice [...] ca reprezentanţii ortodocşi care vor participa la la a VIII-a Adunare Generală a CMB de la Harare, să nu ia parte la adunările liturgice ecumeniste, la rugăciuni comune, la alte ceremonii religioase din timpul Adunării, iar acest lucru constituie o manifestare a puterii direcţiei ei constante de până la Enciclica din 1952, mai sus menţionate, care niciodată nu a fost revocată, chiar dacă, fără consimţământul Patriarhiei Ecumenice, uneori a fost încălcată sau interpretată unilateral ca referindu-se numai la neparticiparea în sensul restrâns al slujirii (Dumnezeiasca Liturghie). Cât priveşte rugăciunea în comun cu cei de alte religii, Patriarhia Ecumenică consideră că e de la sine înţeleasă interzicerea canonică a acesteia şi neparticiparea ortodocşilor la aceasta, fără să însemne însă că interzicerea rugăciunii în comun antrenează după sine şi interzicerea dialogului interreligios."[332]

Patriarhul Ecumenic mărturiseşte şi el foarte limpede că:

I. Enciclica Patriarhală din anul 1952 interzice participarea nu doar la Liturghie, ci şi la orice formă de rugăciune comună care se desfăşoară în cadrul Mişcării Ecumenice, la *„adunări liturgice ecumeniste, la rugăciuni comune, alte ceremonii religioase."*

II. Hotărârea Comisiei Interortodoxe (Thessalonic, 1998) pentru interzicerea participării la orice formă de rugăciune în comun constituie o punere în practică a interdicţiei cuprinse în enciclica lui Athenagora din 1952 sau, după cum spune literal Patriarhul, constituie *„manifestarea puterii direcţiei ei constante, conform Enciclicei din 1952 mai sus menţionate."*

III. Toate aceste rugăciuni în comun din cadrul Mişcării Ecumenice – şi nu e vorba doar de Liturghie – sânt interzise „pentru că se

332 *Ὀρθόδοξος Τύπος*, 1334, 24 Septembrie 1999.

împotrivesc Sfintelor Canoane şi tocesc sensibilitatea mărturisitoare a ortodocşilor."

IV. Enciclica Patriarhală din 1952 e valabilă şi astăzi, pentru că niciodată nu a fost revocată de Patriarhie, chiar dacă unii, „fără consimţământul Patriarhiei Ecumenice," au încălcat-o de câteva ori sau au interpretat-o unilateral ca referindu-se strict la Dumnezeiasca Liturghie!!!

V. Rugăciunile în comun care au loc reprezintă încălcări ale Enciclicei Patriarhale şi Patriarhia nu este răspunzătoare pentru ele, pentru că sânt săvârşite de clerici în majoritatea lor aparţinând altor Biserici.

VI. În interzicerea canonică a rugăciunii în comun se încadrează şi rugăciunea în comun cu cei de alte religii, prin urmare Canoanele nu se referă numai la participarea la Dumnezeiasca Liturghie.

VII. Interzicerea rugăciunii în comun nu atrage după sine şi interzicerea dialogului interreligios. În afară de Patriarhia Ecumenică, există şi alţi theologi contemporani care au participat la dialogul theologic şi câţiva dintre ei cu o contribuţie importantă la Mişcarea Ecumenică, care s'au ocupat de tema rugăciunii comune în cadrul acesteia (Arhiepiscopul Stilianós al Australiei; Methodie, fostul Mitropolit al Thyatirelor; Părintele Theodor Zísis; profesorii Ioannis Karmíris, K. Scutéris şi Th. Ghiánkou). Aceştia nu sânt de acord cu interpretarea „originală" a lui Fidás că rugăciunea în comun menţionată de Sfintele Canoane se referă numai la Dumnezeiasca Liturghie.

VIII. În sfârşit, în scurta noastră lucrare cu titlul *„Nu se cuvine a ne ruga împreună cu ereticii sau cu schismaticii"* (Patra, 2008), sânt prezentate zeci de opinii aparţinând unor clerici (printre care şi ultimii arhiepiscopi ai Athenei), unor profesori ai Facultăţilor de Theologie, Sfântului Munte, figurilor patristice contemporane, unor

Sinoade Locale ale Bisericilor Ortodoxe, ale Comisiei Interortodoxe, care acceptă fără echivoc că în interdicția canonică a rugăciunii în comun este cuprinsă nu doar coliturghisirea sau participarea la Dumnezeiasca Liturghie, ci şi simpla rugăciune în comun cu ereticii.

În concluzie: Este cu totul greşită opinia profesorului Fidás că Sfintele Canoane care interzic rugăciunea în comun cu ereticii au legătură exclusiv cu Dumnezeiasca Liturghie şi *„prin urmare, este lesne de înțeles că al 45-lea Canon Apostolic şi celelalte canoane apostolice pe această temă leagă întotdeauna termenul «συνεύχεσθαι» de acte de coliturghisire sau de slujire împreună a Tainelor şi ierurgiilor de către clerici ortodocşi şi eretici"* (Fidás, p. 19) şi *„prin urmare, sensul adevărat al canoanelor de mai sus* (care interzic rugăciunea în comun cu ereticii) *se referă numai la interzicerea îndreptățită şi de la sine înțeleasă a coliturghisirii clericilor ortodocşi cu eretici şi, desigur, nu se referă la participarea acestora la orice altă rugăciune."* (Fidás, p. 20)

Potrivit scrierilor Sfinților Părinți, rânduielilor canonice, tâlcuitorilor de seamă ai Sfintelor Canoane, potrivit întregii literaturi bisericeşti şi gândirii theologice contemporane, potrivit afirmațiilor Patriarhului Ecumenic Bartholomeu însuşi, interzicerea canonică a rugăciunii în comun nu se referă numai la Dumnezeiasca Liturghie, ci la orice altă rugăciune, ceremonie sau slujbă bisericească, oriunde s'ar săvârşi, chiar şi în cadrul Mişcării Ecumenice.

B. SFINTELE CANOANE, CREAȚIE A SECOLULUI AL IV-LEA

Al doilea punct al silogisticii profesorului Fidás se referă la perioada în care au fost alcătuite Sfintele Canoane care interzic rugăciunea în comun cu ereticii şi, prin extindere, la punerea lor în practică. Potrivit profesorului, pentru a fi înțeles corect sensul adevărat al canonului ar trebui să se facă *„referire consecventă la duhul care a animat*

canonul respectiv în problemele bisericeşti concrete ale epocii respective" şi mai ales *„la situațiile care primejduiau unitatea Bisericii în secolul al IV-lea."* (Fidás, p. 15) Desigur, referindu-se la Canonul 45 Apostolic şi la Canoanele 6, 9, 31, 32, 33 ale Sinodului de la Laodiceea (din secolul al IV-lea), remarcă faptul că *„Biserica a relativizat întotdeauna granițele acriviei canonice a canoanelor de mai sus în practica bisericească şi nu a prelungit validitatea lor prin vreun canon ulterior,"* (Fidás, p. 20) subînțelegând că această interzicere nu mai are aplicare astăzi, din moment ce nu mai există acele situații primejdioase pentru unitatea Bisericii care existau în secolul al IV-lea, când au fost redactate canoanele respective.

Profesorul Fidás analizează pe larg situația bisericească a secolului al IV-lea şi limitează exclusiv la această perioadă rigoarea prin care Canoanele Apostolice şi celelalte canoane abordează problema comunicării în cult a ortodocşilor cu ereticii. (Fidás, pp. 15-16, 26-27, 30-31) Însă, oare, aşa stau lucrurile? Desigur că nu, doarece nu trebuie să uităm faptul că interzicerea riguroasă a comuniunii cu ereticii există încă din primii ani ai epocii apostolice. Referirile din textele Noului Testament sânt limpezi şi cuprind interdicții încă mai exclusive decât ale Sfintelor Canoane. /Tit 3, 10; II Ioan 10-11; Matei 7, 15; Fapte 20, 29; II Corinteni 11, 13; II Petru 2, 1; I Ioan 4, 1; II Ioan 7/ La fel şi la Părinții Apostolici şi în continuare la toți Sfinții Părinți. Care este, însă, diferența față de secolul al IV-lea? Canoanele câtorva Sinoade Locale şi textele Sfinților Părinți din secolul al IV-lea, prin adeverirea lor de către Sinoadele Ecumenice, au dobândit o mai mare autoritate şi, mai ales, au fost cuprinse în Dreptul Canonic al Bisericii noastre, fapt care nu s'a întâmplat cu Sinoade mai vechi (în afară de cel de la Cartagina, din 252) sau cu rânduielile canonice ale altor Părinți mai vechi (în afară de Sfântul Dionisie Areopagitul şi de Sfântul Grigorie Taumaturgul). Astfel, textele mai vechi,

pentru că nu au fost cuprinse în dreptul canonic, nu sânt obiectul lui de cercetare; aceasta însă nu înseamnă că nu există sau că abia în secolul al IV-lea Biserica a spus pentru prima oară nu comuniunii cu ereticii! Aşadar, încă din primii ani ai creştinismului şi nu abia din secolul al IV-lea, Biserica pune interdicții stricte pentru eretici şi, de îndată ce se conturează dreptul ei canonic, le integrează în acesta şi astfel dobândesc şi autoritate canonico-ecumenică.

Dar şi în secolele următoare, când *„nu mai existau situații primejdioase pentru unitatea Bisericii,"* (Fidás, p. 15) Biserica nu numai că nu a revocat aceste Sfinte Canoane ca fiind nefolositoare, ci le-a păstrat şi le-a atribuit şi autoritate ecumenică. Ce altceva înseamnă confirmarea lor, fără nici o modificare, de trei Sinoade Ecumenice? Canoanele care interzic rugăciunea în comun cu ereticii au fost validate ca atare, fără nici o modificare, de Canonul 1 al Sinodului IV Ecumenic (în afara celor Apostolice), de Canonul 2 al Sinodului VI Ecumenic şi de Canonul 1 al Sinodului VII Ecumenic, precum şi de Tradiția multiseculară bisericească până astăzi. Ne provoacă nedumerire faptul că şi acest punct *a scăpat atenției* profesorului şi nu numai că nu pomeneşte nicăieri de confirmarea acestor canoane de trei Sinoade Ecumenice, dar şi susține că Biserica *„nu a prelungit validitatea lor printr-un canon ulterior!"* (Fidás, p. 20)

Biserica, prin grija şi răspunderea pastorală față de poporul credincios, are, fără îndoială, dreptul şi datoria să abordeze după iconomie anumite situații.[333] Studiind textele respective ale Părinților Bisericii şi ale canoniştilor iluştri vedem limpede că sânt foarte grabnici în a pune în practică iconomia cu condiția ca ereticul să se lepede de rătăcirea sa şi să vrea să se întoarcă în Biserică. Dimpotrivă, Părinții sânt foarte riguroşi, chiar cu totul împotriva folosi-

333 Mai detaliat, în Αν. Γοτσοπούλου, „Οὐ δεῖ αἱρετικοῖς ἢ σχισματικοῖς συνεύχεσθαι," Patra, 2008, pp. 56-114.

rii iconomiei pentru rugăciunea în comun cu ereticii, dacă aceştia nu doresc să se întoarcă în Biserică. Desigur, sânt mult mai aspri şi mai categorici în interzicerea intrării ortodocşilor într'o biserică a ereticilor pentru rugăciune în comun cu aceştia, câtă vreme unii Părinți sânt oarecum îngăduitori şi, după iconomie, îi primesc pe eretici să fie de față la slujbele ortodoxe, dacă vin cu respect şi cu dispoziția sufletească de a le cunoaşte. Totuşi, niciodată şi în nici o situație nu a fost îngăduită participarea activă a ereticilor la actul liturgic. Trebui să ne fie limpede că eventualele excepții din viața Bisericii nu pot fi folosite ca scuză pentru justificarea canonică a practicilor actuale care nu au nici o legătură cu atitudinea şi practica bisericească de-a lungul timpului.

Domnul Fidás dedică o mare parte a studiului său (p. 21-26) *„Sfintelor Canoane ale Sinodului de la Cartagina (419) despre dialogul cu donatiştii, canoane ce exprimă duhul permanent al tradiției canonice ortodoxe pentru toate dialogurile theologice cu eterodocşii."* (Fidás, p. 22) Şi totuşi; studierea atentă a acestor Canoane nu conduce la justificarea opiniilor domnului profesor! Ba, dimpotrivă! Şi explicăm:

Articolul profesorului Fidás se referă la *„problema rugăciunii în comun cu eterodocşii, conform Sfintelor Canoane."* Tema mai largă a dialogurilor theologice şi a relațiilor intercreştine, oricât de apropiată ar fi de problematica rugăciunii în comun, presupune un studiu aparte. Nu poate fi examinată între paranteze şi prin aluzii!

În articol sânt menționate cinci Canoane ale Sinodului de la Cartagina (din totalul de 18 care se referă la donatişti). Într-adevăr, Biserica e îndurerată şi se interesează cu deosebire de pocăință şi propune iconomia bisericească pentru întoarcerea lor în Biserică – cine se îndoieşte de aceasta sau cine nu e de acord? În aceste canoane se descrie pe larg calea pe care trebuie să o urmeze păstorii ortodocşi în dialogul cu donatiştii. Cel mai important este însă că

în aceste canoane nicăieri nu se subînțelege câtuşi de puțin că ar fi vorba de vreo adunare liturgică comună, de rugăciune comună sau de altă ceremonie comună religioasă cu cei cu care sântem în dialog şi, desigur, nici nu sânt încurajați păstorii şi credincioşii ortodocşi să organizeze *„rugăciuni interconfesionale"* sau *„să participe la rugăciunea comună pentru unitate sau la manifestări de cult ale Bisericilor care desfăşoară un dialog theologic oficial, pentru susținerea sau consolidarea perspectivelor dialogului."* (Fidás, p. 27)

Carevasăzică, urmând domnului Fidás care leagă Sfintele Canoane de mai sus de subiectul rugăciunii în comun, dacă acceptăm că, de fapt, *„canoanele Sinodului de la Cartagina (419) despre dialogul cu donatişti [...] exprimă şi duhul statornic al Tradiției canonice ortodoxe în ce priveşte orice dialog theologic cu eterodocşii,"* (Fidás, p. 22) ne întrebăm de unde rezultă că Sfintele Canoane *„nu numai că îngăduie, dar şi încurajează rugăciunea comună pentru întărirea disponibilității exprimate pentru dialogul theologic constructiv care urmăreşte unitatea trupului bisericesc"* (Fidás, p. 28) sau de unde rezultă că *„în practica bisericească durabilă [...] orice inițiativă de dialog spre restabilirea unității Bisericii [...] a cuprins întotdeauna, ca de la sine înțeleasă, rugăciunea comună cu reprezentanții Bisericilor cu care se purta dialogul?"*

Îl întrebăm pe cel mai competent specialist în istoria bisericească, domnul Fidás: Dintre foarte numeroasele dialoguri pe care le-a purtat Biserica în cei două mii de ani ai ei, unele au avut un rezultat pozitiv, iar altele au eşuat. Există oare vreun precedent istoric care să îndreptățească rugăciunile în comun care au loc astăzi în Mişcarea Ecumenică (de exemplu, săptămâna de rugăciune pentru unitatea Bisericilor)? Au colaborat vreodată ortodocşii cu ereticii pentru alcătuirea de *„rugăciuni interconfesionale,"* aşa cum s'a întâmplat în CMB? S'a întâmplat vreodată în istoria bisericească ca un ereziarh să ia parte activă la cea mai oficială, dacă mi se îngăduire să o numesc

aşa, Dumnezeiască Liturghie ortodoxă şi să fie tămâiat ca episcop canonic liturghisitor, să rostească Rugăciunea Domnească în numele poporului ortodox, să primească sărutarea liturgică – acte îngăduite numai arhiereilor şi preoților ortodocşi coliturghisitori? Şi la sfârşit, de la amvonul oficial al bisericii patriarhale să proclame şi primatul papal? Când a mai fost elogiat într'o slujbă oficială, într'o sfântă biserică, un şef al unui erezii sau al unei schisme ca episcop canonic şi chiar *„păstor cucernic şi întâi-stătător,"* iar erezia sau schima pe care o conduce, ca *„Biserică cinstită?"*[334] Există un asemenea precedent? Nu constituie asta o provocare?

În ultimă analiză, de vreme ce *„în practica Bisericii, de-a lungul timpului […] orice inițiativă de dialog pentru restabilirea unității Bisericii […] a cuprins totdeauna, ca de la sine înțeleasă, rugăciunea comună cu reprezentanții Bisericilor cu care se purta dialogul,"* cum se face că în studiul domnului Fidás nu ni se prezintă măcar una sau două dovezi ale afirmației sale, din fiecare epocă a istoriei noastre bisericeşti? Ar fi important să ne menționeze fapte de *„rugăciunea comună cu reprezentanții Bisericilor cu care se purta dialogul"* din cadrul dialogurilor pentru unitatea Bisericilor în epoca gnosticilor (secolele I şi II), a polemicilor ariene (secolul IV), a ereziilor hristologice (secolele V, VI, VII), a iconoclasmului, a încercărilor de unire cu

334 Să redăm imnele în întregime: „Oraşul lui Constantin, făclia lui Andrei cel întâi-chemat, sărbătoreşte praznic strălucit, primind pe Întâi-stătătorul cinstitei Biserici a Romanilor a scaunului corifeului Apostolilor şi cu dorință iubitoare de frați, din suflet să ne rugăm cu bucurie: Rămâi întru noi, Mângâietorule, călăuzindu-ne pe noi la adevăr, ca împreună să Te slăvim cu o gură şi cu o inimă" şi „Corabia întru tot cinstită a Ortodoxiei se împodobeşte acum primind din Apus pe cinstitul Păstor şi Întâi-stătător, aducând mulțumiri pentru bunele semne, se bucură cu evlavie pe Hristos rugând: Cu puterea Ta păzeşte lumea Ta întru bună înțelegere, păstrând-o laolaltă ca un Preabun!" şi ectenia: „Încă ne rugăm pentru Preasfințitul Episcop şi Papă al Romei Benedict şi pentru Arhiepiscopul şi Patriarhul nostru Bartholomeu şi pentru ca să fie îndreptați paşii lor spre tot lucrul cel bun!"

Apusul (secolele XI-XV), a dialogurilor cu protestanții (secolele XVI-XVII)? Îl rugăm în chip deosebit pe domnul Fidás să ne aducă la cunoştință dacă există în imnografia noastră cântări asemănătoare cu cele menționate mai sus, care au fost psalmodiate la ultima venire a Papei în Constantinopol? Nu cumva, la urma urmei, faptul că în istoria Bisericii nu avem situații asemănătoare cu cele de azi dovedeşte că afirmația profesorului este inexactă? În paralel, nu ar trebui să ne pună pe gânduri încotro ne îndreptăm şi cum o facem!?

C. ROMANO-CATOLICII ŞI PROTESTANȚII NU AU FOST CARACTERIZAȚI DREPT ERETICI

Potrivit domnului Fidás, *„romano-catolicii, vechii catolicii, anglicanii şi protestanții nu au fost condamnați ca eretici de Biserica Ortodoxă printr-un act bisericesc oficial, […] pentru că este lipsit de temei să fie caracterizați ca eretici de către unii, din moment ce numai Biserica poate să îi numească printr-un act oficial […] drept eretici sau schismatici."* (Fidás, p. 31)

Este clar că nici chiar profesorul Fidás nu acceptă întru totul opinia sus-menționată potrivit căreia romano-catolicii şi protestanții nu au fost condamnați ca eretici, pentru că, altfel, nu ar fi fost necesară cealaltă argumentare a studiului. Singur acest argument că Biserica nu i-a caracterizat drept eretici şi schismatici ar fi fost mai mult decât suficient, în aşa fel încât canoanele în discuție care interzic rugăciunea comună cu ereticii să nu fie valabile în cazul romano-catolicilor şi al protestanților! Se atrage atenția că şi numai schismatici să fi fost papistaşii şi iarăşi rugăciunea în comun cu ei este interzisă, potrivit canoanelor!

Însă întrebarea hotărâtoare este: ce înseamnă *„Biserica numeşte"* sau cum se pronunță Biserica în legătură cu ereziile ?

Cu siguranță, autoritatea cea mai înaltă, însă nu şi exclusivă, care

exprimă Biserica Ortodoxă este Sinodul Ecumenic. Când, însă, nu este cu putință întrunirea unui Sinod Ecumenic sau când Biserica nu socoteşte necesar să îl întrunească, ea hotărăşte în Sinoade Locale şi caracterizează o învățătură drept eretică şi pe cel care o exprimă, eretic. De asemenea, părerea unanimă a Părinților (*consesus patrum*) exprimă şi ea cugetul adevărat al Bisericii. Canonul 15 al Sinodului I-II menționează cu deplină limpezime că este înfierată „orice erezie osândită de Sfintele Sinoade sau de Sfinții Părinți." Există multe exemple din viața şi din Tradiția Bisericii care adeveresc cele de mai sus:

- Gnosticii au fost caracterizați drept eretici fără a se întruni un Sinod Ecumenic în acest sens.
- Marii ereziarhi precum Arie, Macedonie, Nestorie, iconomahii au fost numiți eretici şi au fost tăiați din comuniunea bisericească înainte de a se întruni Sinodul Ecumenic care i-a osândit pentru totdeauna.
- Duşmanii isihasmului au fost osândiți ca eretici de Sinoade Locale de la Constantinopol.
- Filetismul a fost osândit ca erezie în anul 1872 de Sinodul local al Bisericii din Constantinopol.

Aşadar, ce se întâmplă cu papismul?

Desigur, Biserica, pentru pricini pe care ea le-a judecat, nu a întrunit un Sinod Ecumenic pentru a proceda la o osândire hotărâtă, aşa cum s'a întâmplat cu alți eretici. Totuşi pentru conştiința bisericească, de-a lungul timpului, papismul este erezie: mulți theologi şi canonişti de vază şi, mai ales, toți Sfinții Bisericii Ortodoxe care s'au exprimat asupra papismului se pronunță în unanimitate că „biserica" romano-catolică este eretică. Nu există nici măcar un Sfânt al Bisericii noastre – da! nici un singur sfânt – care să susțină că papismul nu este erezie!

În plus, există o mulțime de Sinoade Locale de aceeaşi putere formală, precum Sinoadele care s'au ocupat de disputele isihaste şi de etnofiletism – care au condamnat rătăcirile papiste drept erezii. Dar şi în textele liturgice Biserica Ortodoxă aminteşte papismul ca erezie (în Sinodiconul Ortodoxiei).

În sfârşit, una dintre rătăcirile papismului, *Filioque*, se opune hotărârii Sinodului II Ecumenic şi hotărârii Sinodului III Ecumenic şi *Filioque* a fost osândit fără echivoc de Sinodul de la Constantinopol (879), la care au participat şi reprezentanți ai Papei şi ai tuturor Patriarhilor, iar hotărârile lui au fost primite într'un cuget de participanți şi de întregul Bisericii.

În remarcabila lucrare a Sfintei Mănăstiri Grigoriu din Muntele Athos – *Luptele monahilor pentru Ortodoxie* (2003, pp. 205-341) – sânt prezentate părerile multor Sfinți şi învățători ai Bisericii noastre (peste 40 de persoane) care au osândit ca eretice inovațiile papale. Unii dintre aceştia şi-au vărsat sângele pentru credința ortodoxă. De asemenea, theologul Panaghiotis Simátis menționează, în afara Sinoadelor Ecumenice, multe Sinoade Locale ale Bisericii noastre Ortodoxe de după Schismă care condamnă ca eretice învățăturile papismului.[335]

Semnificativă este hotărârea sinodală a Patriarhilor Constantinopolului, Alexandriei, Antiohiei şi Ierusalimului (1848): *„Între aceste erezii răspândite, pentru judecăți pe care Dumnezeu le ştie, pe o mare parte a pământului, a fost cândva arianismul, iar astăzi este şi Papistăşia. [...] Filioque se numeşte erezie, şi cei care cugetă astfel, eretici. [...] De aceea, Biserica Una, Sfântă, Sobornicească şi Apostolească, mergând pe urmele Sfinților Părinți, atât răsăriteni, cât şi apuseni, a mărturisit odinioară către*

335 Π. Σημάτη, *Είναι αίρεση ο Παπισμός; Τι λένε οι Οικουμενικές Σύνοδοι και οι Αγ. Πατέρες [Este papismul erezie? Ce spun Sinoadele Ecumenice şi Sfinții Părinți.]*, ed. Τήνος., pp. 23-56.

părinții noştri, şi iarăşi mărturiseşte astăzi în sinod, că noua părere mai sus arătată, cum că Duhul Sfânt de la Tatăl şi de la Fiul purcede, este în sine erezie, iar cei care o urmează, oricare ar fi ei, eretici sânt, potrivit cu sus-numita hotărâre sobornică a Preasfântului Papă Damasie, iar sinoadele lor eretice, şi orice părtăşie duhovnicească în slujire a ortodocşilor fii ai Bisericii Soborniceşti cu unii ca aceia neîngăduită, dupa cum întăreşte şi Canonul al şaptelea de la Sinodul al Treilea a toată lumea."[336]

Poziții asemănătoare menționează şi Sinodul din Constantinopol (1895): *„Există deosebiri hotărâtoare față de dogmele credinței predate nouă de Sfinții Părinți şi de forma de organizare canonică de-Dumnezeu-rânduită a conducerii Bisericilor. [...] Biserica papistă [...] nu numai că nu primeşte să se întoarcă la Canoanele şi la hotărârile Sinoadelor Ecumenice, dar la sfârşitul secolului al XIX-lea, mărind prăpastia existentă, a proclamat oficial şi infailibilitatea [Papei]. [...] Biserica Romană actuală este Biserica născocirilor, a măsluirii scrierilor Părinților, a răstălmăcirii Scripturii şi a hotărârilor Sinoadelor Ecumenice. De aceea, pe bună dreptate şi cu îndreptățire a fost şi este afurisită, de vreme ce stăruie în rătăcirea ei."*[337]

Prin urmare, faptul că cineva – oricine ar fi acesta – nu primește învățătura limpede şi statornică a Biserici noastre, părerea împărtăşită de toți a Sinoadelor ei şi a Sfinților noştri că papismul este erezie, este problema alegerii şi răspunderii lui personale.

Să ne punem, însă, întrebarea, ca unii care avem îndatoriri de păstori şi învățători ai poporului lui Dumnezeu: de vreme ce ce toți Sfinții şi multe Sinoade se pronunță într'un glas şi hotărât că papistaşii sânt eretici, cum putem noi, astăzi, cu atâta uşurință, să dogmatizăm, afirmând că sânt *„lipsite de temei caracterizările de eretici care sânt atribuite [papistaşilor] de unii?"* Atunci, nu cumva

---

336 Ανωνύμου, *Ο πειρασμός της Ρώμης [Ispita Romei]*, ed. I. M. Κουτλουμουσίου, p. 85-115.
337 Καρμίρη, *Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα... [Monumentele dogmatice şi simbolice ale Bisericii Ortodoxe Soborniceşti]*, pp. 932-946.

nici etnofiletismul nu este erezie, nici părerile lui Varlaam şi ale lui Achindin nu sânt eretice? De ce sânt folosite două măsuri şi două greutăţi de cântărire? Sau vom judeca noi, după bunul nostru plac, că unele Sinoade Locale şi unele păreri ale Sfinţilor, împărtăşite de toţi, exprimă Biserica, iar altele nu? Ştim noi mai bine decât toţi Sfinţii şi decât Sinoadele care şi-au exprimat părerea? Nu cumva o astfel de afirmaţie se apropie de graniţele hulei?

În plus, ce s'ar întâmpla dacă această silogistică despre papism am extinde-o şi asupra altor erezii, de exemplu asupra Martorilor lui Iehova, a Mormonilor, a Penticostalilor, a Evangheliştilor, doar pentru că *„nu au fost condamnaţi de Biserica Ortodoxă printr-un act oficial bisericesc ca fiind eretici?"*

Studiind textele respective, vedem următorul paradox: în trecut, Tradiţia ortodoxă, aproape în întregime, i-a numit eretici pe romano-catolici (excepţiile sânt foarte puţine, mai ales în primele secole de după Schismă, şi nu din partea unor theologi mari). Însă, în ultimele decenii, dimpotrivă, vedem tot mai mulţi theologi ortodocşi slujitori ai Mişcării Ecumenice care resping în totalitatea ei Tradiţia multiseculară a Ortodoxiei şi afirmă cu o insistenţă grăitoare că romano-catolicii nu sânt eretici!

Această contradicţie puternică naşte o nedumerire îndreptăţită: cum este posibil ca nişte theologi ortodocşi să se exprime radical împotriva Tradiţiei lor bisericeşti? Ce s'a întâmplat de există în cercurile ecumeniste ale theologilor ortodocşi o astfel de unanimitate în tăgăduirea Tradiţiei bisericeşti asupra acestei probleme esenţiale?

Această nedumerire îndreptăţită îşi află, poate, răspunsul în referatul profesorului Atanasie Vlétis al Universităţii din München, care în conferinţa organizată de Facultatea de Theologie din Thessalonic, pe 20 mai 2009, cu tema *„Dialogul theologic dintre*

Biserica Ortodoxă şi Biserica Romano-Catolică," s'a referit la întâlnirile care au premers Dialogului theologic oficial (1980), întâlniri care *„nu numai că au pregătit dialogul theologic, dar ar putea să fie considerate în multe privințe exemplare pentru rezolvarea problemelor theologice aflate în discuție. Soluțiile care au fost prezentate"* – spune profesorul – *„ar putea oferi şi astăzi ieşirea din impas, adevărata soluție pe drumul Bisericilor în căutarea unității."* Şi continuă profesorul Vléțis cu următoarea mărturisire: *„în anul 1976, la unul dintre simpozioanele facultății Pro Orientes a Universității din Graz, profesorul de dogmatică Joseph Ratzinger a formulat o propunere pentru rezolvarea controversatului drept canonic al jurisdicției Romei şi al unirii Bisericilor Catolică şi Ortodoxă. Unitatea ar putea* – a spus Ratzinger – *să se realizeze pe temeiul faptului că Răsăritul ar renunța să mai lupte împotriva evoluției apusene din cel de-al doilea mileniu ca fiind eretică şi ar recunoaşte Biserica Romano-Catolică sub acea formă care e legitimă şi dreaptă din punct de vedere al credinței pe care Biserica Catolică a dobândit-o în timpul celui de-al doilea mileniu, în vreme ce, la rândul lui, Apusul ar recunoaşte Răsăritul ca fiind legitim şi drept în credință sub acea formă pe care el a păstrat-o în istoria lui!"* Ratzinger este foarte clar: *„Răsăritul ar renunța să mai lupte împotriva evoluției apusene din cel de-al doilea mileniu ca fiind eretică!"* Cu alte cuvinte, potrivit propunerii profesorului, pe atunci, J. Ratzinger şi astăzi Papa Benedict al XVI-lea, theologii ortodocşi care participă la dialog nu sânt datori să îşi potrivească cuvântul lor theologic şi purtarea după Tradiția bisericească a Ortodoxiei, ci să ajusteze Tradiția noastră la scopurile stabilite în înțelegere cu Papa! Dacă ortodocşii vor să slujească Dialogului, ar trebui, după cuvântul Papei, să nu mai caracterizeze drept eretice inovațiile dogmatice ale papismului şi să interpreteze propria lor Tradiție theologică, în aşa fel încât să nu mai fie în contradicție cu papismul! Nu li se pare foarte *„rău"* – după cuvântul părintelui Paisie Aghioritul – faptul că Papa pare să

restrângă la anumite teme cuvântul theologic al anumitor theologi ortodocşi contemporani? Sau, ca să spunem lucrurile mai elegant, cuvântul theologic al unor ortodocşi – cu siguranță, nu al tuturor – este cumva rezultatul... înțelegerii cu Papa?

Astăzi, din păcate, sânt unii care nu caută să-şi mai potrivească purtarea după Tradiția noastră bisericească, ci se străduiesc s'o „taie şi s'o coasă" după scopurilor pe care ei şi le-au stabilit... Şi când nu se descurcă cu învățătura patristică, învățătură care este în întregime împotriva dogmelor papiste, la zece veacuri după Schismă, o dau la o parte cu argumentul theologic că este... polemică, în vreme ce noi, astăzi, chipurile!, sântem plini... de iubire!

D. ESTE MIŞCAREA ECUMENICĂ O BATJOCORIRE A TRADIȚIEI BISERICEŞTI?

În încercarea de justificare a rugăciunilor în comun anticanonice, profesorul Fidás afirmă că ele sânt *„inevitabil, urmarea hotărârii oficiale a Bisericii Ortodoxe de a participa prin reprezentanți [...] la organele legislative ale Mişcării Ecumenice contemporane şi la acțiunile acesteia îndreptate spre unitatea creştinilor."* (Fidás, p. 11)

Aşadar, apare o (pseudo)dilemă: Reprezintă Mişcarea Ecumenică o dispreţuire a Tradiţiei bisericeşti? Aşa stau lucrurile? Cu siguranţă că nu, zice profesorul Fidás! Părerea profesorului este arbitrară! Pentru că istoria Bisericii şi realitatea contemporană adeveresc că poate exista dialog intercreştin şi fără rugăciuni în comun, cu respectarea deplină a Tradiţiei noastre bisericeşti:

1. Întotdeauna în istoria ei, Biserica a discutat cu schismatici şi cu eretici, chiar şi cu cei de alte religii, iar cu mulţi dintre ei s'a împlinit speranţa de unire cu Biserica. Şi totuşi întotdeauna se impunea rugăciunea fierbinte şi puternică, însă se interzicea aspru şi cea mai simplă rugăciune în comun!

2. Că respectul față de Tradiția Bisericii este nu numai realizabil în relațiile intercreştine, dar se şi impune, ne-o spune Părintele Theodor Zísis, fost Protopresviter al Tronului Ecumenic, un om cu o experiență deosebită în dialogurile theologice, care propune singura atitudine îngăduită de rânduiala bisericească: *„există şi un alt mod de dialog şi de abordare a relațiilor cu eterodocşii, fără tulburări, rugăciuni în comun şi coliturghisiri. Simpla prezență fizică, după iconomie, fără nici o participare la rugăciune sau liturgică. […] Chiar la începutul dialogurilor theologice în consfătuire comună (la Ferrara), latinii şi ortodocşii s'au rugat separat, tactică care se respectă până astăzi la unele dialoguri theologice."*[338]

3. Legat de aceasta avem şi Comunicatul din 9/22 aprilie 1980 al Dublei Adunări Extraordinare a Sfintei Chinotite a Sfântului Munte Athos – „Despre dialogul ortodocşilor şi romano-catolicilor" – în care, printre altele, Sfântul Munte solicita ca pe viitor „dialogul theologic să nu mai fie însoțit în nici un caz de rugăciuni în comun, de participări la adunările liturgice şi de cult ale altora şi de alte acțiuni care pot da impresia că Biserica noastră Ortodoxă îi recunoaşte pe romano-catolici ca fiind o Biserică deplină şi pe Papă ca Episcopul canonic al Romei. Aceste acțiuni înşeală şi poporul ortodox, şi pe romano-catolici, dând acestora din urmă o impresie greşită despre ce crede Ortodoxia despre ei..."[339]

4. Să nu uităm, de asemenea, că până foarte de curând se desfăşurau dialoguri theologice cu Bisericile necalcedoniene. Şi, totuşi, niciodată nu s'a pus problema rugăciunii în comun cu ei, pentru

338 Θ. Ζήση, „Για την συμπροσευχή Πατριάρχου και Πάπα ποία Σύνοδος θα επιβάλει την κανονικότητα;" [„În privința rugăciunii în comun a Patriarhului şi a Papei, care Sinod va impune canonicitatea?"], *Θεοδρομία*, 6, 2, 2004, pp. 174-175.

339 Dubla Adunare Extraordinară a Sfintei Chinotite a Sfântului Munte Athos, „Despre dialogul ortodocşilor şi romano-catolicilor," în revista *Κοινωνία*, nr. 23,2, 1980, pp. 126-127.

că aceste biserici respectă rânduiala bisericească în acest punct! Faptul că participanții la acest dialog theologic au respectat Tradiția canonică nu a împiedicat cu nimic evoluția dialogului. De ce nu s'ar aplica aceeaşi practică şi în relațiile cu romano-catolicii sau cu protestanții?

5. În acelaşi duh al propunerii părintelui Theodor Zísis este şi Enciclica adresată Întâistătătorilor Bisericilor Ortodoxe, din 31 Ianuarie 1952, amintită mai sus, a Sinodului patriarhal din timpul Patriarhului Athenagora, prin care îi îndeamnă pe reprezentanții Bisericilor autocefale care participă la dialogurile theologice să evite rugăciunile în comun.

6. *„Patriarhia Ecumenică consideră de la sine înțeleasă interdicția canonică (a rugăciunii în comun cu eterodocşii) şi neparticiparea la ea, fără ca aceasta să însemne că interdicția rugăciunii în comun atrage după sine şi intezicerea dialogului inter-religios,"* arată şi actualul Patriarh Ecumenic Bartholomeu. Potrivit Patriarhului Ecumenic, poate să existe dialog şi colaborare şi fără rugăciune în comun!

7. Dimpotrivă, logica domnului Fidás despre relația nedespărțită dintre dialogul inter-creştin şi rugăciunile în comun este în dauna Mişcării Ecumenice însăşi. Pentru că aceste eforturi care conduc la dispreţuirea Tradiției bisericeşti nu pot fi acceptate de nici un ortodox! Un dialog care se bazează pe încălcarea Sfintelor Canoane nu poate să aibă binecuvântarea lui Dumnezeu, cu toată bunăvoința sufletească a celor implicați! În final, spre ce fel de mărturie ortodoxă păşesc participanții la o lucrare în care sânt nesocotite hotărârile Sinoadelor Ecumenice, Tradiția şi viața multiseculară a Ortodoxiei? Un astfel de dialog este dinainte ratat şi nu poate să fie acceptat de conştiința bisericească!

8. *„Pricinuim numai vătămare şi, dimpotrivă, nu ajutăm cu nimic dialogul"* spune fără ocolişuri arhiepiscopul Stilianós al Australiei

care timp de 20 de ani a fost co-preşedinte în Dialogul Theologic oficial cu romano-catolicii, referindu-se la anumite rugăciuni în comun, pe care le caracterizează drept „greşeli tragice" având consecinţe grave: *„din păcate, se creează mult zgomot, multă vătămare, fără să avem absolut nici un câştig. Astfel, grăbindu-ne să dăm impresia că realizăm intercomuniunea, o comuniune în Taine cu eterodocşii […] pricinuim numai vătămare şi, dimpotrivă, nu ajutăm cu nimic dialogul."*[340]

9. În sfârşit, respectarea Sfintelor Canoane şi refuzul reprezentanţilor ortodocşi de a liturghisi împreună cu eterodocşii (*Intercommunio*, Liturghia de la Lima) – în ciuda insistenţei eterodocşilor – nu a împiedicat câtuşi de puţin dialogul cu eterodocşii. De ce să nu se păstreze aceeaşi atitudine pentru orice formă de rugăciune în comun?

E. RUGĂCIUNILE ÎN COMUN CU ERETICII ŞI POPORUL LUI DUMNEZEU

Profesorul Fidás însuşi mărturiseşte că rigoarea Bisericii în a nu permite comuniunea liturgică cu ereticii în secolul al IV-lea se datora doar motivelor pastorale de apărare a conştiinţei ortodoxe a poporului. Desigur, susţine el, nu mai există astăzi primejdiile din acea epocă şi face aluzie la faptul că acum nu mai avem nici un motiv să interzicem rugăciunea în comun cu ereticii în cadrul Mişcării Ecumenice!

Desigur, nu mai există pericolele din secolul al IV-lea, însă astăzi lucrurile sânt mult mai grave şi mai primejdioase: nu există, ca în trecut, pericolul părăsirii Bisericii Ortodoxe şi al integrării în

---

340 Στυλιανού, Αρχιεπ. Αυστραλίας. „Ο μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών Θεολογικός Διάλογος, Προβλήματα και προοπτικές," [„Dialogul dintre ortodocşi şi Romano-catolici. Probleme şi perspective"] *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 29 (1986-1989), pp. 9-31.

cea Romano-Catolică, ci unul mult mai grav: alterarea conştiinţei ortodoxe. Azi, în epoca desacralizării, există o indiferenţă crescută faţă de credinţă, care, în definitiv, înseamnă indiferenţă faţă de însuşi mesajul evanghelic. Deviza New-Age-ului este mult mai primejdioasă decât oricare altă erezie a trecutului: *„toate drumurile conduc la Dumnezeu; nimeni nu are dreptul la exclusivitate; toate religiile sânt la fel şi nici o religie nu poate să afirme că exprimă adevărul întreg; pretutindeni există fragmente ale adevărului; nu are importanţă ce crede fiecare."* Evident, această concepţie tăgăduieşte însăşi esenţa Bisericii şi alterează ethosul ortodox al credincioşilor, pentru că înseamnă o negare totală a Evangheliei, de vreme ce conduce la negarea unicului Mântuitor şi Izbăvitor, Iisus Hristos. Desigur, vreau să cred că nici unul dintre păstorii ortodocşi nu este de acord cu „teoria ramurilor" şi, în general, cu învăţătura New Age, chiar dacă anumite formulări ale cuvântului permit şi alte lecturi (de exemplu, teoria celor doi plămâni ai creştinismului!).

Însă lucrurile se agravează atunci când păstorii ortodocşi şi mai ales cei de frunte, dau poporului simplu impresia că nu trebuie preferat adevărul de credinţă, că dogma nu prea are mare importanţă, e de ajuns să fim „iubitori." E grav atunci când se opune iubirea acriviei învăţăturii de credinţă!

Desigur, asta nu ni se spune pe şleau (din fericire, nu s'au reluat neinspiratele cuvinte ale Patriarhului Athenagora), însă poporul credincios, care, din păcate, nu ştie multe despre credinţa lui, când îi vede pe conducătorii ereziilor că sânt prezenţi şi participă activ la slujbele ortodoxe şi pe episcopii ortodocşi că se roagă adesea cu ereticii îmbrăcaţi în veşminte liturgice (poporul a ajuns să considere drept veşmânt liturgic chiar şi mantia), mesajul pe care îl primeşte este că nu are importanţă ce credem, nu au importanţă deosebirile în credinţă, din moment ce toţi sântem la fel şi toţi

putem să stăm împreună rugându-ne înaintea lui Dumnezeu. Este evidentă vătămarea care se pricinuieşte, după care putem să spunem câte predici vrem despre unicitatea Ortodoxiei şi despre valoarea adevăratei credințe etc. Conştiința poporului nostru deja s'a stricat! Şi astfel se ajunge – ca să folosesc un caz din oraşul meu – ca un profesor de theologie, care se autopromovează ca apărător al dialogului interbisericesc, să nu vadă nici cea mai mică problemă eclesiologică în faptul că unii ortodocşi, sistematic, merg în fiecare Duminică şi cântă în biserica romano-catolică din Patra! Nu este asta o relativizare a credinței, tocirea totală a simțului ortodox, distrugerea totală a reflexelor bisericeşti? Într-adevăr, culmea tragismului şi a confuziei – şi chiar în cuvântul unui theolog ortodox! Pentru halul în care am ajuns nu sânt oare răspunzători întâistătorii Bisericii noastre, care se roagă împreună cu eterodocşii de câte ori au ocazia, cu timp şi fără de timp?

Doar dacă aceste rugăciuni în comun nu au loc intenționat, pentru a provoca şi mai ales pentru a forma un astfel de caracter în credincioşii noştri, aşa încât să fie eliminată orice rezistență la planurile unora! Probabil că singurul lucru care îi interesează pe unii este ca „unirea Bisericilor" să aibă loc cu orice preț şi sub orice formă. Şi ca unică direcție au ales acea teorie, sistematic pregătită, care, după cuvântul Mitropolitului de Tiroloi şi Serentio, kir Pantelimon, (din cadrul Patriarhiei Ecumenice) „a fost formulată de către anumiți participanți romano-catolici" la Sinodul II Vatican, potrivit căreia „unirea se va realiza treptat şi nu prin tratativele theologico-bisericeşti, în trei etape": a) „prietenie şi pregătire psihologică" (n.a. – deja a fost dusă la capăt); b) „comuniune euharistică parțială" (n.a. – se realizează prin rugăciunile în comun); c) „comuniune deplină în Taine."[341] Oare nu într-acolo conduce sistematic disprețuirea

341 Π. Ροδοπούλου, Μητρ. Τυρολόης και Σερεντίου, în: Π. Σημάτη, *Η Πατερική στάση*

rânduielii canonice a Bisericii noastre, atâta doar că acest lucru nu se mărturiseşte pe faţă?

CORESPONDENŢA CU PROTOPRESVITERUL GHEORGHIOS ŢÉŢIS

Către Prea Cucernicul
Protopresviter Gheorghios Ţéţis,
Geneva

Patra, 7 Iulie 2009

Prea Cucernice, vă trimit comentariul meu la articolul profesorului Vlasios Fidás cu titlul „Problema rugăciunii în comun cu eterodocşii conform Sfintelor Canoane" (din revista *Επίσκεψις*, nr. 699 din 30 aprilie 2009, pp. 11-33), pe care îl menţionaţi într'un articol recent al Sfinţiei-Voastre.

Textul a fost trimis şi revistei *Ἐπίσκεψις*, însă probabil că nu va fi găzduit în paginile acesteia. Cunoscând marea autoritate de care vă bucuraţi în cadrul Centrului Interortodox de la Chambesy, vă rog, în măsura posibilului, să interveniţi pentru publicarea comentariului meu.

Consider că veţi fi de acord cu mine că publicarea unei alte abordări, diferite, a unor probleme de mare importanţă care privesc Tradiţia noastră şi relaţiile intercreştine este foarte folositoare. Din păcate, dialogul interortodox despre problemele dialogului intercreştin se limitează strict la spaţiul „profesioniştilor" (după cuvântul

---

στους θεολογικούς διαλόγους και ο Οικ. Πατριάρχης Βαρθολομαίος [Atitudinea patristică la dialogurile theologice şi Patriarhul Ecumenic Bartholomeu], Τρίκαλα-Αθήνα, 2008, p. 51.

profesorului Vléțis), iar poporul Bisericii noastre – chiar clerici şi theologi – sânt împiedicați cu totul să participe la asemenea dezbateri. Consecințele unei asemenea atitudini le trăim şi se manifestă tot mai dureros pentru conştiința şi viața noastră bisericească.

Cu respect,
Preot Anastasios Goțópulos
Slujitor la biserica Sfântul Nicolae din Patra
tel. 6945377621

De la Georges Tsetsis <gtsetsis@bluewin.ch>
Către pr. Anastasios Goțópulos <agotsopo@gmail.com>
10 Iulie 2009 10:22 pm
Subiect: Fidás-rugăciunea în comun

Iubite frate în Hristos,
De îndată ce am sosit astăzi după-amiază de la Constantinopol, am găsit scrisoarea Sfinției-Voastre şi textul anexat acesteia în legătură cu rugăciunea în comun.

Mulțumesc. Îl voi studia cu atenția cuvenită, dar voi şi interveni acolo unde e nevoie pentru a fi publicat studiul Dvs. în revista *Ἐπίσκεψις*.

Dialogul întotdeauna este folositor.

Cu dragoste în Hristos,
pr. Gheorghios Țéțis

Prea Cucernicului
Pr. Gheorghios Țéțis,
Mare Protopresviter al Patriarhiei Ecumenice,
Geneva

Patra, 25 August 2009

Părinte Gheorghie, binecuvântați!
Revin la mesajul meu din 7 Iulie 2009, care se referă la comentariul meu la articolul profesorului Vlasios Fidás despre rugăciunea în comun. Înțeleg că aveți multe îndatoriri, însă îndrăznesc să vă scriu, pentru că, urmărind ştirile din presa bisericească, văd că nu precupețiți nici efort şi nici timp, ca să răspundeți la publicațiile care privesc actualitatea bisericească şi sânteți singurul din Biserica Constantinopolului care o face. Într'un astfel de articol al Sfinției-Voastre menționați studiul profesorului Fidás, exprimându-vă întru totul de acord cu concluziile acestuia.

De asemenea, Vă deranjez deoarece am convingerea că subiectul rugăciunii în comun cu eterodocşii, indiferent de abordarea personală a vreunuia dintre noi, obiectiv vorbind, este un subiect major pentru conştiința bisericească, pentru că preocupă inimile credincioşilor, chiar şi ale clericilor (şi arhiereilor!) nu numai din Biserica Greciei, ci din întreaga Ortodoxie. De altfel, publicarea articolului profesorului Fidás chiar în revista *Επίσκεψις* confirmă această părere.

Din păcate, până astăzi, deşi în mod sistematic este disprețuită Tradiția canonică a Bisericii noastre cu privire la acest subiect de către anumiți ortodocşi care slujesc Mişcării Ecumenice, nu s'a făcut nici un efort pentru a justifica această atitudine, ci au existat numai aprecieri superficiale, în cel mai bun caz, de tipul: „aceste canoane

sânt vechi şi nu mai au valabilitate astăzi!” De aceea consider că este importantă publicarea articolului profesorului Vlasios Fidás, ca prilej pentru desfăşurarea unui dialog interortodox rodnic. Şi cred că cei care până azi s'au exprimat în legătură cu acest subiect merită să fie publicați, căci revista *Επίσκεψις* nu are dreptul moral să excludă o părere opusă, dacă este bine argumentată.

Desigur, am deplina conştiință a faptului că nu sânt îndeajuns de „instruit în ale theologiei,” încât „să-l trag la socoteală” /Mt. 18, 23/ pe cucernicul meu profesor. Însă „nu trebuie să căutăm cine este cel care spune ceva, ci ce spune el” – după cuvântul vechiului proverb –, dacă „ceea ce spune,” în situația concretă, indiferent de eventualele greşeli parțiale, nu este greşit din punctul de vedere al credinței şi al învățăturii Bisericii noastre. Această certitudine se întemeiază pe acordul meu deplin față de interpretarea Sfintelor Canoane de către Patriarhul Ecumenic, aşa cum a fost ea formulată în scrisoarea Sa din 3 Iulie 1999 adresată Sfintei Chinotite a Muntelui Athos, şi se mai întemeiază şi pe primirea pe care au avut-o aceste opinii ale mele din partea mai multor arhierei (chiar şi din partea unui mitropolit al Tronului Ecumenic) şi a unor distinşi profesori ai Facultăților de Theologie.

Vă rog să aveți încredințarea că acel comentariu al meu la articolul profesorului Fidás nu urmăreşte nimic altceva decât provocarea unui dialog, schimbul de opinii şi respectarea învățăturii statornice a Bisericii noastre asupra acestui important subiect.

Sperând că nu am devenit foarte sâcâitor – de altfel Sfinția-Voastră… „sânteți de vină,” pentru că din articolul Dvs. am fost informat de studiul profesorului Fidás – semnez,

Cu dragoste în Hristos
Pr. Anastasios Goțópulos
Slujitor al Bisericii Sfântul Nicolae din Patra

Către Prea Cucernicul părinte Anastasie Goţópulos din Patra

Iubite frate în Hristos şi împreună-liturghisitorule,

Vă mulţumesc pentru scrisoarea Dvs. electronică din ziua de 25 a lunii în curs. După cum am promis în scrisoarea mea anterioară, am vorbit cu responsabilii Centrului Ortodox de la Geneva în legătură cu publicarea studiului Dvs. în buletinul *Ἐπίσκεψις* şi am trimis o copie a studiul Dvs. şi profesorului Fidás. Publicarea depinde de aprecierea şi hotărârea celor autorizaţi de la Chambesy. Mai de mult aveam un oarecare rol, un cuvânt şi o influenţă la Centrul Ortodox, însă au trecut acele vremuri! Cel mai bine ar fi ca pe viitor să intraţi în legătură directă cu Prea Sfinţitul Preşedinte al Centrului Ortodox, care este responsabil de publicarea revistei sau chiar cu profesorul Fidás, mai ales că v'a fost profesor.

Permiteţi-mi, însă, pe scurt, să comentez unul sau două puncte ale scrisorii Dvs. de ieri.

Sânteţi rău informat, frate, cum că eu aş fi „singurul" din Biserica Constantinopolului care comentează actualitatea bisericească. Nu ştiu la ce reviste şi buletine aveţi acces. Însă vă încredinţez că există o mulţime de membri ai Tronului Ecumenic care se ocupă de comentarea evoluţiilor bisericeşti.

Nu există, precum spuneţi, „anumiţi ortodocşi care slujesc în Mişcarea Ecumenică." Există ortodocşi, clerici şi laici slujitori ai Bisericile lor, care prin hotărâri sinodale sau chiar panortodoxe unanime (subliniez asta) participă la această Mişcare şi care în numele Bisericilor lor dau mărturia lui Hristos şi a Ortodoxiei în cadrul diferitelor organizaţii intercreştine, nu fără a întâmpina uneori obstacole.

Cât priveşte „dispreţuirea sistematică" din partea „ecumeniştilor" a Tradiţiei canonice a Bisericii cu privire la rugăciunea în comun,

consider că nu e vorba de o dispreţuire, ci pur şi simplu există interpretări deosebite cu privire la litera şi duhul respectivelor Canoane. Acest lucru este dovedit, de altfel, şi de studiul Dvs., şi de studiul profesorului Fidás, precum şi de scrierile multor profesori şi theologi renumiţi (şi nu doar din spaţiul grecesc).

Îmi veţi spune: în cele din urmă, este permisă sau nu rugăciunea în comun? Răspunsul meu (şi al multor ortodocşi din toată lumea) este limpede: din moment ce nu avem de-a face cu împreună-liturghisire şi participare la Taine, invocarea ajutorului lui Dumnezeu la începerea unei întâlniri intercreştine sau a unei ceremonii care urmăreşte, cu voia lui Dumnezeu, unitatea creştină pe care Domnul o vrea, rugăciunea comună este ceva foarte firesc, dacă nu chiar se impune.

Şi o întrebare pentru Sfinţia-Voastră, frate. De ce sânteţi selectiv în folosirea Sfintelor Canoane? În viaţa noastră cotidiană oare respectăm în literă toate canoanele? Din moment ce Sfintele Canoane interzic afacerile comerciale, întovărăşirea, conlocuirea cu ereticii, credincioşii la care vă referiţi (şi care, aşa cum spuneţi, au probleme de conştiinţă în legătură cu subiectul rugăciunii în comun), se încredinţează ei oare mai întâi dacă băcanul lor, vecinul lor, cel care stă lângă ei pe scaunul din avion este un credincios ortodox şi nu un eterodox sau un om de altă religie? Credincioşii parohiei Dvs., în slujba cărora v'a pus Domnul, aparţin cu toţii în mod conştient turmei Bunului Păstor? Toţi respectă învăţăturile evanghelice şi Tradiţiile Bisericii? Toţi se iubesc între ei? În viaţa lor de zi cu zi pun în practică toţi după literă toate Sfintele Canoane? Aşadar, de ce acest maniheism? De ce folosirea selectivă a Canoanelor? Şi, în fine, astăzi a încetat să mai fie valabilă în Ortodoxie „iconomia," această măsură înţeleaptă, pe care au impus'o din vremuri străvechi Părinţii şi conducătorii noştri în credinţă?

Permiteți-mi, frate, să remarc că noi, clericii, episcopii şi preoții, în loc să ne ocupăm de „greşelile ecumeniştilor ortodocşi" sau de credința eterodocşilor, ar fi mai bine, pentru binele Bisericii, să ne ocupăm mai întâi cu ce crede astăzi grecul contemporan, dacă şi cum pune în practică Sfintele Canoane şi tradițiile Bisericii în viața lui de fiecare zi.

Să nu mă înțelegeți greşit! Nu mă refer la acei puțini care merg la biserică, de obicei în biserici mici, dându-se impresia că Bisericile noastre sânt arhipline! Mă refer la massa poporului din Grecia Ortodoxă, despre care ne lăudăm că, în realitate, constituie majoritatea copleşitoare (95%) a țării. Mă refer la cei care declară că sânt mădulare ale Bisericii, dar au transformat Ortodoxia într'o ideologie şi într'o formă de manifestare culturală. Mă refer la cei care au transformat Tainele în „folclor" şi în „evenimente mondene" (am văzut, în urmă cu mai mulți ani, o invitație la un botez, în care părinții îi chemau pe prieteni şi pe cunoscuți să fie prezenți, auzi!, la *strip-tease-ul* fiicei lor!!), în care „liturghisitorii" nu mai sânt preoții care săvârşesc Taina, ci cameramanii! Mă refer la cei care primesc cu onoruri de „şef de stat" Sfânta Lumină, însă de îndată ce aud „Veniți de luați lumină..." şi „Hristos a înviat... ," „se topesc ca ceara de la fața focului," lăsându-i înmărmuriți pe liturghisitori şi pe cântăreți să săvârşească singuri Liturghia pascală, care este începutul şi prototipul fiecărei adunări euharistice ortodoxe. Cu aceste tendințe şi purtări într-adevăr „eretice" şi neortodoxe ale credincioşilor noştri trebuie să ne ocupăm în primul rând şi nu cu ceea ce cred ereticii Apusului sau cu purtarea „ecumeniştilor ortodocşi." Când vom rezolva problemele pastorale esențiale ale Bisericii noastre (şi aceste sânt foarte multe!), atunci poate vom găsi vreme să ne ocupă şi cu ceea ce se întâmplă în lumea dinafară.

Ortodoxia noastră preaiubită nu este primejduită, frate, nici de

Papism, nici Protestantism, nici de aşa-numitele „panerezii ale Ecumenismului." E primejduită de noi înşine, de duhul lumesc care s'a înrădăcinat în societăţile noastre, „în vreme ce noi dormim!"

Vă salut din inimă şi cu multă dragoste frăţească în Hristos,
Părintele Gheorghios Ţéţis
Geneva, 27 August 2009

Pr. Anastasios Goţópulos,
slujitor al Bisericii Sfântul Nicolae din Patra

Patra, 11 Septembrie 2009

Către Prea Cucernicul Gheorghios Ţéţis,
Mare Protopresbiter al Patriarhiei Ecumenice,
Geneva

Prea Cucernice părinte Gheorghe, am primit scrisoarea Dvs. electronică din data de 27 August 2009 şi Vă mulţumesc mult pentru intervenţia pe lângă revista *Επίσκεψις*. Vă cer iertare pentru întârzierea răspunsului meu, datorate şederii mele de mai multe zile în Sfântul Munte Athos.

În prima Dvs. scrisoare, din 10 Iulie 2009, mi-aţi arătat convingerea Voastră că „dialogul este întotdeauna folositor" şi, sincer, m'am bucurat, sperând într'o expunere substanţială de opinii asupra subiectului foarte important al rugăciunii în comun, pe care l-a adus în discuţie Patriarhia Ecumenică prin revista *Επίσκεψις*.

Însă, în a doua Dvs. scrisoare, din 27 August 2009, remarc că, de fapt, evitaţi să discutaţi despre subiectul rugăciunii în comun. Ca să

fiu sincer, inițial mă bucurasem gândindu-mă că, dacă argumentația şi concluziile mele la subiectul rugăciunii în comun ar avea lipsuri theologice, mi le-ați fi semnalat, din moment ce, de altfel, m'ați cinstit prin critica Dvs., făcând efortul de a mă corecta în aspecte de mai mică importanță ale scrisorii mele. Desigur, aş fi aşteptat un răspuns la întrebările pe care le-am pus. Înțeleg, însă, poziția dificilă în care vă găsiți şi neputința reală ca rugăciunile în comun să fie îndreptățite din punct de vedere theologic şi sânt de acord cu Sfinția-Voastră.

Aducându-vă la cunoştință că în data de 7 Iulie 2009 am trimis profesorului Fidás comentariul meu la articolul lui, fără să primesc însă nici un răspuns din partea lui, permiteți-mi câteva observații la scrisoarea Dvs., pe care îndrăznesc să le fac, pentru că atingeți anumite subiecte foarte importante.

1. *„Hotărâre panortodoxă?" Cu siguranță, nu!*

Invocați, părinte Gheorghe, cu deosebită emfază (subliniez aceasta), *„hotărâri sinodale sau chiar decizii panortodoxe unanime"* ca justificare pentru dispreţuirea Tradiției patristice şi canonice pe tema rugăciunilor în comun. Pe aceeaşi linie a vorbit de curând şi Patriarhul Ecumenic. Însă:

a) Care „hotărâre sinodală sau panortodoxă" a abrogat cele 16 Sfinte Canoane (ale Sfinților Părinți şi ale unor Sinoade Locale şi Ecumenice) care interzic rugăciunile în comun?

b) Care „hotărâre sinodală sau panortodoxă" s'a pronunțat că de acum înainte sânt îngăduite rugăciunile în comun cu ereticii şi că ele nu mai constituie o abatere canonică?

c) Care „hotărâre sinodală sau panortodoxă" a decis alcătuirea unui regulament pentru rugăciunea comună „confesională şi interconfesională" la întâlnirile Consiliului Mondial al Bisericilor?

d) Care „hotărâre sinodală sau panortodoxă" l-a constrâns pe Patriarhul Ecumenic să schimbe îmbrățișări liturgice cu Papa în timpul Dumnezeieştii Euharistii?

e) Care „hotărâre sinodală sau panortodoxă" a rânduit ca Papa cel rămas în erezie să fie elogiat ca „păstor cucernic şi întâistătător" şi asta chiar în biserica patriarhală?

f) Care „hotărâre sinodală sau panortodoxă" a îngăduit ca Biserica constantinopolitană a Întâiului-Scaun să aducă laude ereziei, numind-o „Biserică cinstită, Scaun al lui Petru?"

g) Care „hotărâre sinodală sau panortodoxă" l-a împuternicit pe Patriarhul Ecumenic să dăruiască un Sfânt Potir arhiepiscopului unit al Athenei? Acum uităm hotărârile panortodoxe unanime care condamnă categoric Uniația?

Şi aceste întrebări nu au nici sfârşit..., dar nici răspunsuri...

În sfârşit, părinte Gheorghe, să nu ni se mai servească „bomboana" despre hotărârile panortodoxe! Niciodată şi nici un Sinod panortodox nu a abrogat Sfintele Canoane care sânt validate de trei Sinoade Ecumenice şi nu a dat nimănui dreptul de abatere de la Tradiția şi rânduiala bisericească. Dacă s'ar fi întâmplat vreodată asta – atunci orice Sinod – fie el şi „Panortodox" – s'ar contesta pe sine însuşi şi s'ar transforma într'un „sfat al nelegiuiților" şi într'o „adunare a vicleninzilor." De altfel, „ecumenicitatea" sau „falsitatea" unui sinod nu este determinată de numărul şi de reprezentanța participanților, ci în primul rând de hotărârile lui!

Însă nu trebuie să ne scape faptul că există şi hotărâri patriarhale şi interortodoxe recente importante care condamnă rugăciunile în comun ca anticanonice şi nepermise din punct de vedere bisericesc (vezi Enciclica patriarhală din anul 1952, Întâlnirea Interortodoxă de la Thessalonic din 1998, Scrisoarea Patriarhală din 3 Iulie 1999 către Sfânta Chinotită a Muntelui Athos ş.a.).

2. *Abordare new-age-istă: în definitiv, toți au dreptate!*

După cum am menționat mai înainte, m'a mirat că nu vă referiți, de fapt, la subiectul rugăciunii în comun. Referirea Sfinției-Voastre la rugăciunea în comun se limitează la afirmația: *„pur şi simplu există diferite interpretări cu privire la litera şi duhul Canoanelor respective. Acest lucru este dovedit, de altfel, şi de studiul Dvs., şi de studiul profesorului Fidás, precum şi de scrierile multor profesori şi theologi renumiți."* Cu alte cuvinte, afirmați că cele două opinii, a profesorului Fidás şi a mea, pot fi amândouă acceptate ca valabile, cu toate că ele sânt radical opuse! Înțelegerea pe care se întemeiază părerea Sfinției-Voastre îmi aminteşte de o secvență din acțiunea unui erou popular al teatrului de păpuşi, care dădea dreptate ambilor, chiar dacă aveau păreri cu totul opuse. Când al treilea i-a atras atenția că nu e logic acest lucru, pentru că numai unul putea să aibă dreptate, Karaghiozis i-a răspuns dezarmant: „Şi tu ai dreptate!"

Însă putem avea în felul acesta o abordare theologică responsabilă asupra acestui subiect grav? Şi, din păcate, ca să lăsăm la o parte orice teatru, mă tem că, aici, această relativizare a învățăturii patristice este dezastruoasă, pentru că trimite clar la o abordare new-age-istă, conform căreia „adevăr este ceea ce consideră fiecare că este adevăr" sau, ca să folosesc cuvintele Cardinalului Kasper: „unitate în diversitate," chiar şi în probleme de credință! Cu siguranță, aceste lucruri sânt fără precedent şi departe de Tradiția noastră ortodoxă.

3. *„Răspunsul meu" sau Răspunsul Tradiției bisericeşti?*

Şi continuați în referirea Dvs. la subiectul rugăciunii în comun: *„Îmi veți spune: în cele din urmă, este permisă sau nu rugăciunea în comun? Răspunsul meu (şi al multor altor ortodocşi din toată lumea) este limpede: din moment ce nu avem de-a face cu împreună-liturghisire şi participare la Taine […] este ceva foarte firesc, dacă nu chiar se impune."*

Mă iertaţi, dar aş fi aşteptat o altă introducere la răspunsul Dvs., pentru că ceea ce se caută la acest subiect nu este *„răspunsul meu (şi al multor altor ortodocşi din toată lumea),”* ci răspunsul Tradiţiei bisericeşti multiseculare! Este evident că, în acest caz, răspunsul la întrebarea: *„Îmi veţi spune: în final, e permisă sau nu rugăciunea în comun?”* ar fi cu totul diferit de cel pe care l-aţi dat! Pentru că, ştiţi asta, răspunsul Sfinţiei-Voastre nu este confom cu învăţătura Bisericii noastre, aşa cum a fost ea exprimată prin Sinoadele, prin Sfinţii şi prin învăţătorii ei!

4. *Lipsa de argumente (a)*

Vorbiţi în scrisoarea Dvs. de *„băcanul,”* de *„pasagerul de alături din avion”* etc. Simplificarea este facilă, dar nu e deloc convingătoare. Aş zice că dovedeşte lipsa de argumentaţie theologică în încercarea de justificare canonică a rugăciunilor în comun. Să fim sinceri până la capăt, părinte! Este posibil să fie pus semnul egal între afacerile cu băcanul sau călătoria cu avionul şi toate faptele inadminisibile care s'au petrecut în timpul sărbătorii Tronului Patriarhiei Ecumenice din 2007? Se poate găsi, în istoria bisericească bimilenară, un precedent de îmbrăţişare liturgică în timpul Euharistiei cu un eretic foarte cunoscut şi care stăruie în erezia lui? S'a mai întâmplat vreodată ca şeful unei erezii să rostească în numele poporului ortodox Rugăciunea Domnească în timpul Euharistiei? Este posibil să se aducă laude celui care rămâne în erezie ca fiind „cucernic păstor şi întâistătător” şi erezia lui ca „Biserică cinstită?” Chiar şi un Arhiepiscop al Tronului Ecumenic, cu mulţi ani de slujire în Mişcarea Ecumenică, şi-a declarat public puternica revoltă în legătură cu aceasta! Sau există, oare, vreun precedent de alcătuire a unui regulament pentru rugăciunea comună confesională şi interconfesională în Tradiţia patristică, aşa cum s'a întâmplat în CMB? Cele de mai sus

au vreo legătură cu argumentul Dvs. cu privire la întrebarea dacă *„băcanul lor, vecinul lor sau pasagerul de alături din avion este credincios ortodox şi nu eterodox sau de altă religie?"* Să fim serioşi!

5. *Lipsa de argumente (b)*

Mă întrebaţi dacă *„credincioşii parohiei Dvs., în slujba cărora v'a pus Domnul, aparţin cu toţii în mod conştient turmei Bunului Păstor? Toţi respectă învăţăturile evanghelice şi Tradiţiile Bisericii? Toţi se iubesc între ei? În viaţa lor de zi cu zi pun în practică toţi după literă toate Sfintele Canoane?"* Răspunsul meu este, desigur, *nu*! Vreţi, desigur, să spuneţi că, din moment ce credincioşii nu respectă Sfintele Canoane referitor la alte subiecte, nu este rău că nu se pun în practică şi canoanele despre rugăciunea în comun. Atunci hai să le scoatem cu totul! Dar ce argument e ăsta, iarăşi?! Atunci nici curvia şi preacurvia nu trebuie osândite, pentru că există mulţi credincioşi care mint! Dar nici hula nu e inadmisibilă, pentru că există mulţi care fură! Mă întreb: au vreo logică toate cele de mai sus? Dacă le găsiţi pe bună dreptate absurde, de ce le aplicaţi la Sfintele Canoane despre rugăciunea în comun? *„De ce, aşadar, acest maniheism?"*

Părinte Gheorghe, problema nu este dacă enoriaşii mei şi eu păcătuim, ci dacă încercăm să impunem în conştiinţa bisericească nelegiuirea noastră drept lege a lui Dumnezeu. Atunci nu păcătuim doar ca oameni, ci ne aflăm într'o rătăcire diavolească primejdioasă, care se apropie de graniţele hulei împotriva Duhului Sfânt şi această hulă nu poate fi transformată într'o virtute vrednică de urmat prin nici o hotărâre „unanimă panortodoxă"...

6. *Major sau minor – contemplativi sau curioşi*

Încercând să mă îndepărtaţi prin această divagaţie de preocuparea mea cu subiectul rugăciunii în comun, îmi atrageţi atenţia: *„când*

vom rezolva problemele pastorale esențiale ale Bisericii noastre (şi acestea sânt foarte multe!), atunci poate vom găsi vreme să ne ocupăm şi de cele care se întâmplă în lumea din afară."

a) Mă surprinde această afirmație care vine din partea unui cleric care slujeşte conştiincios, de mai multe zeci de ani, în Mişcarea Ecumenică, participând activ şi urmărind îndeaproape *„cele ce se întâmplă în lumea de afară!"* Doar dacă nu cumva această recomandare a Sfinției-Voastre se referă numai la cei care critică Mişcarea Ecumenică...

b) Dacă acceptăm ca fiind corectă silogistica Sfinției-Voastre, obiecția aceasta ar trebui să se adreseze în primul rând Patriarhiei Ecumenice, care, evident, a adresat solicitarea respectivă profesorului Fidás şi a permis publicarea în buletinul său oficial, *Επίσκεψις*, a unui studiu de o asemenea amploare! Înainte de a mi-o adresa mie, ar fi trebuit să adresați obiecția aceasta profesorului Fidás care a făcut efortul să alcătuiască o lucrare de multe pagini despre rugăciunea în comun, în loc să se ocupe cu *„problemele pastorale esențiale ale Bisericii noastre (şi acestea sânt foarte multe)!"*

Şi, totuşi, atât Tronul Ecumenic, cât şi profesorul Fidás au considerat de cuviință – după părerea mea, foarte corect – că rugăciunea în comun este unul dintre cele grave subiecte ale actualității bisericeşti contemporane! La urma urmei, dacă ceva este major sau minor în viața bisericească nu are dreptul să judece personal oricare dintre noi. Cred, însă, că veți fi de acord că major este orice act care alterează învățătura patristică, ca ethos şi credință, fie că este săvârşit de un credincios necatehizat sau, cu atât mai mult, de orice cleric de rang înalt şi, ca atare, trebuie să ne raportăm la acesta cu seriozitate.

c) Dacă participarea la Mişcarea Ecumenică este hotărâre a Bisericii noastre, atunci noi, ca mădulare ale ei (clerici şi laici), nu numai că avem dreptul, ci chiar *sântem datori* să ne rugăm, să ne interesăm

şi să participăm, după măsura posibilităţilor noastre, la cele ce se petrec acolo. Hotărârile panortodoxe nu prevăd nicăieri că această lucrare este lăsată exclusiv în grija unor „profesionişti" (Vléţis), iar restului credincioşilor, fie ei „clerici, episcopi şi preoţi," nu li s'ar permite să se „apropie" de acest subiect! O astfel de abordare vădeşte o boală eclesiologică şi, dacă e aşa, sântem cu toţii datori să o condamnăm fără ocolişuri!

d) În fine, adesea mă aflu în faţa următoarei absurdităţi: cei care nu ne ocupăm cu Mişcarea Ecumenică şi preferăm lucrarea pastorală înlăuntrul poporului lui Dumnezeu sântem acuzaţi de introversiune, de atitudine contemplativă şi de provincialism de către cercurile ecumenice! Când, însă, încercăm să ne ocupăm şi să ne exprimăm părerea despre anumite comportamente pe care le considerăm a fi potrivnice Tradiţiei noastre, atunci sântem condamnaţi, de aceleaşi cercuri, de curiozitate şi de lipsă de interes pentru turmă! În final noi, credincioşii (clerici şi credincioşi), avem dreptul să vorbim despre ecumenism doar când aplaudăm fără discernământ cele ce se petrec în jurul nostru?

7. *„Duh lumesc"*

O mare parte a scrisorii Dvs. se referă la „duhul lumesc" care într-adevăr distruge viaţa noastră bisericească. Sânt întru totul de acord cu Dvs. asupra acestui pericol! Fiţi convins că ne doare şi suferim pentru această decădere şi o abordăm ca fiind prima noastră îndatorire pastorală. Însă invocarea acestei situaţii în cazul de faţă mi se pare mai degrabă o tergiversare, ca să nu vă ocupaţi cu cele legate de rugăciunile în comun. „Pe acestea trebuie să le împlineşti, iar pe celelalte să nu le laşi" de ce nu trebuie să fie valabil şi în situaţia de faţă?

Dar, părinte Gheorghe, ce este „duhul lumesc?" Nu este mai

înainte de orice disprețuirea adevărului evanghelic şi egalizarea acestuia cu propria lui tăgăduire? Nu este „duh lumesc" să opun eu părerea mea personală, „voia mea proprie," conştiinței şi Tradiției bisericeşti? Şi când aceasta se săvârşeşte de către credinciosul simplu, neinițiat, păcatul este „mic." Însă când se comite de către înalții reprezentanți ai Bisericilor noastre, atunci este crimă! Când această mentalitate se consolidează în viața noastră bisericească drept regulă, atunci nu este o înstrăinare totală, o identificare cu duhul lumesc? Când un episcop selectează şi, potrivit locului pe care îl deține în ierarhia bisericească, impune ce anume din Tradiția canonică este vrednic de respectat şi pe celelalte le disprețuieşte cu obrăznicie – da! cu obrăznicie – de ce ne deranjează când se poartă la fel şi un simplu credincios? Sau oare „duhul lumesc" se referă numai la laici, nu şi la noi, clerici?

Şi, în afară de asta, să nu uităm că acest „duh lumesc" a primit o formă „bisericească" în Papism şi în Protestantism. Şi în ce hal am ajunge noi dacă, clerici ortodocşi fiind, ne înstrăinăm de Biserică, purtându-ne în chip protestant (propunând o voință şi o opinie care coincid cu ale protestanților) şi acționând papist (impunând această opinie)! Doar dacă, din pricina poziției noastre, nu ne convine acest lucru...

8. *Folosire selectivă?*

Mă acuzați de folosire selectivă a Sfintelor Canoane. Cred că mă nedreptățiți, căci un astfel de comportament veți întâlni la cei care, pe de o parte, disprețuiesc sistematic Sfintele Canoane despre rugăciunea în comun, iar, pe de alta, au ridicat autoritatea lor la nivel la dogmă supremă!

Iubite părinte Gheorghe, m'am lungit cu vorba şi poate exagerez. Probabil că sânt cam acid în anumite exaltări ale cuvântului meu.

Vă cer iertare, dacă V'am mâhnit. Fiţi încredinţat că acest cuvânt al meu nu se referă la o anumită persoană, ci la mentalităţi şi comportamente care ne amărăsc mult. Mă lupt să dobândesc „gândul cel bun" de care vorbea părintele Paisie Aghioritul şi să găsesc îndreptăţiri pentru păstorii noştri, însă nu mă „ajută" prin cuvântul şi comportamentul lor protagoniştii din Mişcarea Ecumenică.

Sânt neputincios să îndreptăţesc atitudinea lor faţă de fraţii şi fiii lor ortodocşi, pentru că păstorii noştri nu depun nici o strădanie pentru a-i înştiinţa şi convinge prin cuvânt theologic pe fraţii ortodocşi. Vădesc o nepăsare provocatoare, până la dispreţ, faţă de îngrijorarea fiilor lor duhovniceşti. Însă vai de părintele care nu ia în seamă strigătul de agonie al copiilor lui. El singur îşi clatină în conştiinţa lor autoritatea paternă. Şi să nu ne scape faptul că autoritatea paternă nu se impune prin cenzurarea criticii venită din partea copiilor, ci ea se insuflă, chiar şi copiilor „neastâmpăraţi." Dacă acest lucru e valabil pentru paternitatea trupească, mai mult încă are aplicare în cea duhovnicească!

În cazul acesta concret nu e vorba numai de dispreţuirea credincioşilor laici, dar chiar şi a arhiereilor, a clericilor, a stareţilor cu obştile lor – dintre cei mai cucernici întru toate – care sânt abordaţi cu ironii, fără a li se răspunde printr-o părere theologică temeinic argumentată, dacă îndrăznesc să îşi exprime reţinerile! Sânt abordaţi deopotrivă toţi cei care formulează vreo critică, ca extremişti, zilotişti, stilişti, schismatici, neo-protestanţi, ca să folosesc numai câteva dintre cele mai decente expresii, nu şi pe cele mai triviale, cu care sântem „împodobiţi"... Cu amărăciune îmi amintesc de caracterizările pe care le-a proferat la sărbătoarea Tronului Patriarhiei Ecumenice din 2006 un arhiereu al Bisericii Greciei, adresându-se Patriarhului Ecumenic, desigur, în prezenţa reprezentanţilor eterodocşilor – vai!: *„Fraţi mincinoşi, îndărătnici, adunaţi în grupări fanatice,*

care susțin aşa-zisele «aşezăminte», subjugați în multe de o necredință religioasă, de un fundamentalism neomaniheist, de proiecția unei vinovății metafizice, de o lucrare facilă, ca să trăiască dreptatea sectelor, ca promovatori ai «religiei curate».” Şi, din păcate, Patriarhul nostru „l-a ascultat cu plăcere,” în loc să îl pună imediat la punct!

Totuşi, să fie clar tuturor că noi – arhierei, aghioriți şi stareți, clerici, monahi şi laici, din multe Biserici Ortodoxe locale –, care, înaintea lui Dumnezeu şi a conştiinței noastre, ne exprimăm durerea şi dezacordul față de dispreţuirea sistematică a Tradiției noastre bisericeşti, sântem şi vom rămâne mădulare ale Bisericii noastre, orice s'ar întâmpla! Chiar dacă părinții noştri ne mâhnesc şi refuză să ne ofere paternitatea prin purtarea lor, vom rămâne mădulare ale Bisericii noastre Ortodoxe!

Cu dragoste în Hristos,
pr. Anastasios Goțópulos

BIBLIOGRAFIE

ΑΒΡΑΜΊΔΗ, Σ., Οι αξιώσεις (desiderata) της Ορθοδόξου Εκκλησίας έναντι του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών, *Εκκλησία*, 82 (2005). pp. 302-312.

ΑΓΊΟΥ ΝΕΚΤΑΡΊΟΥ, *Μελέτη ιστορική περί των αιτίων του σχίσματος*, Β', Αθήναι, 2000[2]

ΑΓΊΟΥ ΝΕΚΤΑΡΊΟΥ, ΜΗΤΡ. ΠΕΝΤΑΠΌΛΕΩΣ, *Μάθημα Ποιμαντική*, Θεσσαλονίκη, 1974.

ΑΛΙΒΙΖΆΤΟΥ, *Οικονομία*: Α. Σ. Αλιβιζάτου. Η Οικονομία κατά το Κανονικόν Δίκαιον της Ορθοδόξου Εκκλησίας, Αθήναι, 1949.

ΑΝΔΡΙΌΠΟΥΛΟΥ, Π., „Η Πάτρα, οι Καθολικοί και ο π. Κύριλλος," în ziarul *Εθνικός Κήρυξ Πατρών*, 16.4.07 şi la adresa de internet: http://www.alopsis.gr/alopsis/andriop.htm.

ΑΝΤΩΝΙΆΔΟΥ Μ., *„Ο αιρετικός διάλογος,"* Το *ΒΗΜΑ*, 17.3.2002. p. A25. (Număr de cod: B13517A251), la adresa de internet: http://www.tovima.gr/print_article.php?e=B&f=13517&m=A25&aa=1.

ΑΝΩΝΎΜΟΥ, *Ο Γέρων Φιλόθεος Ζερβάκος, (ο Ουρανοδρόμος Οδοιπόρος)*, vol. 2, ed. Ορθόδοξος Κυψέλη, Θεσσαλονίκη, 1988.

ΑΝΩΝΎΜΟΥ, *Ο Παναγιώτης Ν. Τρεμπέλας επί της Οικουμενικής Κινήσεως και των Θεολογικών Διαλόγων*, ed. Ο Σωτήρ, Αθήναι, 2007[3].

ΑΝΩΝΎΜΟΥ, *Ο πειρασμός της Ρώμης*, ed. Ι. Μ. Κουτλουμουσίου.

ΑΝΩΝΎΜΟΥ, *Οι αγώνες των μοναχών υπέρ της Ορθοδοξίας*, ed. Ι. Μ. Οσ. Γρηγορίου, Αγιον Όρος, 2003.

ΑΡΧΟΝΤΏΝΗ, Β., „Η οικονομία εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία," *Επίσκεψις*, 50 (1972). pp. 13-14.

ΒΑΛΛΗΝΔΡΆ, Ν., ΜΗΤΡΟΠ. ΖΙΧΝΏΝ ΚΑΙ ΝΕΥΡΟΚΟΠΊΟΥ, *Ζητήματα εκκλησιαστικής δεοντολογίας*, Αθήναι, 1968.

BARTHOLOMEOS, *Oikonomia*: B. Archondonis. The problem of Oikonomia today, *Kanon*, 6 (1983). Viena, pp. 39-50

ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΊΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΌΛΕΩΣ, *„Γράμμα πρός τόν Μακ. Πατριάρχην Μόσχας καί πάσης Ρωσσίας κύριον Ἀλέξιον σχετικῶς πρός τόν ἐν Βουδαπέστη Οὑγγαρίας Ὀρθόδοξον Ἱερόν Ναόν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου"* (nr. de protocol 923/7.6.2004), la adresa de internet: www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang =gr&id=33&tla=gr.

ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΊΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΌΛΕΩΣ, *„Σεπτόν Πατριαρχικόν Γράμμα πρός τόν Μακ. Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν*

καί πάσης Ἑλλάδος κ.κ. Χριστόδουλον, περί τοῦ θέματος τῶν Ἰ. Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν Βορείῳ Ἑλλάδι καί Ἀνατολικῷ Αἰγαίῳ" (nr. de protocol 1073/1.12.2003), la adresa de internet: http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=20&tla=gr.

ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΊΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΌΛΕΩΣ, *„Ὁμιλία κατά τήν ἐπί τῇ ὑποδοχῇ Αὐτοῦ Δοξολογίαν εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Πρωτάτου"* (21/08/2008), la adresa de internet: http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=976&tla=gr και Παρακαταθήκη 61 (2008). σσ. 5-8

ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΊΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΌΛΕΩΣ, Ομιλία κατά την επί τη υποδοχή Αυτού δοξολογίαν εις την Ι. Μ. Ξηροποτάμου (21.8.2008), *Παρακαταθήκη*, 61 (2008). pp. 5-8.

ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΊΟΥ, Κωδικοποίηση: Β. Αρχοντώνη, „Περί την κωδικοποίησιν των Ι. Κανόνων και των κανονικών διατάξεων" εν τη *Ορθοδόξω Εκκλησία Ανάλεκτα Βλατάδων*, 6, Θεσσαλονίκη, 1970.

ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΊΟΥ, ΜΗΤΡ. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΊΑΣ, „Ο μοναχισμός και η επανένωσις των διηρημένων Χριστιανών," în *Συμπόσιον Πνευματικόν επί χρυσώ Ιωβηλαίω Ιερωσύνης του Μητροπολίτου Πατρών Νικοδήμου (1939-1989)*, Αθήναι, 1989.

ΒΑΣΙΛΕΙΆΔΗ, Ν. Π., *Άγιος Μάρκος ο Ευγενικός και η ένωσις των Εκκλησιών*, ed. Ο Σωτηρ, Αθήναι, 1983[3].

ΒΑΣΙΛΕΙΆΔΗ, Π., „Πρόλογος," în *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός διάλογος*, Π. Βασιλειάδη (ed.), ed. Αποστολική Διακονία, Αθήνα, 2005.

ΒΑΣΙΛΕΊΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΆΤΟΥ, *„Αντιπατερική η στάση του ζηλωτικού Παλαιοημερολογιστιμού,”* la adresa de internet: http://www.oodegr.com/oode/orthod/paleoimerologites/antipater1.htm

ΒΑΣΙΛΕΊΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΆΤΟΥ, *„Οι εκκλησιαστικές κακοδοξίες του ζηλωτικού Παλαιοημερολογιστιμού,”* la adresa de internet: www.oodegr.com/oode/orthod/paleoimerologites/ekklis_lathi1.htm

ΒΛΙΑΓΚΌΦΤΗ, Α., „Ορθόδοξος Μοναχισμός και Θρησκευτικός και Θρησκειακός Συγκρητισμός,” *Παρακαταθήκη*, 26 (2002), p. 2-13

BOUTENEFF, Η πρόκληση της κοινής προσευχής: P. Bouteneff, „Η πρόκληση και αναγκαιότητα της κοινής προσευχής,” în *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός διάλογος*, Π. Βασιλειάδη (ed.), ed. Αποστολική Διακονία, (Αθήνα, 2005), pp. 128-134.

ΓΑΛΊΤΗ, Γ. Α., *Intercommunio. Το πρόβλημα της μυστηριακής κοινωνίας μετά των ετεροδόξων εξ επόψεως ορθοδόξου, βιβλική και εκκλησιολογική μελέτη*, Αθήναι, 1966.

ΓΕΔΕΏΝ Μ., *Κανονικαί Διατάξεις*, Β', Κωνσταντινούπολις, 1888.

ΓΕΡΟΝΤΙΚΌΝ, ed. Αστήρ, εν Αθήναις, 1970².

ΓΙΆΓΚΟΥ, Συμπροσευχή: Θ. Γιάγκου, „Η συμπροσευχή με τους ετεροδόξους,” în *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός διάλογος*, Π. Βασιλειάδη (ed.), ed. Αποστολική Διακονία, Αθήνα, 2005, pp. 143-153.

ΓΙΑΝΝΟΠΟΎΛΟΥ, Σ., *Συλλογή των εγκυκλίων της Ιεράς Συνό-*

δου της Εκκλησίας της Ελλάδος από του 1833 μέχρι σήμερον, εν Αθήναις, 1901.

ΓΚΟΤΣΟΠΟΎΛΟΥ, Α., „Ομόφωνη η γνώμη των Αγίων: *Ο Παπισμοσ ειναι Αιρεση!* Απάντηση σε άρθρο του κ. Παν. Ανδριόπουλου," la adresa de internet: http://www.alopsis.gr/modules.php?name=News&file=article&sid=592 & www.oodegr.com/oode/papismos/airesi1.htm şi în ziarul *Αλλαγή Πατρών* 3.5.07, ziarul *Ημέρα Πατρών* 22, 24.5.07, periodicul *Παρακαταθήκη*, 53 (2007), pp. 4-7, 54 (2007), pp. 8-11.

WARE, T. EUSTRATIOS ARGENTI, *A study of the Greek Church under Turkish rule*, Oxford, 1964.

ΓΡΗΓΟΡΊΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΆΧΟΥ, *Η θεία Λειτουργία*, Σχόλια, ed. Δομοσ, 1985[2].

ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΎ, ΜΗΤΡ. ΕΛΒΕΤΊΑΣ, *Προς την Αγίαν και Μεγάλην Σύνοδον. Προβλήματα και προοπτικαί*, Αθήναι, 1990.

ΔΕΛΙΚΆΝΗ, *Έγγραφα: Κ. Δελικάνη, Τα εν τοις κώδιξι του Πατριαρχικού Αρχειοφυλακείου σωζόμενα επίσημα εκκλησιαστικά έγγραφα*, volumul II-III, Constantinopol, φωτοαναστατική επανέκδοση 1999.

ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΎΛΟΥ Α., *Η Ιστορία του Σχίσματος*, ed. Τήνος, 1996.

ΔΙΟΡΘΌΔΟΞΗ ΕΠΙΤΡΟΠΉ, *Οικονομία*: Διορθοδόξου Προπαρασκευαστικής Επιτροπής της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου 16-28 Ιουλίου 1971. „Η Οικονομία εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία." Γραμμα-

τεία Προπαρασκευής της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας (ed.), ed. Ορθόδοξον Κέντρον του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Σαμπεζύ, 1973, pp. 115-149.

ΕΙΔΙΚΉΣ ΕΠΙΤΡΟΠΉΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΉ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΌΞΩΝ ΣΤΟ ΠΑΓΚΌΣΜΙΟ ΣΥΜΒΟΎΛΙΟ ΕΚΚΛΗΣΙΏΝ, „Η αναβάθμιση της συμμετοχής των Ορθοδόξων στο ΠΣΕ" şi „Παράρτημα Α, Ένα πλαίσιο για την κοινή προσευχή στις συνάξεις του ΠΣΕ," în *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός διάλογος*, Π. Βασιλειάδη (ed.), ed. Αποστολική Διακονία, Αθήνα, 2005, pp. 207-250.

ἹΕΡΆΣ ἘΚΤΆΚΤΟΥ Διπλῆς Συνάξεως τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω, „Περὶ τοῦ Διαλόγου Ὀρθοδόξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν," 9/22-4-1980, *Κοινωνία*, 23,2 (1980), pp. 126-127.

ΕΥΓΕΝΊΟΥ ΒΟΥΛΓΆΡΕΩΣ, *Σχεδίασμα περί της Ανεξιθρησκείας*, Αγ. Νεκταρίου Κεφαλά (ed.), Αθήναι, 2000[2].

ΕΥΔΟΚΊΜΩΦ, Π., *Η Ορθοδοξία*, trad. Α. Μουρτζόπουλος, ed. Β. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη, 1972.

ΕΥΔΟΚΊΜΩΦ, Π., *Η προσευχή της Ανατολικής Εκκλησίας, Η βυζαντινή λειτουργία του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου*, trad. Μ. Παπαζάχου-Δ. Τζέρπος, ed. Αποστολική Διακονία, Αθήνα, 1982[2].

ΖΗΖΙΟΎΛΑ, Ι., ΜΗΤΡ. ΠΕΡΓΆΜΟΥ, *Η ενότης της Εκκλησίας εν τη Θεία Ευχαριστία και τω Επισκόπω κατά τους τρεις πρώτους αιώνας*, εν Αθήναις, 1990[2].

ΖΉΣΗ Θ., „Ανησυχητικές εξελίξεις, Νέα ανοίγματα στο Βατικανό και στους Προτεστάντες. Φανάρι και Αθήνα αντίπαλοι και συνοδοιπόροι," *Θεοδρομία*, 5,2 (2003), pp. 275-308.

ΖΉΣΗ, Θ., „Για τη συμπροσευχή Πατριάρχου και Πάπα ποια σύνοδος θα επιβάλει την κανονικότητα," *Θεοδρομία*, 6,2 (2004), pp. 165-177.

ΖΉΣΗ, Θ., „Ούτε αίρεση, ούτε σχίσμα ο Παπισμός (πιο τολμηροί οι νέοι λατινόφρονες)," *Θεοδρομία*, 8,3 (2006), pp. 459-471.

ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΎΛΟΥ, Ε. Ι., *Άρθρα-Μελέται-Επιστολαί*. Α', εν Αθήναις, 1986[2].

ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΎΛΟΥ, Ε. Ι., *Τα δύο άκρα [„Οικουμενισμός" και „Ζηλωτισμός"], (αναδημοσίευσις άρθρων και επιστολών)*, εν Αθήναις, 1986.

ΘΕΟΔΏΡΟΥ Α., *Η Intercommunion εξ επόψεως ορθοδόξου Συμβολικής, ήτοι σχέσεις Ορθοδόξων και ετεροδόξων*, Αθήναι, 1971.

ΘΕΟΚΛΉΤΟΥ, ΜΗΤΡ. ΙΩΑΝΝΊΝΩΝ., *„Ομιλία εν τω Πανσέπτω Πατριαρχικώ Ναώ του Αγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου επί τη Θρονική Εορτή"* (30/11/2007), la adresa de internet: www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=843&tla=gr

ΙΕΡΟΚΟΙΝΟΤΙΚΉΣ ΕΠΙΤΡΟΠΉΣ ΕΠΊ ΤΩΝ ΔΟΓΜΑΤΙΚΏΝ, *„Υπόμνημα περί της συμμετοχής της Ορθοδόξου Εκκλησίας στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών,"* Άγ. Όρος, Φεβρουάριος 2007, la adresa de internet: www.oodegr.com/oode/oikoymen/ypomnima_ag_orous1.htm

ΙΣΑΆΚ ΙΕΡΟΜΟΝΆΧΟΥ, *Βίος Γέροντος Παϊσίου του Αγιορείτου*, Άγιον Όρος, 2004.

ΙΩΑΝΝΊΔΗ, Ν. Χ., *Ο Ιωσήφ Βρυέννιος, Βίος-έργο-διδασκαλία*, Αθήνα, 1985.

ΙΩΣΉΦ ΞΗΡΟΠΟΤΑΜΗΝΟΎ, „Προσφώνησις ενώπιον του Οικουμενικού Πατριάρχου," *Παρακαταθήκη*, 61 (2008), pp. 2-5.

ΚΑΘΗΓΗΤΏΝ, *Υπόμνημα*: Μπρατσιώτου Π., Π. Τρεμπέλα, Κ. Μουρατίδου, Α. Θεοδώρου, Ν. Μπρατσιώτου. Η Εκκλησιαστική Οικονομία, *Υπόμνημα* εις την Ι. Σύνοδον της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήναι, 1972.

ΚΑΛΛΙΝΊΚΟΥ, ΜΗΤΡ. ΠΡΟΪΛΆΒΟΥ (Γ. ΔΕΛΗΓΙΆΝΝΗ), „πώς δει δέχεσθαι τους εξ αιρέσεων προσερχομένους," *Θεολογία*, 9 (1931), pp. 240-248.

GARIJO-GUEMBE, M. M., „Αδελφές Εκκλησίες σε διάλογο, σκέψεις ενός Ρωμαιοκαθολικού θεολόγου," στο: Γ. Ζιάκας και άλλοι (επιμ.), *ΚΑΙΡΟΣ*, Τόμος τιμητικός στον Ομότιμο Καθηγητή Δαμιανό Αθ. Δόϊκο, *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ.*, *Νέα σειρά*, 5 (1995), pp. 381-399.

ΚΑΡΜΊΡΗ, Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία: Ι. Ν. Καρμίρη. *Τα Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας*, εν Αθήναις, 1953.

ΚΑΤΕΡΈΛΟΥ, Ε-Κ., *Η κανονική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου επί των επαρχιών του Δεσποτάτου της Ηπείρου κατά την περίοδο 1204-1235*, Θεσσαλονίκη, 1994.

ΚΑΨΆΝΗ, Γ., *Η ποιμαντική Διακονία κατά τους Ιερούς Κανόνας*, Αθήνα, 2003.

ΚΟΤΣΏΝΗ, *Intercommunio*: I. I. Κοτσώνη. *Η κανονική άποψις περί της επικοινωνίας μετά των ετεροδόξων (intercommunio)*, εν Αθήναις, 1957.

ΚΟΤΣΏΝΗ, *Οικονομία*: I. I. Κοτσώνη. *Προβλήματα της „Εκκλησιαστικής Οικονομίας,"* εν Αθήναις, 1957.

ΚΟΥΜΠΑΡΈΛΗΣ, Ε., „Σκέψεις για την 8η Γενική Συνέλευση του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών," *Σύναξη*, 69 (1999), pp. 95-99.

LAMPE G. W. H., *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, 1961.

ΛΑΜΠΡΥΝΙΆΔΟΥ, Ε., „Η Ορθοδοξία στο Π.Σ.Ε. μετά το Χαράρε," *Σύναξη*, 70 (1999), pp. 108-112.

LANNE, E., „Le mystere de l' Eglise et de son unite," *Irenikon*, 46 (1973), pp. 298-342.

LOSSKY, V., *Η Μυστική Θεολογία της Ανατολικής Εκκλησίας*, trad. Σ. Πλευράκη, Θεσσαλονίκη, 1973².

ΜΆΤΣΗ, Π. Ν., *Νομικά ζητήματα εκ των έργων του Δημητρίου Χωματιανού*, Αθήναι, 1961.

ΜΑΤΣΟΎΚΑ, Ν., *Δογματική και Συμβολική Θεολογία*, Γ', Θεσσαλονίκη, 2003.

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΎ, Γ., *„Αιρέσεις, Οικουμενισμός: Οι διάλογοι χωρίς προσωπείον,"* στη διαδικτυακή τοποθεσία: http://www.oodegr.com/oode/oikoymen/proswp1.htm

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΎ, *„Ομολογώ εν Βάπτισμα:"* Γ. Μεταλληνού. „Ομολογώ εν Βάπτισμα," ερμηνεία και εφαρμογή του Ζ'κανόνος της Β' Οικουμενικής Συνόδου από τους Κολλυβάδες και τον Κων/νο Οικονόμο, Αθήναι, 1996[2].

ΜΙΚΡΌΝ ΕΥΧΟΛΌΓΙΟΝ Ή ΑΓΙΑΣΜΑΤΆΡΙΟΝ, έκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήναι, 1999[14].

ΜΊΛΑΣ, Ν., *Το Εκκλησιαστικόν Δίκαιον της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας*, trad. Μ. Αποστολοπούλου, εν Αθήναις, 1906

ΜΙΛΌΣΕΒΙΤΣ, Ν., *Η Θεία Ευχαριστία ως κέντρον της Θείας Λατρείας, η σύνδεσις των Μυστηρίων μετά της Θείας Ευχαριστίας*, Θεσσαλονίκη, 2001.

ΜΟΥΡΑΤΊΔΟΥ, Κ. Δ., *Η ουσία και το πολίτευμα της Εκκλησίας κατά την διδασκαλίαν Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Συμβολή εις τα θεμελιώδη προβλήματα του Κανονικού Δικαίου*, Αθήναι, 1977.

ΜΠΑΛΆΝΟΥ, Δ., Το πρόβλημα της συγκλήσεως Οικουμενικής Συνόδου, *Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, 3 (1936-1937), p. 130-135.

ΜΠΙΛΆΛΗ, Σ., *Ορθοδοξία και Παπισμός*, Β', Αθήναι, 1969.

ΜΠΟΎΛΟΒΙΤΣ, ΕΙΡ., „Εισαγωγικά τινά" στο Ι. Πόποβιτς, Ορθο-

δοξία και „Οικουμενισμός." Μία Ορθόδοξος γνωμάτευσις και μαρτυρία, *Κοινωνία*, 18,2 (1975), pp. 95-101.

ΜΠΟΎΜΗ, Π. Ι., „Οικονομία," *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, vol. 9, coloanele 678-679.

ΜΠΟΎΜΗ, Π. Ι., „Η εκκλησιαστική «Οικονομία» κατά το Κανονικόν Δίκαιον," *Εκκλησία*, 48 (1971), pp. 352-355.

ΜΠΟΎΜΗ, Π. Ι., *Κανονικόν Δίκαιον* Α', Αθήνα, 1989.

ΜΠΟΎΜΗ, Π. Ι., *Νομοκανονικαί απαντήσεις σε ερωτήματα Εξωτερικής Ιεραποστολής*, Αθήνα, 1999.

ΜΩΥΣΈΩΣ ΜΟΝΑΧΟΎ ΑΓΙΟΡΕΊΤΟΥ, *Οι Άγιοι του Αγίου Όρους*, 2008.

DESEILLE, Π., *Η πορεία μου προς την Ορθοδοξία*, μεταφρ. Σ. Κούτσας, ed. Ακρίτας, Αθήνα, 1993[2].

ΞΑΝΑΛΆΤΟΥ, Δ., „Θεοφύλακτος ο Βουλγαρίας και η δράσις αυτού εν Αχρίδι," *Θεολογία*, 16 (1938), pp. 228-240.

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΌ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΊΟ, *Θρονική εορτή*, 30 Νοεμβρίου 2006, *Δοξολογία επί τη αφίξει του Πάπα Βενεδίκτου ΙΣΤ*, την 29.11.06, la adresa de internet: http://papalvisit.ecupatriarchate.org/media/pope_arrival_2006.php?f=windows&p=2

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΌ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΊΟ, *Θρονική Εορτή*, 30 Νοεμβρίου 2006, *Θ. Λειτουργία, παρουσία του Πάπα Βενεδίκτου ΙΣΤ*, la adresa

de internet: http://papalvisit.ecupatriarchate.org/media/divine_liturgy_2006.php?f=windows&p=2

ΟΥΣΠΈΝΣΚΥ, Λ., *Η Θεολογία της Εικόνας στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, trad. Σ. Μαρίνης, ed. Αρμός, Αθήνα, 1998.

ΠΑΒΛΏΦ, Α., „Περί του τινι προσήκουσιν αι κανονικαί αποκρίσεις ας αποδίδουσι Ιωάννη τω Κίτρους επισκόπω," *Βυζαντινά Χρονικά*, 1 (1962), (în limba rusă), pp. 493-502.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΎΛΟΥ, Α., *Θεολογικός Διάλογος Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών (Ιστορία-Κείμενα-Προβλήματα)*, Θεσσαλονίκη-Αθήνα, 1996.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΎΛΟΥ, Χ., ΑΡΧΙΕΠ. ΑΘΗΝΏΝ, „Σχέσεις Ορθοδόξων και Λατίνων κατά τον ιστ' αιώνα," *Θεολογία*, 3 (1925), pp. 89-112.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΎΛΟΥ, Ι. Α., „Να αποφύγωμεν την σύγχυσιν, Περί την ένωσιν των Εκκλησιών," *Εκκλησία*, 44 (1967), pp. 124-128.

ΠΑΠΑΝΔΡΈΟΥ, Δ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΊΤΟΥ ΕΛΒΕΤΊΑΣ, „Ποιμαντική των διαλόγων," *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.*, 28 (1985), pp. 419-428.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΎΛΟΥ, Γ., *Ερμηνευτική επιστασία επί της Θ. Λειτουργίας*, Πάτρα, 2005².

ΠΕΤΡΑΚΆΚΟΥ, Δ. Α., *Νομοκανονικαί ενασχολήσεις*, 1943.

ΠΗΔΆΛΙΟΝ: Αγαπίου Ιερομονάχου και Νικοδήμου Μοναχού. Πηδάλιον της νοητής Νηός της Μίας Αγίας Καθολικής και Αποστολικής των Ορθοδόξων Εκκλησίας, ήτοι άπαντες οι Ιεροί και Θείοι Κανόνες, Republicare exactă a ediției a 3-a din 1864, ed. Β. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη, 1991.

ΠΌΠΟΒΙΤΣ, Ι., *Άνθρωπος και Θεάνθρωπος*, trad. Α. Γιέφτιτς, ed. Αστήρ, Αθήνα, 1970[5].

ΠΌΠΟΒΙΤΣ, Ι., „Ορθοδοξία και «Οικουμενισμός». Μία Ορθόδοξος γνωμάτευσις και μαρτυρία," *Κοινωνία*, 18,2 (1975), pp. 95-101.

RUNCIMAN, S., *Η Μεγάλη Εκκλησία εν αιχμαλωσία*. Α', trad. Ν. Παπαρρόδου, ed. Μπεργαδής, Αθήναι, 1979[2].

ΡΟΔΟΠΟΎΛΟΥ, Π., „Η κατά τον Γεννάδιον Σχολάριον πράξις της Εκκλησίας εις τας μετά των ετεροδόξων λατρευτικάς επαφάς," *Γρηγόριος ο Παλαμάς*, 49 (1966), pp. 177-180

Ρ-Π, ΣΎΝΤΑΓΜΑ: Ράλλη, Γ. και Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα των θείων και ιερών Κανόνων*, 1-6, Αθήνησιν, 1855.

ΡΩΜΑΝΊΔΟΥ, Ι., *Δογματική και Συμβολική Θεολογία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας*, Α', Θεσσαλονίκη, 1983.

ΣΗΜΆΤΗ, Π., *Είναι αίρεση ο Παπισμός; Τι λένε οι Οικουμενικές Σύνοδοι και οι Αγ. Πατέρες*, ed. Τήνος.

ΣΗΜΆΤΗ, *Πατερική στάση*: Π. Σημάτη. *Η Πατερική στάση στους*

Θεολογικούς διαλόγους και ο Οικ. Πατριάρχης Βαρθολομαίος, Τρίκαλα-Αθήνα, 2008.

SCOUTERIS, K., „Common prayer," *The Ecumenical Review*, 54 (2002), pp. 5-9 şi la adresa de internet: http://findarticles.com/p/articles/mi_m2065/is_1-2_54/ai_87425971/pg_4

ΣΤΑΜΑΤΆΚΟΥ, Ι., Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης, Αθήναι, 1972.

STANILOAE, D., *Για ένα ορθόδοξο Οικουμενισμό, Ευχαριστία-Πίστη-Εκκλησία (Το πρόβλημα της intercommunion)*, trad. Ε. Μάϊνας, ed. Αθωσ, Πειραιεύς, 1976.

ΣΤΕΦΆΝΟΥ, ΜΗΤΡ. ΤΑΛΛΊΝΗΣ ΚΑΙ ΠΆΣΗΣ ΕΣΘΟΝΊΑΣ, „Νέα - όχι δεύτερη - Ρώμη," *Εκκλησιαστική Παρέμβασις*, 138 (2007), pp. 14-15.

STIERNON, L., „Δημήτριος Χωματιανός," *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, vol. 4, coloanele 1064-1066

ΣΤΥΛΙΑΝΟΎ, ΑΡΧΙΕΠ. ΑΥΣΤΡΑΛΊΑΣ, „Ο μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών Θεολογικός Διάλογος, Προβλήματα και προοπτικές," *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 29 (1986-1989), pp. 9-31.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΎ, ΑΡΧΙΕΠ. ΑΥΣΤΡΑΛΊΑΣ, Περί την κακοδαιμονίαν του επισήμου Θεολογικού Διαλόγου Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών," *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*. Νέα σειρά, 13 (2003), pp. 17-41.

ΣΥΜΕΏΝ, ΑΡΧΙΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΊΚΗΣ, *Τα άπαντα.*, Ακριβής ανατύπωσις εκ της εν έτει 1882 γενομένης τετάρτης εκδόσεως ed. Β. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη.

ΣΥΝΑΞΑΡΙΣΤΉΣ ΝΕΟΜΑΡΤΎΡΩΝ: Μακαρίου Κορίνθου, και άλλοι. Συναξαριστής Νεομαρτύρων, Α. Μάργαρη (ed.), ed. Ορθόδοξος Κυψέλη, Θεσσαλονίκη, 1996[3].

TROIANOS, S. N., „Der Begriff der Oikonomia im byzantinischen Recht (unter Beruecksictigung der gegenwaertigen griechischen Kanonistik)," 17η *Ετήσια Θεολογική Συνάντηση Πανεπιστημίου Αγ. Τύχωνος*, vol. 1. (în limba rusă), Μόσχα, 2007, pp. 139-146.

ΤΡΕΜΠΈΛΑ, Π. Ν., *Δογματική της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας*, Γ', Αθήναι, 1961.

ΤΡΕΜΠΈΛΑ, Π., „Η εν Βελιγραδίω Πανορθόδοξος Διάσκεψις," *Εκκλησία*, 43 (1966), pp. 729-732.

ΤΣΑΓΡΉ, ΕΙΡ., „Νομική φύσις της Εκκλησιαστικής Οικονομίας," *Εφημερίς των Ελλήνων Νομικών*, 39 (1972), pp. 876-879.

ΤΣΟΜΠΑΝΊΔΟΥ, Σ., *Λειτουργία μετά τη Λειτουργία, Η συμβολή της Ορθόδοξης Εκκλησίας και Θεολογίας στην κοινή Χριστιανική μαρτυρία για δικαιοσύνη, ειρήνη και ακεραιότητα της δημιουργίας*, Θεσσαλονίκη, 1996.

ΤΩΜΑΔΆΚΗ, Ν. Β., „Δημ. Χωματιανός, Αρχιεπίσκοπος Αχρίδος, Συμβολή εις τον βίον," *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*, 27 (1957), pp. 57-62.

ΤΩΜΑΔΆΚΗ, Ν. Β., Βυζαντινή Γραμματολογία (1204-1453), *Φραγκοκρατία και Παλαιολόγειοι χρόνοι*, τευχ. Α', εν Αθήναις, 1957.

ΦΑΡΆΝΤΟΥ, Μ., Το θέμα του διαλόγου της Ορθοδόξου Εκκλησίας μετά των ετεροδόξων και ιδία μετά των Παλαιοκαθολικών, *Ανάτυπον εκ του περιοδικού Γρηγόριος ο Παλαμάς*, 54-55 (1971-1972), Θεσσαλονίκη, 1971.

ΦΛΩΡΌΦΣΚΥ, Γ., *Το Σώμα του ζώντος Χριστού, Μία Ορθόδοξη ερμηνεία της Εκκλησίας*, μτφρ. Ι. Παπαδοπούλου, εκδ. Αρμός, Θεσσαλονίκη, 1972, σσ. 148.

ΦΟΎΓΙΑΣ, *Οικονομία*: Μ. Γ. Φούγια, Μητρ. Πισιδίας, *Εκκλησιαστική Οικονομία και Χριστολογική Ορολογία*, Αθήνα, 1998.

ΦΟΥΝΤΟΎΛΗ, Ι., *Η οικονομία σε λειτουργικά θέματα κατά τον Πατριάρχη Γεννάδιο Σχολάριο, Ποιμαντικές ανάγκες της Τουρκοκρατίας, Χριστιανική Θεσσαλονίκη, Οθωμανική Περίοδος 1430-1912*, ed. Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης του Δήμου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 1993, pp. 190-195.

ΦΩΤΟΠΟΎΛΟΥ, Ι., *Θεανθρώπινη Καθολικότητα ή Πανθρησκειακή Παγκοσμιότητα, Κριτικές τοποθετήσεις στο βιβλίο του Αρχιεπισκόπου Αλβανίας κ. Αναστασίου „Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία,"* Αθήναι, 2003.

ΧΡΙΣΤΟΔΟΎΛΟΥ, ΑΡΧΙΕΠ. ΑΘΗΝΏΝ, Απάντηση στην ανακοίνωση της Ιεράς Κοινότητος του Αγ. Όρους (nr. de protocol Χ/ΕΞ.0729/18.1.2007), *Εκκλησία*, 84 (2007), pp. 184-185.

ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΎΛΟΥ Α. Π., „Δημήτριος Χωματιανός," *Θεολογία*, 20 (1949), pp. 741-749.

ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΎΛΟΥ, Α., *Ελληνικόν Εκκλησιαστικόν Δίκαιον*, Α', Αθήναι, 1952.

ΧΡΙΣΤΟΦΌΡΟΥ, ΜΗΤΡ. ΛΕΟΝΤΟΠΌΛΕΩΣ, „Η εν ταις χειροτονίαις Αποστολική Διαδοχή," *Εκκλησία*, 11 (1934), pp. 260-263.

CUPRINS

Redactor/ Tatiana Petrache
Traducere/ Pr. Dr. Ciprian-Ioan Staicu
Concept layout/ Atelieruldegrafică.ro
Dtp/ Remus Brihac
Tipar/ Accent Print Suceava
Editura Predania/ Vulturilor, Nr. 8
București
www.predania.ro
Distribuție/ Supergraph
021 320 6119

ISBN 978-606-8195-29-2